

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLU ANADOLUSU'NDA GELENEK VE GÖRENEKLER
(1075-1318)

(Yüksek Lisans Tezi)

CANAN KOÇ

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLU ANADOLUSU'NDA GELENEK VE GÖRENEKLER

(1075-1318)

(Yüksek Lisans Tezi)

CANAN KOÇ

Danışman

PROF. DR. OSMAN G. ÖZGÜDENLİ

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Canan KOÇ'un **Selçuklu Anadolu'sunda Gelenek ve Görenekler (1075-1318)** konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gazi Osman ÖZGÜDENLİ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gülseren CECELİ DURSUN
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 23 / 09 / 2019 tarih ve 2019/21-4 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
KAYNAKLAR	XI
I. KAYNAK VE ARAŞTIRMALARA TOPLU BİR BAKIŞ	XI
A. Kaynaklar	XI
1. Edebî Eseler	XI
2. Menâkıbnâmeler	XIII
3. Seyahatnâmeler	XIV
4. Vekâyinâmeler	XV
5. İnşâ ve Münşeat Mecmuaları	XVII
6. Vakfiyeler ve Kitâbeler	XVII
7. Siyasetnâmeler	XVIII
B. Araştırmalar	XIX

GİRİŞ

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU SARAY HAYATIYLA İLGİLİ GELENEK VE GÖRENEKLER

1.1. Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler	6
1.2. Ölümle İlgili Gelenek ve Görenekler	8

1.3. Eğlence ve Kutlamalarla İlgili Gelenek ve Görenekler	11
1.3.1. Avcılıkla İlgili Gelenek ve Görenekler	11
1.3.2. Oyunlarla İlgili Gelenek ve Görenekler	12
1.3.3. Nevruzla İlgili Gelenek ve Görenekler	13
1.3.4. Nevbetle İlgili Gelenek ve Görenekler	14
1.3.5. Sultanın Ziyafet Verme Geleneği.....	16
1.4. Düğün Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler	17
1.4.1. Evlilik Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler	17
1.4.2. Sünnet Düğünüyle İlgili Gelenek ve Görenekler	22
1.5. Rutin Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler	22
1.5.1. Sultana Saygıyla İlgili Gelenek ve Görenekler.....	22
1.5.2. Uygulanan Cezalarla İlgili Gelenek ve Görenekler	23
1.5.3. Sultana Has Uygulamalar	23
1.5.4. Sarayda Kaylûle Geleneği	23
1.5.5. Cûlus Törenleriyle İlgili Gelenek ve Görenekler.....	24
1.5.6. Savaş Zamanı Uygulanan Gelenek ve Görenekler.....	24
1.5.7. Sarayda Misafirperverlikle İlgili Âdetler.....	26
1.5.8. Eğitimle İlgili Gelenek ve Görenekler	28
1.5.9. Alimlere Saygıyla İlgili Gelenek ve Görenekler.....	28
1.5.10. Resim Yaptırma Geleneği.....	29
1.5.11. Süslenmeyle İlgili Gelenek ve Görenekler	30
1.6. Hil'at Giydirme Geleneği	30

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DEVLET ERKÂNI, İDARECİLERİ VE SEÇKİN KİMSELERİN GÜNDELİK HAYATINDA GELENEK VE GÖRENEKLER

2.1. Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler.....	32
2.2. Ölümle İlgili Gelenek ve Görenekler	33
2.3. Eğlence Ve Kutlamalarla İlgili Gelenek ve Görenekler	35
2.3.1. Avcılıkla İlgili Gelenek ve Görenekler	35
2.3.2. Oyunlarla İlgili Gelenek ve Görenekler	36
2.3.3. Nevruzla İlgili Gelenek ve Görenekler	38
2.3.4. Nevbetle İlgili Gelenek ve Görenekler	38
2.3.5. Dini Ritüellerle İlgili Âdetler.....	38
2.4. Düğün Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler.....	39
2.4.1. Evlilik Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler	40
2.4.2. Sünnet Düğünüyle İlgili Gelenek ve Görenekler	42
2.5. Rutin Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler	42
2.5.1. Devlet Erkânında Aile Mefhumu	42
2.5.2. Devlet Erkânında Misafirperverlikle İlgili Gelenek ve Görenekler	43
2.5.3. Devlet Erkânında Hasta Ziyaretiyle İlgili Gelenek ve Görenekler	43
2.5.4. Giyim Kuşamla İlgili Gelenek ve Görenekler	44
2.5.5. Hamam Kültürüyle İlgili Gelenek ve Görenekler	45
2.5.6. Kaplıca-Ilıca Âdetleri	45
2.5.7. Eğitimle İlgili Gelenek ve Görenekler	46
2.5.8. Din Adamlarına Saygıyla İlgili Gelenek ve Görenekler	46
2.5.9. Devlet Erkânında Mektuplaşma Geleneği	47
2.5.10. Günlük Hayata Dair Uygulamalar.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE REAYANIN GÜNDELİK HAYATINA DAİR GELENEK VE GÖRENEKLER

3.1. Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler	49
3.2. Ölümle İlgili Gelenek ve Görenekler	50
3.3. Eğlence ve Kutlamalarla İlgili Gelenek ve Görenekler	53
3.3.1. Avcılıkla İlgili Gelenek ve Görenekler	53
3.3.2. Oyunlarla İlgili Gelenek ve Görenekler	54
3.3.3. Nevruzla İlgili Gelenek ve Görenekler.....	54
3.3.4. Reayanın Gündelik Hayatına Dair Çeşitli Eğlenceler	55
3.3.5. Dini Bayramlarda Uygulanan Gelenek ve Görenekler.....	55
3.4. Düğün Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler.....	56
3.4.1. Evlilik Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler	56
3.4.2. Sünnet Düğünüyle İlgili Gelenek ve Görenekler	57
3.5. Rutin Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler	58
3.5.1. Eğitimle İlgili Gelenek ve Görenekler	58
3.5.2. Dini Ritüeller ve Batıl İnançlarla İlgili Gelenek ve Görenekler	59
3.5.3. Misafirlerin Ağırlanması ve Yemeklerle İlgili Gelenek ve Görenekler	61
3.5.4. Hamam Kültürüyle İlgili Gelenek ve Görenekler	64
3.5.5. Kadınlarda Süslenmeyle İlgili Gelenek ve Görenekler	64
3.5.6. Kadınların Gündelik İşleriyle İlgili Gelenek ve Görenekler	64
3.5.7. Halk Tarafından Önemli Görülen Renkler	65
3.5.8. Gündelik Hayat İçerisinde Tuz - Ekmek Hakkı.....	65
SONUÇ	66
BİBLİYOGRAFYA.....	69

ÖNSÖZ

Gelenek ve görenekler yaşadıkları toplumlarda çok eskilerden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa aktarılan, kültürel kalıntılar, bilgi ve davranışlardır. Geçmişten gelip şimdi yaşanan, geleceğe aktarılan ve en önemlisi toplumlara ayna tutan gelenek ve göreneklerin oluşmaları uzun yıllar sürer ve yazılı kaynakların veremediği pek çok bilgiyi bizlere aktarır. Selçuklu Anadolu'sunun da daha iyi anlaşılabilmesi için, o coğrafyada yaşayan gelenek ve görenekleri daha iyi tanımak gerekir. Bu konuyla alakalı muhtelif çalışmalar yapılmış olsa da doğrudan bu konuyu ele alan bir çalışmanın yapılmamış olması, bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde saray eşrafında gelenek ve görenekler genel hatlarıyla incelenmiştir. Sarayda doğum öncesi ve sonrası, ölüm sonrası uygulanan ritüellere değinilmiştir. Saray eşrafının oynadığı oyunlar, avcılık, nevrüz, düğün, sünnet gibi eğlence ve kutlama çeşitleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yine sultana saygı, misafirperverlik, eğitim, cülus gibi saraya has uygulamalara değinilmiştir.

İkinci bölümde devlet erkânı ve din adamlarının hayatına dair gelenek ve görenekler birinci bölümde olduğu gibi genel hatlarıyla incelenmiştir. Doğum ve ölüm dolayısıyla uygulanan ritüellere değinilmiştir. Devlet adamlarının avcılığa verdiği önem, oynadıkları oyunlar, nevrüz günlerindeki rutin gelenek ve görenekler, evlilik ve sünnet törenleri ele alınmıştır. Rutin hayat içerisinde misafirperverlik, hasta ziyareti, giyim kuşam, hamam ve ılıca kültürü, din adamlarına saygı ve eğitim gibi konular ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde de reayanın hayatında uygulanan gelenek ve görenekler ele alınmıştır. İlk iki bölümde incelenen doğum ve ölüm dolayısıyla uygulanan ritüellerin üçüncü bölümde halk tarafından nasıl uygulandığı açıklanmıştır. Avcılık, nevrüz, dini bayramlar, düğün ve sünnet gibi konularda uygulanan gelenek ve görenekler incelenmiştir. Günlük hayat içerisinde eğitim, misafir ağırlama, yemek kültürü, kadınların süslenme alışkanlıkları ve rutin hayatı, hamam kültürü gibi konular ele alınmıştır.

Tüm eğitim ve öğretim hayatım boyunca her daim yanımda olan anne ve babama sonsuz şükranlarımı sunarım. Tezimi yazarken değerli yardımlarını esirgemeyen Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni kardeşim Merve Nur Koç'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu tez çalışmasının her aşamasında kıymetli bilgi ve birikimini esirgemeyen, engin bilgileriyle bana yol gösteren, tezimi tamamlamamda beni yüreklendiren çok kıymetli ve değerli hocam Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli'ye sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

İstanbul 2019

Canan Koç

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye Selçukluları'nda gelenek ve görenekler ana ve araştırma kaynaklara dayanılarak incelenmiştir. Sultanın, devlet adamlarının ve halkın nezdinde var olan gelenek ve görenekler Selçuklu toplumundaki sosyal, kültürel, dini ve toplumsal yapı hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Döneminde yazılan eserlerin sınırlı olmasından dolayı kalan boşluklar Türkiye Selçuklu öncesi yazılan Türk kültür ve ananesinden bilgiler içeren eserlerle desteklenmiştir. İncelediğimiz her bir eser, içinde parça parça var olan gelenek ve görenek hakkındaki bilgileri bize sunmaktadır.

Araştırmamızda sağlık, eğitim, devlet yönetimi, eğlence, kutlamalar ve rutin hayata dair pek çok bilgi tespit edilmiştir. Bu çalışmada incelenen eserlerle Türkiye Selçuklu sarayında, devlet erkânında ve toplumunda var olan gelenek ve görenek haline gelmiş uygulamalar hem sosyal hem dini hem de kültürel açıdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Gelenek, Görenek, Sosyal Hayat, Doğum, Cenaze, Eğlence, Kutlama, Rutin Hayat.

ABSTRACT

This study focuses on customs and traditions of the Anatolian Seljuq empire by referring to main research resources. The customs and traditions that continued in the eye of the Sultan, government officials and the public gave critical information cultural, religious and social structure.

The gaps, due to the limited amount resources that were written during this era, were filled in by sources containing information about Turkish culture, customs and traditions which were written before the Anatolia Seljuqs. Every resource we have examined contained a small piece of information.

These sources that were examined encloses information delaing with the issues of health, education, governance, entertainment, celebrations, and daily routine. This research examined the practices that became customs and traditions of government officials and society in the Anatolian Seljuq empire in terms of religious and cultural aspects.

Key Words: Anatolian Seljuqs, customs, traditions, social life, births, funerals, entertainment, celebrations, daily routines.

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geen eser.
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi.
A	: Ankara niversitesi.
b.	: beyit.
bkz.	: bakınız.
Bed.	: Beden.
Bil.	: Bilimleri.
C.	: cilt.
ev.	: Çeviren.
Derg.	: Dergisi.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
geç.	: geçiren.
Ed.	: Editör.
Eęit.	: eğitim.
Fak.	: fakültesi.
haz.	: hazırlayan.
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
MEB	: Milli Eğitim Basımevi.
M	: Marmara Üniversitesi.
Müd	: müdürlüğü.
neş.	: neřriyat.
nşr.	: neřreden.
PA	: Pamukkale niversitesi.
s.	: sayfa.

S. : sayı.
terc. : tercüme eden.
TDK : Türk Dil Kurumu.
TDKY : Türk Dil Kurumu Yayınları.
TTK : Türk Tarih Kurumu.
TTKB : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
yay. : yayınevi.
YKY : Yapı Kredi Yayınları.

KAYNAKLAR

I. KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA TOPLU BİR BAKIŞ

Bu çalışmada Türkiye Selçuklu döneminde yazılmış, sosyal ve kültürel hayat hakkında bilgi veren eserlerin yanında, konuyla alakalı muhtelif zamanlarda yazılmış eserlerden faydalanılmıştır. Bu konu hakkında direk bilgi veren bir eser olmamasına rağmen yazılan diğer eserlerin içerisinden bulduğumuz bilgiler konunun yorumlanması açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu ipuçları aracılığıyla Selçuklu Anadolu'sunda gelenek ve görenekler tespit edilmeye çalışılmıştır.

A. Kaynaklar

1. Edebî Eseler

Keykâvus, *Kabusnâme*¹: Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlanan bu eser genelde öğüt verme şeklinde oluşturulmuştur. Genel itibariyle toplumda uygulanması gereken adab-ı muaşeretten bahsetmektedir. Sarayda sultanın, devlet adamalarının ve halkın uyması gereken toplumsal kuralları öğüt şeklinde sunmuştur. Bu çalışmada eserden ataya saygı, yemek yerken uyulması gerekenler, misafir ağırlamada dikkat edilecek hususlar, sultan ve beylerin eğlence hayatı, eğitim gibi hayatın içinde olan pek çok konu hakkında yararlanılmıştır.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*²: Besim Atalay tarafından tercüme edilen eser en eski Türkçe sözlük olma özelliği taşımaktadır. Türkiye Selçuklu döneminde yaşanan sosyal hayata ve kullanılan kelimelerin kökenine ışık tutmaktadır. Bu eserden, Türkiye Selçuklu öncesi kullanılan oyunların adlarını, bu oyunların nasıl oynandığına dair bilgileri tespit etmede faydalandık.

¹ Keykâvus, *Kabusnâme*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı yay., İstanbul 2007.

² Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, çev. Besim Atalay,TDK yay., Ankara 2013.

Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerif*³: Türkiye Selçuklu zamanında yaşamış bir din alimi ve toplumda büyük saygı duyulan kanaat önderi olduğundan Mevlânâ yazdığı eserlerle bize önemli bilgiler sunmaktadır. Yaşadığı toplumu bizzat incelemesi ve eserlerini o topluma göre şekillendirmesi, sunduğu bilgilerin önemini ortaya koymaktadır. Mevlânâ bu eserde Türkiye Selçuklu devrine ait gelenek ve görenekler hakkında verdiği bilgi dolayısıyla çalışmada kullandığımız önemli eserlerden birini teşkil etmektedir. Evlilik, sünnet, cenaze ve rutin hayata dair birçok gelenek ve görenekle ilgili uygulamaları ayrıntılı bir şekilde eserinde bulmaktayız. Anlattığı hikayelerde okuyucunun daha iyi anlaması için günlük hayattan kesitleri örnek olarak vermiştir. Mevlânâ eserinde ayet, hadis ve çeşitli hikayelerle anlatmak istediği konuyu okuyucuya sunmuştur. Mevlânâ'nın altı ciltlik bu eserinin pek çok tercümesi bulunmaktadır. Bu çalışmada Veled İzbudak'ın tercümesi ve Abdülbâki Gölpınarlı'nın gözden geçirdiği metin kullanılmıştır.

Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*⁴: Mevlânâ'nın sohbetleri ve sorulan sorular karşısında verdiği cevaplarla birlikte ayet ve hadis açıklamalarından oluşan eser Meliha Ülker Ambarcıoğlu tarafından tercüme edilmiştir. Bu çalışmada eğitim-öğretim, o dönemde oynanan oyunlar ve rutin hayatla ilgili bilgilerden yararlanılmıştır.

Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*⁵: Yedi ciltten oluşan eser Türk atasözleri, gelenekler, töreler, halk deyimleri, halk inançları, köyler, şehirler gibi pek çok konuyu ihtiva eder⁶. Kıymetli taşlar, süslenme, meslekler ve avcılıkla ilgili bölümlere eserden katkı sağlanmıştır. Bu çalışmada Abdülbâki Gölpınarlı'nın tercümesinden yararlanılmıştır.

Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*⁷: Sultan Veled'e ait olan bu eser Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tercüme edilmiştir. Eserde cenaze törenlerinde ve düğünlerde uygulanan ritüeller, Mevânâ'nın ölümü dolayısıyla cenazesine gayri Müslim vatandaşların katıldığı, sarayda yeme içme kültürü, o dönemde çok az insan tarafından tercih edilen resim yaptırma geleneği, eğlence meclislerinin kurulduğu ve bu meclislerde pahalı ipek elbiselerin giyildiği gibi konulardan yararlanılmıştır.

³ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, çev. Veled İzbudak, Gözden geç., Abdülbaki Gölpınarlı, Doğan Egmont yay., İstanbul 2012, (Dipnotlarda Mevlânâ'nın eseri Mesnevî'nin sayfa numarası değil beyit ve cilt numaraları verilmiştir).

⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Meliha Ülker Ambarcıoğlu, Ataç yay., İstanbul 2013.

⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr (I-VII)*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 2000.

⁶ Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", *DİA*, IX, (1994), s. 432-433.

⁷ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, Türkçe trc. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1976.

Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı*⁸: Sultan Veled'in Divânı Şadi Aydın ve Elvir Musiç tarafından tercüme edilmiştir. Çalışmamıza nevbet, kadınların özel günlerde uyguladıkları makyaj ve özellikleri ayrıca yiyecek malzemeleri konusunda katkı sağlamıştır.

Ulu Ârif Çelebi, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*⁹: Mevlânâ'nın torunu ve Sultan Veled'in oğlu olan Ulu Ârif Çelebi'nin bu eseri İbrahim Kunt ve Mehmet Vanlıoğlu tarafından tercüme edilmiştir. Eser gazel ve rubailerden oluşmaktadır. Çalışmamıza avcılık konusunda ve direkt olmasa da dolaylı olarak katkı sağlamıştır.

Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*¹⁰: Yunus Emre'nin ilk ve önemli eseri olma özelliğini taşıyan Divan, içerisinde yaklaşık 400 şiir bulundurmaktadır. Eserlerinde duru bir Türkçeyi kullanmayı tercih eden şairin Farsçayı da en az Mevlânâ kadar bildiğini görüyoruz. Anadolu'da kullanılan öz Türkçe ile yazan şair, şiirlerini okuyan kitlelere arı duru Türkçeyi sunmaktadır. Şiirlerinde genelde ayet ve hadisleri ön plana çıkarmıştır¹¹. Bu çalışmada Yunus Emre Divan'ından doğum ve cenazede uygulanan ritüeller, rutin hayatta yenilen yiyecekler, geleneksel Türk müzik aleti olan kopuz ve Türklerin yaylak-kışlak geleneği hakkında bilgilerden istifade ettik.

2. Menâkıbnâmeler

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*¹²: Tahsin Yazıcı tarafından tercüme edilen eserin asıl ismi *Menâkıbu'l-Ârifîn*'dir. Eser Mevlânâ'nın ve etrafındakilerin hayatlarından oluşan kesitlerden meydana gelmiştir. Ulu Ârif Çelebi'nin isteği doğrultusunda Ahmed Eflâkî tarafından kaleme alınmıştır. Dönemin sosyal ve kültür hayatı hakkında oldukça yoğun bilgiler veren eser çalışmamızda en çok yararlandığımız kaynaklardandır. Eserde çeyiz, kız everme, başlık parası, düğünde yemek verme, sünnet merasimleri, saç saçma, gençlerin rutin hayatı, çocuklara oynatılan oyunlar gibi konulara ait bilgiler verilmiştir. Yine cenaze törenleri, ölünün eşyalarının dağıtılması, cenazede yakılan ağıtlar ve cenazenin ardından verilen yemek davetlerine ait önemli ipuçları verilmiştir. Toplumda giyim kuşamın nasıl olduğu hakkında verilen bilgilerden yararlanılmıştır.

⁸ Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, çev. Şadi Aydın - Elvir Musiç, Mevlana Üniversitesi yay., Konya 2015.

⁹ Ârif Çelebi, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, Tenkitli Metin ve Tercüme haz. İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, Konya 2013.

¹⁰ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, haz. Faruk K. Timurtaş, Tercüman yay., İstanbul 1972.

¹¹ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, s. 33-36.

¹² Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Farsçadan çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı yay., İstanbul 2011.

Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin adlı eserinin bir özeti kabul edilen ve Mevlânâ'nın menkıbelerini anlatan Sevâkıb-ı Menâkıb¹³ adlı eser çalışmamız sırasında faydalandığımız kaynaklar arasında yer almıştır.

Hacı Bektâşi Velî, Vilayet-nâme¹⁴: Abdalbaki Gölpınarlı tarafından yayına hazırlanmış olan eser genel itibariyle efsanevi olayları masal şeklinde anlatmıştır. Kitap olayları masal şeklinde ele alsa da bize sosyal hayatla ilgili birçok konuda bilgi vermektedir. Kandillerde uygulanan ritüeller, hil'at ve nevbet geleneğiyle ilgili bilgiler, rutin hayatta kadınların birbirleriyle yardımlaşması, ay tutulunca uygulanan âdetlerden bahseden bu eserden çalışmada yararlanılmıştır.

Ahmed-i Sipehsâlâr, Mevlânâ ve Etrafindakiler (Sipehsâlar Risalesi)¹⁵: Feridûn Bin Ahmed-i Sipehsâlâr tarafından yazılan eser Tahsin yazıcı tarafından tercüme edilmiştir. Eserden devlet adamlarının din alimlerine verdiği değer, cenaze törenleri, yeme-içme, sofrâ adetleri, alternatif tıp konusunda bilgiler alınmıştır.

3. Seyahatnâmeler

İbn Fadlan, İbn Fadlan Seyahatnâmesi ve Ekleri¹⁶: Ramazan Şeşen tarafından tercüme edilen eser Hazar Bölgesine giden Arap bir bürokratin kaleme aldığı seyahatnâmedir. Bu seyahatnâmede Hazar ve Bulgar Türklerinin hayatına dair oldukça ayrıntılı ve dikkat çekici bilgiler sunulmaktadır. Cenaze törenlerinin ardından yakılan ağıtlar, ölünün ardından verilen yemekler, başlık parası, gelin ve damadın başından saçılan saç, Türklerde misafirperverlik, ataya saygı gibi pek çok konuya dair bilgilerden yararlanılmıştır. Bu bilgilerin Türkiye Selçuklu devletindeki sosyal ve kültürel hayatla benzerliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Simon de Saint Quentin, Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)¹⁷: Anadolu'da uzun bir müddet kalmış ve gözlemlerde bulunmuştur. Verdiği bilgiler doğrudan olmasa da dolaylı olarak çalışmamıza katkı sağlamıştır.

¹³ Hüseyin Ayan-Gönül Ayan - Erdoğan Erol, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, Rumi yay., Konya 2007.

¹⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilayet-nâme (Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli)*, haz. Abdalbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958.

¹⁵ Feridûn Bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler (Sipehsâlar Risalesi)*, Farsçadan çev. Tahsin Yazıcı, Pinhan yay., İstanbul 2011.

¹⁶ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi ve Ekleri*, haz. Ramazan Şeşen, Yeditepe yay., İstanbul 2013.

¹⁷ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Türkçe terc. Erendiz Özbayoğlu, haz. Tufan Karasu, Antalya 2006.

Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnâmesi*¹⁸: 1271-1291 yılları arasında seyyah gezip gördüğü yerleri iktisadi, ticari ve idari yönden anlatır. Dönüş yolunda uğradığı Anadolu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eser çalışmamıza dolaylı yönden katkı sağlamış aynı zamanda askeri muzıka ve savaş müzikleri hakkında eserden faydalanılmıştır.

İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*¹⁹: Sait Aykut tarafından tercüme edilmiştir. Yazıldığı dönem hakkında kaynaklarda bulunmayan pek çok kıymetli bilgiyi içermektedir. Ortaçağ'ın en büyük seyyahlarından İbn Battûta tarafından kaleme alınmıştır. Gezisini devam ettirirken Anadolu'dan geçmesi bize o dönem hakkında anlattıkları, sosyolojik ve antropolojik yönden verdiği bilgiler çalışmamız açısından istifade edilen bir alan olmuştur²⁰.

4. Vekâyinâmeler

Urfalı Mateos *Vekâyi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*²¹: Ermeni tarihçi Urfalı Mateos eserinde ilk dönem Selçuklu tarihi açısından verdiği bilgiler büyük önem arz etmektedir. O dönemdeki bilgileri bir Ermeni'nin yazdığı eserden öğrenmek bize daha objektif bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Selçuklu döneminde Müslüman kadınların inandıkları batıl inançlar konusunda fikir aldık.

Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâyinâmesi*²²: Vekayînâme'yi Hz. Adem'den başlatıp 1195 yılına kadar yazan Süryani Mihail'in eserinden Türkler hakkında önemli bilgiler elde ettik. İnançları, ahlaki duruşları, tahkir yöntemleri, Türklerin düğün törenleri, misafir ağırlamaları ve hükümdarın eğlence hayatına dair önemli ve kısa bilgilerden istifade ettik.

¹⁸ Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnâmesi (I-II)*, haz. Filiz Dokuman, Tercüman Gazetesi yay., 1970 İstanbul.

¹⁹ İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Türkçe terc. A. Sait Aykut, I-II, İstanbul 2004.

²⁰ A. Sait Aykut, "İbn Battûta", *DİA*, (1999), s. 361-364.

²¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türkçe terc. Hrnt D. Andreasyan, Ankara 2000.

²² Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâyinâmesi*, Türkçe terc. Hrnt D. Andreasyan, (TTK Kütüphanesi, Basılmamış Tercüme), 1944.

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*²³: Türkiye Selçuklu siyasi tarihini konu alan eser ve o dönem hakkında bizzat şahit olduklarını yazmasından dolayı İbn Bîbî bize önemli bilgiler aktarmaktadır. Ailesinin sarayda görevli olması ve İbn Bîbî'nin eserini bu donanımla yazması, eseri daha da önemli kılmaktadır. Eser siyasi tarih hakkında bilgi verse de içerisinden tezin konusuyla alakalı bilgilerden oldukça istifade edilmiştir. Mürsel Öztürk'ün tercüme ettiği, Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan eserin sultanların düğün ve cülus merasimleri hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler çalışmamız için önem arz etmektedir. Eserde I. Keykavus'un düğün alayının bizzat müşahade edilmesi ve düğün sırasında mehir, çeyiz, halkın yüksek sesle temennilerde bulunması, bugün de devam eden düğünde bayrak açılması geleneğinin o zamanda devam ettiğini görmekteyiz.

Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsameretü'l-Ahyar*²⁴: Türkiye Selçukluları siyasi hayatı hakkında İbn Bîbî'nin tamamlayıcısı olan eser Farsça kaleme alınmıştır. Müellif, ömrünün büyük bir kısmını devlet işleriyle geçirmesi ve olaylara bizzat şahit olması dolayısıyla eser büyük önem arz etmektedir²⁵. Çalışmamızın cülus ve kadınların yakından ilgilendiği değerli taşlar bölümüne katkı sağlamıştır.

Niğdeli Kadı Ahmed, *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidu'l-halîk'i (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)*²⁶: Eser, Ali Ertuğrul tarafından tercüme edilmiştir. İkinci bölümün sonunda yer alan ve Anadolu Selçukluları'na ait bilgiler içeren bölüm yazarın anekdotlarıyla ayrı bir önem kazanmıştır²⁷. Çalışmamıza bu bölümden cülus, sultanın yaptığı evliliklerde kıza verilen çeyizlerin mahiyeti, idarecilik âlâmetleri olan hil'at, menşur, davul gibi konular alınmıştır.

Anonim Selçuknâme²⁸: Farsça kaleme alınan eser özellikle Moğol istilası sonrası hayatı ele almaktadır. Türkiye Selçuklu tarihinin genel bir özeti mahiyetindedir. Eser çalışmamızın cülus ve hil'at bölümlerine katkı sağlamıştır.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*²⁹: Eser, II. Murad'ın isteği üzerine yazılmıştır. Eser Oğuz boyları, Selçuklular, İlhanlılar ve Osmanlılar'ın kuruluş

²³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, II. Tercüme, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2014.

²⁴ Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsameretü'l-Ahyar*, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

²⁵ İsmail Aka, "Kerîmüddin Aksarayî", *DİA*, (1989), s. 293.

²⁶ Niğdeli Kadı Ahmed, *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidu'l-halîk'i (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak I), (İnceleme-Tercüme II), (Farsça Metin)*, TTK yay., Ankara 2015.

²⁷ Ali Ertuğrul, "Niğdeli Kadı Ahmed", *DİA*, Ek-2, (2016), s. 359-360.

²⁸ *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi: Tarih-i Âl-i Selçuk*, neşr. ve terc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara, 1952.

²⁹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca yay, İstanbul 2009.

dönemine ait bilgiler vermektedir³⁰. Çalışmamızda bu eserden doğrudan olmasa da dolaylı olarak faydalanılmıştır.

5. İnşâ ve Münşeat Mecmuaları

Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb ve Hadikat el-elbâb*³¹: Ali Sevim tarafından tercüme edilmiş, yazarının edip olması dolayısıyla farklı bilgiler içeren bir eserdir. Eserde devlet adamlarının birbirleriyle olan mektuplaşmaları ve bu mektupların içeriğine dair bilgiler sunulmaktadır. Doğum dolayısıyla tebrik, cenaze dolayısıyla taziye ve yeni bir görevlendirme, tayin dolayısıyla sevincini belirtmek adına yazılan mektuplar eserin içeriğini oluşturmaktadır. Çalışmamızda ayrı bir başlık altında aldığımız bu konu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır.

Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyi, *Selçuklu İnşâ Sanatı Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib ile Rûsûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il*³²: Faydalandığımız iki önemli eserdir. Bu eserde bir sultana, bir devlet adamına, bir bürokrata veya bir akrabaya nasıl hitap edilmesi gerektiği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Çalışmamızda sultan ve eşlerine, devlet adamlarına, din alimlerine nasıl hitap edilmesiyle ilgili bilgilerden faydalanılmıştır.

6. Vakfiyeler ve Kitâbeler

Türkiye Selçuklu dönemi vakfiyeleri döneme dini, sosyal ve ekonomik yönden ışık tutmaktadır. Halk sosyoekonomik ihtiyaçlarının bir kısmını karşılamak için vakıflardan yararlanmıştır. Konya, Sivas, Kayseri ve Alanya başta olmak üzere pek çok ilde Türkiye Selçuklu devlet adamları ihtiyaç duyulan yapı ve tesislerin inşasına büyük önem vermişlerdir³³.

Osman Turan'ın vakfiye tercümelerinden dönemin sosyal hayatı, cenaze törenleri, mumyalama geleneği, Anadolu'nun Türkleşme sürecinde Müslüman ve Hristiyan nüfus arasındaki etkileşimler, düğün ritüelleri, dini bayramlar, medreselerin

³⁰ Osman Gazi Özgüdenli, “Târih-i Âl-i Selçuk”, *DİA*, (2011), s. 72-73.

³¹ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb va Hadikat el-elbâb*, çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2011.

³² Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyi, *Selçuklu İnşâ Sanatı Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't- Tâlib; Rûsûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il*, haz. Cevdet Yakuboğlu - Namiq Musalı, TTK yay., Ankara 2018.

³³ Zehra Odabaşı, “Türkiye Selçukluları'ndan Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi”, *Vakıflar Dergisi*, (2015), 44, s. 95-103.

fonksiyonları, Türklerin İslam öncesi inançları hakkındaki bilgilerden faydalandık³⁴. Bir başka vakfiyede düşkünlere tahsis edilen özel bir evden ve eve bağışlanan gelirlerden bahseden bilgilerden yararlandık³⁵. Kadına ve aynı zamanda aileye verilen değer de vakfiyelerde geçen bilgiler arasındadır³⁶.

Bazı vakfiyeleri, doğrudan kullanmasak da, dolaylı yönden faydalandığımız kaynaklar arasında yer almıştır³⁷.

7. Siyasetnâmeler

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*³⁸: Reşit Rahmeti Arat tarafından tercüme edilip TTK tarafından yayınlanan eser, XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcib tarafından yazılmıştır. Türk kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. Siyasetnâme özelliği taşımaktadır³⁹. Bu çalışma da istifade ettiğimiz önemli bir kaynaktır. Misafirlerin ağırlandığında gösterilecek özen hakkında bilgiler sunmaktadır.

Nizamü'l-Mülk, *Siyasetnâme*⁴⁰: M. Taha Ayar tarafından tercüme edilen eser Büyük Selçuklu devlet adamı Nizamü'l-Mülk tarafından kaleme alınmıştır. Eser Sultan Melikşâh'ın "Devlet daha iyi nasıl idare edilir?" sorusuna cevap olarak yazılmıştır. Eserin içeriği, devleti işleri aksatmadan alınması gereken tedbirleri zamanında almanın önemini vurgulayarak anlatmıştır. Bu eserden sultanın eğlence meclisleri, kurdurduğu ziyafet sofraları, ilim adamlarına verdiği değer, nevrüz ve hil'at geleneğiyle ilgili konulardan faydalanılmıştır.

³⁴ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI, 42, 1947, s. 197-236; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri II, Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi ", *Belleten*, XI, 43, 1947, s. 415-429; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII, 45, Ankara 1948, s. 17-221.

³⁵ Refet Yinanç, "Mengüceklere Ait Bir Vakfiye Sureti", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14, (1963), s. 17-21.

³⁶ Yusuf Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevi Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, 23, (1994), s. 75-102.

³⁷ Adnan Doğruyol, "Türk İktisat Tarihi Açısından Bir Anadolu Selçuklu Dönemi Vakfiyesi ve Mülknâmesi: Hacı İbrahim Sultan Vakfi ve Zaviyesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 211, (2014), s. 35-58; Süleyman S. Kucur, "Selçuklu Şehir Tarihi Açısından Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Vakfiyesi", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu Bildirileri 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009, s. 337-349; M. Zeki Oral, "Ahi Ahmet Nahcivani Vakfiyesi", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1954), 3/3, s. 57-65.

³⁸ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, terc. Reşit Rahmeti Arat, TTKB, Ankara 1959.

³⁹ DİA, "Kutadgu Bilig", *DİA*, XXVI, (2002), s. 478.

⁴⁰ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, İstanbul 2018.

Zencânî, Sultan'a Öğütler⁴¹: Hasan Hüseyin Adalıoğlu tarafından tercüme edilen Zencanî'nin eserinde genellikle dini konulara, hadis ve ayetlere ağırlık verilmiştir. Biz nevrüz bayramıyla alakalı bilgilerden faydalandık.

B. Araştırmalar

Selçuklu dönemi ve öncesinde yazılan ana kaynakların yanı sıra konuyla alakalı doğrudan ya da dolaylı olarak yapılmış araştırma eserlerden de faydalanılmıştır.

Giriş kısmında Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişmeleri*⁴² kitabından Abdülkadir Zorlu'nun "Toplumsal Kuramda Topluluk, Geleneksel Toplum ve Gelenek"⁴³, Sıtkı Karadeniz'in "Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi"⁴⁴, Erol Eroğlu'nun "Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar"⁴⁵ adlı makalelerinden destek alınmıştır.

Mehmet Ersan'ın "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı"⁴⁶ ve Seyfullah Kara'nın "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki"⁴⁷ adlı makalelerinden, sultanların ve devlet adamlarının eğlence hayatı konusunda faydalanılmıştır. Timur Vural'ın "Türkiye Selçukluları Dönemi Nevbet Geleneği"⁴⁸ makalesinden nevbet konusunda istifade edilmiştir.

Refik Turan ve Güray Kırpık'ın "Selçuklu Döneminde Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat"⁴⁹ ve Aydın Taneri'nin *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*⁵⁰ çalışmalarından sosyal ve kültürel hayat konusunda faydalanılmıştır.

Meslekler konusunda Erdoğan Merçil'in *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*⁵¹ adlı eserinden istifade edilmiştir.

⁴¹ Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. Abdi's-Samed el-Osmânî ez-Zencanî, *El-Letâifü'l-Alâiyye fî'l-Fedâilî's-Seniyye (Sultan'a öğütler Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyasetnâme)*, çev. H. Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe yay., İstanbul 2005.

⁴² Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, MEB, İstanbul 1969.

⁴³ Abdülkadir Zorlu, "Toplumsal Kuramda Topluluk, Geleneksel Toplum ve Gelenek", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 3, (2005), s. 137-152.

⁴⁴ Sıtkı Karadeniz, "Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi", *Milel ve Nihal Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, IV, 2, (2007), s. 37-38.

⁴⁵ Erol Eroğlu, "Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar", *Akademik Barış Dergisi*, 50 (2015), s. 299-308.

⁴⁶ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI, I, (2006), s. 73-106.

⁴⁷ Seyfullah Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 68, (2014), s. 169-182.

⁴⁸ Timur Vural, "Türkiye Selçukluları Dönemi Nevbet Geleneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 23, (2012), s. 445-454.

⁴⁹ Refik Turan-Güray Kırpık, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat", Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 2007.

⁵⁰ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Bilge yay., Konya 1977.

⁵¹ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, TTKB, Ankara 2000.

GİRİŞ

Gelenek ve göreneğin genel anlamıyla tanımını yapmak, çalışmanın içeriğini daha iyi anlamak adına büyük önem arz etmektedir. Türk Dil Kurumu geleneği: “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane⁵²” olarak, göreneği ise: “Bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı, âdet⁵³” diye tanımlamaktadır. Gelenek kelimesinin Türkçe, Arapça ve İngilizcedeki anlamları neredeyse aynıdır. Türkçede “gelmek” fiilinden türeyen kelime Arapçada “anane” kelimesiyle ifade edilip zaman olarak önceki insanlardan gelen anlamındadır. İngilizcede ise “tradition” olarak geçen kelime intikal anlamına gelmektedir⁵⁴. Yine İslâmî literatürde gelenek ve görenek anlamında edep kelimesi kullanılmıştır⁵⁵.

Gelenek sosyal bilimler ve sosyolojide bir kuşaktan diğerine aktarılan inanç, beşeri uygulama ve zanaat için kullanılır. Bir inancın gelenek haline gelebilmesi için en az üç kuşağın bunu yaşayıp sürdürmesi gerekir. Üç kuşağın yaşayıp sürdürmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması geleneğin en önemli özelliğini teşkil etmektedir⁵⁶. Savunucuları takdim ettiğinde kabul görmeyen ve hemen ardından terk edilen inanç gelenek değildir. Bir inanç moda olup kısa bir süre hayatta kalabiliyorsa geleneğe dönüşmemiş demektir. Gelenekler yüzyıllardır devam etmesinden ve geçmiş kuşakların deneyimlerini aktarmasından dolayı toplumlar tarafından saygıyla anılır. İnsanoğlu tarafından hazır bulunan gelenekler karşılaşılan herhangi bir durumda -doğum, ölüm, düğün, rutin hayat gibi- onu yalnız bırakmaz. Bu haliyle de gelenekler toplumda olumlu karşılanan bir kavram olmuştur. Tabiri caizse gelenekler bir çiçek kökünden ziyade köklü bir ağacı temsil etmektedir. Ama bu geleneğin sadece geçmişe ait olduğu kanısından ziyade onun şu anda yaşanan ve geleceğe de bağlı olan bir kavram olduğunu unutmamak gerekir. İslâm dininde ise gelenek ve göreneklerin tamamen reddedilmesi veya tamamen kabul edilmesinden ziyade dinin şartlarına uygun olanlar alınmış diğerleri reddedilmiştir. Kur'an-ı Kerim geleneklerin akıl ve vahiy süzgecinden

⁵² *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 920.

⁵³ *Türkçe Sözlük*, s. 967.

⁵⁴ Sıtkı Karadeniz, “Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi”, *Milel ve Nihal Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, IV, 2, (2007), s. 37-38.

⁵⁵ Mustafa Çağrı, “Edep”, *DİA*, X, (1994), s. 412-414; Bkz. Abdülaziz Bayındır, “Âdâb”, *DİA*, I, (1988), s. 334.

⁵⁶ Sıtkı Karadeniz, “Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi”, s. 34-35, 36, 39.

geçirilmesi, vahye aykırı olmayan, akla ve insanın yaratılışına uygun bulunanların kabul edilmesi, böyle olmayanların ise terk edilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁵⁷. İslâm alimleri örf ve âdetleri pek çok fikhî konuya dayanak yapmışlardır. İslâm dini değişik kültür ve geleneklere sahip olan toplumların İslâm şeriatıyla çatışmayan örf ve âdetlerini kendi uhdesine almıştır⁵⁸.

Bir başka konu ise gelenekçilerin gelenekleri olduğu gibi koruma, modernistlerin ise gelenekleri değiştirme eğiliminde olmalarıdır. Modernistlere göre gelenekler geçmişe bağlı kalıp bugün insanlara ayak bağı olmaktadır⁵⁹. Modern kavramını ve gelenek kavramını kısa bir şekilde tanımlamak gerekirse modern sadece bir kaç yüzyıldır var olan bir kavramken gelenek yüzyıllardır kendini devam ettiren köklü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Şunu bilmek gerekir ki ikisi de önemli birer değerdir. Gelenek ve modernlik zıt kavramlar olarak ele alınsa da aslında geleneksel olan inançlar modern olanla iç içedir⁶⁰.

Gelenekler donuk ve katı kurallardan ziyade toplumun şartlarına ve ihtiyaca binaen değişim gösterirler. Toplumsal hayatın bir düzen içerisinde yürütülmesinde geleneklerin önemli bir rolü vardır. Gelenek aile, hukuk ve din gibi kurumlar üzerinde etkindir. Birey bağlı bulunduğu toplumun geleneklerine aykırı davranıp uygulamazsa bu durum toplumdaki dışlanmasına neden olabilir. Ayrıca gelenekler sadece bir kişiyi değil bütün toplumu ilgilendiren önemli bir kavramdır. Görenekler ise günlük yaşantımıza dair ilişkileri düzenler, bireyler arasında oluşabilecek pürüzleri engeller ve toplumsal ilişkilerde insanlara kolaylık sağlarlar. Bununla beraber komşu ve hasta ziyaretlerinde, alış verişte, birisini tanıma ve birisiyle tanıştırmada nasıl davranılması gerektiğini belirleyerek toplumda belli bir düzenin oluşmasına zemin hazırlarlar.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler de uzun yıllardır oluşturdukları gelenek ve görenekleri birbirlerine aktarmış ve bu gelenekleri uygulamış hâlâ da uygulamaya devam etmişlerdir. Türkler fethedip gittikleri her bölgeye kültürel değerlerini taşımasını bilmişlerdir. Melikşâh tarafından Anadolu'yu fethetmek için gönderilen Kutalmış oğlu Süleymanşâh neredeyse bütün Anadolu'yu ele geçirerek 1075'te Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Bu fetihle birlikte Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkler yaşadıkları bölgedeki gelenek ve görenekleri buraya getirmeye başlamışlardır.

⁵⁷ Hayreddin Karaman, “Âdet”, *DİA*, I, (1988), s. 369-373; Bkz. Orhan Bilgin, “Ayinnâme”, *DİA*, IV, (1991), s. 253.

⁵⁸ İbrahim Kâfi Dönmez, “Örf”, *DİA*, XXXIV, (2007), s. 93-94.

⁵⁹ Sıtkı Karadeniz, “Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi”, s. 36, 37.

⁶⁰ Erol Eroğlu, “Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar”, *Akademik Barış Dergisi*, 50 (2015), s. 307, 302-303, 304.

Dolayısıyla Anadolu Türkleşme sürecine girmiş ve Türklerin getirmiş olduğu gelenek ve göreneklerle yeni bir kültür hayatı oluşmuştur. Anadolu'daki Türklerin gelenek ve göreneklerini incelemek onların sosyal ve kültür hayatı hakkında önemli ipuçları verecektir. 1071 Malazgirt'le başlayıp 1176 Miryokefalon ile Anadolu'nun neredeyse tamamının Türkleşmesi gerçekleşmiştir⁶¹. Hatta Türkler yaşadıkları bölgelere Türkçe isimler vermişlerdir. XII. yüzyıl itibariyle Anadolu'da Aksaray, Alaşehir, Burgulu, Gölhisar, Ilgın, Karahisar gibi Türkçe adlar taşıyan yerleşim yerleri kurulmuştu⁶². Türk kültürünün etkisi o kadar büyüktü ki adalar ve Yunanistan'dan göçen Rumlar hariç Anadolu'da yerli olarak yaşayan Rumlar Grekçeyi unutup Türkçe konuşmaya başlamışlardı. Hatta bazı bölgelerde kiliselerde dahi yapılan dualar Türkçeydi⁶³. Konya'nın Türkler tarafından zabtı ve başkent oluşundan sonra şehirdeki iş gücü açığı Rumlar tarafından karşılanmıştı. Bu durum her iki millet arasındaki etkileşimi kuvvetlendirmiş olmalıdır⁶⁴. Anadolu'daki halkın sahip olduğu ve Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri gelenek ve görenekler bütünleşmiş, bunun sonucunda Anadolu'da insanların mensup oldukları yeni bir gelenek ve görenek ortaya çıkmıştır. Hristiyanlarla etkileşim sonucu Türkler öz Türkçe isimleri Hristiyanlara öğretmiş ve onlar Türkçe isimleri uzun bir müddet kullanmışlardı⁶⁵. III. Kılıçarslan tarafından havalisiyle birlikte fethedilen Isparta'ya bağlı Borlu'nun Ağros isimli köyü Mübârizeddin Er-Tokuş'a temlik edilmişti. İlk başlarda yerli halkın Hristiyan olduğunu zamanla iskân politikasıyla köy nüfusunun Türkleştiği anlaşılmaktadır. Vakfiye defterinden anlaşılacağı üzere köyün nüfusunun büyük bir bölümü Müslüman'dır. Gayr-i Müslim nüfus az olmasına rağmen kendi aralarından Karaca, Arslan, Turmuş, Balı, Bayram, Köse gibi Türkçe adlar taşıyan kimselere rastlanmaktadır⁶⁶.

İnsanoğlunun yapısı gereği yüzyıllar boyunca devam ettirdiği ve hayatın bir parçası olan gelenek ve görenekler bir anda kazanılamayacağı gibi bir anda da terk edilemez. Yaşanılan topraklar değiştirilse bile kültür devam eder. Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişimleri* adlı eserinde, toplumların kültür bakımından gelişmelerinin ve ilerlemelerinin dışarıdan başka kültürlerden alınan unsurlar olduğu dile getirilir. Bunu

⁶¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken neş., 21. Basım, İstanbul 2017, s. 292.

⁶² Osman G. Özgüdenli, "İskân", *DİA*, EK-1, (2016), s. 657-659.

⁶³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültü Sanat yay., İstanbul 2004, s. 73-75.

⁶⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1985, s. 136-137.

⁶⁵ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII, 45, Ankara (1948), s. 67.

⁶⁶ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri II, Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", s. 424-425.

uygulayamayan milletler kültürel anlamda kısır kalır ve ilerleyemez⁶⁷. Türklerin Anadolu'da yaşadıkları kültürel etkileşim onları olumlu yönde etkilemiş ve pek çok yeni unsuru kültürlerine dahil etmişlerdir. Kültür alışverişinde isteyerek kabul ederek değişim ki bu bütün toplum tarafından olmasa bile büyük çoğunluğu tarafından kabul edilir. Daha en başından faydalı olacağı düşünülen kültürel unsurlar hemen alınırken bazı unsurlar faydalı olmayacağı tahmin edilip kimse tarafından kabul görmez. Cemiyetler yeni kültürel unsurları kendi içlerine kıymet ve değer ölçülerinde alırlar. Toplumun tüm kesimi tarafından kabul gören ve var olanlarla çatışmayan unsurlar daha çabuk ve kalıcı biçimde kabul görür.

Orta Asya'ya nazaran Anadolu'da daha zengin bir kültürle karşılaşan Türkler kendi getirdikleri gelenek ve göreneklerle zengin bir kültür hazinesi oluşturmuşlardır. Elbette kültür değişiminde ve etkileşiminde Selçuklu sarayında ve halkın nezdinde saygın tutulan çok eskilerden beri devam ettirilen gelenek ve görenekler Selçuklu toplumunu bize en iyi yansıtan dinamiklerdir. Bir toplumun mahiyetini tam anlamıyla kavrayabilmek için o toplumda yaşayan kemikleşmiş kültürel, sosyal, dini ve daha birçok alana ait ananeler tam anlamıyla anlaşılmalıdır. Sadece siyasi tarihle alakalı değil insanın hayatına ait her şeyin incelenmesi önem arz etmektedir. Bir toplumu, o toplumda olan uygulamaları ve o topluma ait olan insanları anlayabilmek için yüzyıllar boyunca uygulanmış ve uygulanmaya devam eden gelenek ve görenekleri incelemek bize önemli ipuçları verecektir.

Bu çalışmada Türkiye Selçuklu dönemi saray eşrafının, devlet erkânı ve din adamlarının ve halkının yaşadıkları hayatlar sosyal ve kültürel açıdan incelenecektir. Saray eşrafında uygulanan bazı gelenek ve görenekler devlet erkânı ya da halk tarafından uygulanmazken bunun tam tersi halk tarafından uygulanan bazı âdetler, ananeler saray eşrafı ya da devlet erkânı tarafından uygulanmıyordu. Bazı durumlarda ise her üç tabakanın da benzer ritüelleri uyguladıkları olmuştur. Mesela Türk tarihinde önemli bir yeri olan avcılık geleneği saray eşrafı ve devlet adamları tarafından bir eğlence veya savaşa hazırlanmak için bir ön çalışma niteliği taşıırken, halk nezdinde ekonomik kaygılar güdülerek yapılan bir aktiviteydi⁶⁸. Düğün törenleri ise her kesimde üç aşağı beş yukarı aynı tarz uygulamalarla kutlanıyordu. Bu tarz benzerlikler ve farklılıklar araştırmada belirtilmeye çalışılacaktır. Bizim bu çalışmada amacımız ana

⁶⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, MEB, İstanbul 1969, s. 66, 69, 72, 75.

⁶⁸ Refik Turan-Güray Kırpık, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat", Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 2007, s. 28.

kaynaklarda ve araştırma eserlerde dağınık bir şekilde bulunan gelenek ve görenek hakkındaki bilgileri bir bütün haline getirip Türkiye Selçuklu dönemi kültürel hayatına bulabildiğimiz bilgiler vasıtasıyla ışık tutmaktır. Türklerin uzun yıllar şifahi bilgi yolunu kullanmaları, gelenek ve göreneklerle alakalı müstakil bir eserin yazılmaması çalışma açısından zorlayıcı bir unsur olsa da toplanılan bilgilerle dönem anlatılmaya çalışılmıştır.

Selçuklu Anadolu'sunda gelenek ve göreneklerle ilgili yapılmış muhtelif ve parça parça çalışmalar olmasına rağmen tespit edebildiğimiz kadarıyla gelenek ve göreneklerin tamamının ele alındığı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu konudaki eksikliklerin bu çalışmayla giderileceği düşünülüp gelenek ve görenekler toplu bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU SARAY HAYATIYLA İLGİLİ GELENEK VE GÖRENEKLER

Türkiye Selçukluları'nda saraya özgü uygulanan doğum, ölüm, düğün, eğlence, kutlama, rutin hayat gibi konularla ilgili âdetler, gelenekler ve görenekler vardır. Aşağıda bu konu hakkında detaylı bilgi vereceğiz.

1.1. Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler

Doğum insanoğlunun hayatındaki en önemli evrelerden birini teşkil etmektedir. Bu önemli evre çeşitli uygulamalarla süslenmiş ve bunlar zamanla gelenek ve görenek haline gelmiştir. Tüm toplumlarda ve aynı zamanda Türk gelenek ve göreneklerinde de önemli bir yer tutan doğumla ilgili pek çok ritüel mevcuttur. Ancak bu konuda Türkiye Selçukluları saray eşrafı hakkındaki bilgilerimiz sınırlı sayıdadır. Bulduğumuz bilgiler ise yorumlanmaya muhtaç gözükmektedir.

Türkler, Rum topraklarının fethiyle birlikte Orta Asya'daki pek çok gelenek ve göreneklerini Türkiye'ye taşımışlardır. Dede Korkut hikâyelerinde de bu geleneklere ait çeşitli bilgiler mevcuttur. Eser çocuklara ad verme törenlerinin nasıl olduğundan da bahsetmektedir. Dede Korkut anlattığı hikâyelerden birinde Dirse Han'ın oğlu üç arkadaşıyla gezerken üzerlerine boğa geldiğini gören kimseler kaç diye bağırdılar. Üç oğlan kaçmaya başladı ama Dirse Han'ın oğlu kaçmadı. Boğayla bir müddet boğuştuktan sonra boğayı yendi ve bıçağını alıp boğanın başını kesti. Bunu gören Oğuz beyleri oğlanın yanına gittiler ve onu cesaretinden dolayı tebrik ettiler. “Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun, bilesince [yanına] alıp babasına varsın, babasından oğlana beylik istesin, taht ve el [beylik] versin” dediler”.

“Hey Dirse Han, bu oğlana beylik ver,

taht ver erdemlidir.

Boynu uzun bedevî [hızlı] at ver,

binit olsun hünerlidir.

Ak ayıldan tüymen [gür tüylü] koyun ver bu oğlana

şışlık olsun, erdemlidir.

Kaytabandan [Develerden] kızıl deve ver bu oğlana

yüklet olsun, hünerlidir.

Altın başlı [kubbeli] ban [yüksek] ev [çadır] ver bu oğlana

gölge olsun, erdemlidir.

Çikini [Nakışı] kuşlu cebe [zırh] ver bu oğlana

geber [zırh] olsun, hünerlidir.

Bayındır Hanın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüştür. Senin oğlunun, adı Boğaç olsun. Adını ben verdim, yaşını Allah versin dedi”⁶⁹.

Çocuğun ismini Dede Korkut verdi ve Oğuz beylerinde çocuğa isim vermek için çocuğun ilk önce kahramanlık göstermesi gerekirdi. Bugün ki gibi çocuk doğar doğmaz isim verilmezdi. Bunun nedeni Türklerdeki savaşçılık özelliğinin bu geleneğe de etki etmesidir. Çünkü çocuğun bir isim alması ve toplum tarafından o isimle çağırılması, yüksek ihtimalle toplum tarafından kabul görmesi, onun gösterdiği kahramanlıkla doğru orantılıdır. Mesela Bamsı Beyrek unvanını almadan önce sadece Bamsı ismiyle çağırılıyordu. Gösterdiği kahramanlıklar sonucunda verile bir toy sonucundan Dede Korkut Bamsı’ya Beyrek adını verdi. Bundan sonra Bamsı, Boz aygırlı Bamsı Beyrek olarak anıldı⁷⁰. Diğer bir ad verme geleneği de çocuğun doğduğu yerdeki dağ, nehir veya şehrin adının verilmesidir. Çocuğun mutlu ve başarılı olması için de verilen adlar vardı. Kutlu, Kut-almış, Kutluk, İl-Basmış bu geleneğin örneklerindendir. İsim koyma geleneğinde Anadolu Selçuklu dönemi sultanları çok fazla Farsça isim kullanmışlardır. Keyhusrev, Keykâvûs, Keykubâd gibi İran mitolojisinden gelen isimler İslâmî isimlerle birleştirilerek kullanılmıştır⁷¹. Eski Türk Beylerinin yeni doğan çocukları altın beşiklerde dadılarla büyütülürdü. Türk geleneklerinde kız çocuğuna sahip olmak Araplardaki gibi bir utanç kaynağı değildi. Kadınlar her daim el üstünde tutulur bazı zamanlar yöneticilik bile yaparlardı⁷². Türkiye Selçukluları’nda çocuk doğduğunda ve

⁶⁹ Mustafa S. Kaçalın, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, TDKY, Ankara 2017, s. 314-315.

⁷⁰ Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları (I-II)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 17; Faruk Sümer, *Türk Mitolojisi (I-II)*, TTK yay., Ankara 1993, s. 98.

⁷¹ Osman Gazi Özgüdenli, *Bozkırdan Batıya, Prof. Dr. Hüseyin Salman’a Armağan*, Epsilon yay., İstanbul 2017, s. 75-76.

⁷² Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ana yay., İlavelerle 3. Basım, İstanbul 1980, s. 404-405.

doğumundan sonra yapılan ritüeller, yazılan tebrik mektupları⁷³, verilen hediyeler ve bunun gibi birçok ritüel mevcuttur⁷⁴. Eflâkî, eserinde Mevlânâ'nın oğlu doğduğunda yapılan törenden haber vermektedir. Eserde doğum olayından sonra yedi gece sema yapıldığı, saray eşrafı ve alimler tarafından pek çok hediyelerin geldiği ve Mevlânâ'nın bu hediyelerin bir kısmını etrafındaki müritlerine dağıttığı, arta kalanları da çocuğun annesine verdiği anlatılmaktadır⁷⁵. Aslında bu sınırlı bilgiler bize birçok ritüeli bir arada vermektedir. Çocuk doğduktan sonra yapılan sema, doğum olayıyla birlikte duyulan sevinci ortaya koymaktadır. Yorumu biraz daha derinleştirmek gerekirse insan hayatının başlangıcı, hayata ilk adımı olan doğum olayı bütün insanlar tarafından kutlanmaktadır. Bu kutlama saray eşrafında, devlet erkânında veya halk nezdinde farklılık gösterebilir. Farklılığın nedeni olarak maddi imkanları ve kültürel çevreyi göstermek mümkündür. Bugün de toplumumuza bakarsak bu tür kutlamaların devam ettiğini, insanların doğum ritüelini maddi durum ve kültürel çevrelerine göre şekillendirdiğini anlayabiliriz. Yine Eflâkî doğan çocuğa hediye verme geleneğinden bahsetmiş fakat hediyein mahiyeti hakkında bilgi vermemiştir. Bu gelenek günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Eflâkî'nin verdiği bu bilgilerde şöyle bir ayrıntı da mevcuttur; Mevlânâ'nın oğluna gelen hediyeleri şehrin büyüklerinin ve sultanlarının yolladığı, saray eşrafının da çocukları doğan alimlere hediyeler gönderdiğini anlıyoruz. Hediyein mahiyeti hakkında bilgi verilmesi de hem müritlere dağıtılıp hem de artanının annesine verilmesinden dolayı maddi değerinin büyük olduğunu tahmin edebiliyoruz. Yine Eflâkî'nin eserinde çocuk doğduğunda verilen yemeklerden bahsedilmektedir. Konya'nın ileri gelenlerinden birisi oğlu doğduğu zaman Konya'nın büyüklerine yemek vermiştir⁷⁶. Bu Türkiye Selçukluları'nda uygulanan bir gelenektir⁷⁷.

1.2. Ölümle İlgili Gelenek ve Görenekler

Doğum olayı nasıl ki insanları sevindiren, çeşitli kutlamalar yaptıran, hayata başlangıcı temsil eden bir durum ise ölüm de bunun tam tersini ifade etmektedir. Hayatın sonunu temsil eden ölüm insanları üzen, psikolojik olarak yıpratıcı ve dayanılması güç bir hadisedir. Bununla beraber hayatın içinde olması ve her canlının

⁷³ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 39.

⁷⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 388-614.

⁷⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 614.

⁷⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 375.

⁷⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 373, 375, 453; Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Alfa yay., İstanbul 2013, s. 155-157; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 24; İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 36.

varacağı son noktayı ifade etmesi dolayısıyla ölüm etrafında da pek çok ritüel oluşmuştur.

Eski Türklerde cenaze yedi gün bekletilir, cenaze için yapılacak tören bu yedi günlük süreden sonra belirlenirdi. Cenazeler tören için kullanılan çadırlara alınır ve törenler bu çadırlarda yapılırdı⁷⁸. İbn Fadlan seyahatnâmesinde ölünün ardından davet verildiğini haber vermektedir⁷⁹. Bununla birlikte matem törenleri yapılır ve bu törenlere şairler kopuzlarıyla birlikte katılırdı⁸⁰. Cenazeye kefen giydirme geleneği de Türklerde çok eski bir geleneğe dayanmaktadır⁸¹. Tören yapılan çadırların önünde kurbanlar kesilirdi⁸². Bu ölümden de yemek verme adetinin varlığını göstermektedir. Toplumumuzda önemli bir yer tutan yardımlaşmanın bir gereği olarak bu davetlerle yoksullara da yardım edildiğini görüyoruz.

Sarayda da ölüm sonrası birçok gelenek mevcuttur. Eflâkî, Mevlânâ ve babası Bahâ Veled'in ölümünden dolayı sultanın yemek verdiğini bildirmektedir⁸³. Sultan Veled de dedesinin ölümünü ayrıntılı bir şekilde anlatmakta sultanın, beylerin ve bilginlerin cenazenin önünden yürüdüğünü, haftasında yemek verildiğini ve pek çok yoksulun doyurulduğunu bildirmektedir⁸⁴. Bir din alimi olan Bahâ Veled'in ölümü dolayısıyla sultan Alâeddîn Keykubad yedi gün saraydan çıkmamış, kırk gün ata binmemiş, tahtı bırakıp hasırda oturmuş, gelenlerden taziye almış ve kırk gün cuma mescidinde yemek vermiştir⁸⁵. Aynı şekilde sultanın gündelik hayatında bazı değişiklikler olmuş bir takım lüks olan âdetlerini belli bir müddet terk etmiştir. Mesela tahtına değil de hasıra oturması, belli bir müddet sarayından çıkmaması, savaşçılık özelliğinin en önemli göstergesi olan atına binmemesi buna örnek teşkil edebilir. Cenazelerde uygulanan ve Şaman inancından beri devam eden “baş açma” geleneği vardı. Baş açma geleneği cenaze törenlerinin yanı sıra büyüklerin huzuruna çıkarken de uygulanan bir gelenektir. Türkiye Selçuklu sultanı Alâeddîn Keykubad ağabeyi Keykâvus'un cenazesinde bütün devlet adamlarıyla birlikte külâhlarını çıkararak cenazeyi takip etmiştir⁸⁶.

⁷⁸ Jean - Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı yay., İstanbul 1999, s. 239-241.

⁷⁹ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 36.

⁸⁰ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB yay., 3. Basım, Ankara 1976, s. 11.

⁸¹ Jean - Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı yay., İstanbul 1999, s. 239-241.

⁸² Jean - Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, s. 248.

⁸³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 85, 453.

⁸⁴ Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 243-244.

⁸⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 85; Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 240.

⁸⁶ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken neş., 21. Basım, İstanbul 2012, s. 395-396.

Saray içerisindeki cenaze geleneklerinden bir tanesi de taziye mektubudur. Mevlânâ mesnevisinde bu konuya değinmiş, yas mektubunun varlığından bizi haberdar etmiştir. Yas mektubunun siyah ve insana kasvet veren bir biçimde olduğunu vurgulamıştır⁸⁷. Saray içinde devlet erkânının da taziye dolayısıyla mektuplaştığını görüyoruz⁸⁸.

Osman Turan makalesinde Türklerin cenaze gömme geleneklerinden bahsetmektedir. Makalede İslâm öncesi dönemde cenaze yakma geleneğinin varlığından söz edilmektedir fakat bunun çok yaygın olmadığı ve İslâm'ın kabulünden sonra tamamen terk edildiği savunulmaktadır. Yine aynı makale İslâm öncesi Türklerde mumyalama adetinin varlığından da bahsetmektedir. Bilge Kağan'ın Yuğ merasiminde mumyalamada kullanılan alet edevatlar sayılmış ve iptidai de olsa mumyalamanın varlığından bahsedilmiştir. Bu mumyalama geleneği de sonbaharda ölenleri ilkbaharda, ilkbaharda ölenleri de sonbaharda gömmeleri dolayısıyladır. Ölüyü gömmek için yaklaşık 6 ay bekleniyor ve bu sürede cesedin kokmaması için böyle bir işleme başvuruluyordu⁸⁹. Yine aynı makalede 9. yüzyılda Tashihlerin, yazar burada Müslüman olan Türklerin kastedildiğini düşünmektedir, ölen reislerinin kafa tasını inciyle doldurup bağırsakları çıkarıldıktan sonra mumyalandığı bildiriliyor. Aslında yazar buradaki Müslüman Türklerin Karahanlılar olduğunu düşünüyor⁹⁰. Mumyalama geleneğinin oldukça pahalı ve zahmet veren bir süreç olduğu düşünülürse bu işlemin madden zengin olanların yaptırması muhtemel gözükmektedir. Osman Turan Türkiye Selçukluları sultanlarının mezarlarının açılmasının bu konuda bize daha rahat bilgi vereceğini düşünmektedir⁹¹.

Genel olarak incelediğimizde cenaze geleneklerinde saray, halkın dışında, halktan ayrı bir takım gelenekler yürütebilir, tahmininde bulunmak hiç de zor gözükmemektedir. Bugün de toplumsal tabakalara göre bir takım değişiklikler görülebilir. Nitekim İbn Fadlan da birçok cenaze ritüeli sıraladıktan sonra halkın bunların bir kısmını yapmakla yetindiğini bildirmektedir⁹². Bu bilgiler ışığında mumyalama geleneğinin de Türkiye Selçuklularında saray eşrafında varlığını bir müddet devam ettirmiş olması muhtemel gözükmektedir.

⁸⁷ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, V, b. 2150-2154.

⁸⁸ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 43,44.

⁸⁹ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddîn Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI, 42, (1947), s. 209.

⁹⁰ Osman Turan, "Şemseddîn Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 210.

⁹¹ Osman Turan, "Şemseddîn Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 211.

⁹² İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 36.

1.3. Eğlence ve Kutlamalarla İlgili Gelenek ve Görenekler

Eğlence kültürü insanoğlunun hayatında önemli bir yer tutar. İnsanın rahatlamasını, motivasyonunu arttırmasını ve hayatında bir müddet sıkıntı ve dertlerinden kurtulmasını sağlar. Selçuklular zamanında veliaht tayin ederken, cülus törenlerinde, elçi kabul ederken, fetih ve zafer kutlamalarında, düğünlerde, av merasimlerinde eğlenceler ve müzikli kutlamalar yapıldı⁹³. Kutlamalarda herkesin oturacağı yer siyasi mevkiine göre belliydi⁹⁴. Türkiye Selçuklu sultanları dindar bir yapıya sahip olmalarına ve İslâmiyet adına savaşmaktan geri durmamalarına rağmen eğlence hayatına ve müzik aletleriyle yapılan rakslı eğlence hayatına oldukça düşkünlerdi⁹⁵. Bunun bir gereği olarak Türkiye Selçuklu sarayında eğlenmeye ve eğlence hayatına çok önem verildiğini anlıyoruz. Mesela sultanı eğlendirmek için sarayın içinde maskaralar bulunuyordu. Bunların asli görevleri sultanı eğlendirmek ve mutlu etmekti. Hokkabazlar devamlı surette hikayeler anlatır ve padişahı memnun etmek için elinden geleni yapardı⁹⁶. Türk tarihinde de Türkiye Selçukluları tarihinde de pek çok eğlence türü mevcuttur. Hatta bu eğlencelerin birçoğu günümüze ulaşmıştır.

1.3.1. Avcılıkla İlgili Gelenek ve Görenekler

Türkler göçebe yaşayan ve savaşçılık özellikleri ön planda olan bir millettir. Türkiye Selçuklularında önemli bir eğlence türü olan av geleneği de Türk toplumunda uzun bir geçmişe sahiptir. Av merasimlerinde padişah ve halk birlikte bulunurlardı. Bu merasimler saray için bir eğlence kaynağı iken halk nezdinde ekonomik getirisi olan bir faaliyetti⁹⁷. Nizâmü'l-Mülk de Siyasetnâme adlı eserinde avlanmayı padişahlar açısından sarayda bir eğlence türü olarak ele almıştır⁹⁸. Bunun bir getirisi olarak Türkler av sanatında çok iyidiler⁹⁹. Yüksek ihtimalle bu sanatta iyi olmalarındaki en önemli faktör Türklerin yaşam tarzlarının bozkır kültürüne daha yakın olmasıdır¹⁰⁰. Selçuklu ve Türkiye Selçuklu sultanlarının sofralarından av eti hiç eksik olmazdı. Zaten et Türkler tarafından oldukça fazla sevilen bir yiyecekti¹⁰¹. Büyük Selçuklu sultanı Melikşâh ve

⁹³ Seyfullah Kara, “Selçuklu Türkiye’sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, s. 172.

⁹⁴ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi(1220-1237)*, TTKB, Ankara 2003, s. 28.

⁹⁵ Seyfullah Kara, “Selçuklu Türkiye’sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, s. 174.

⁹⁶ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, s. 133.

⁹⁷ Refik Turan-Güray Kırpık, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat”, s. 28.

⁹⁸ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 29.

⁹⁹ Refik Turan-Güray Kırpık, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat”, s. 28.

¹⁰⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken neş., İstanbul 2017, s. 219-238.

¹⁰¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 718-719; İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 29.

Türkiye Selçuklu sultanı Alâeddîn Keykubad'ın zehirlenmelerinin nedeni olarak yedikleri av eti gösterilir. II. Gıyâseddîn Keyhusrev'in ise vahşi hayvanları beslediğini ve ölümünün bu hayvanlardan birinin ısırmasıyla olduğunu biliyoruz. Yine Türkiye Selçuklu sultanı I. İzzeddîn Keykâvus ile barış yapmak isteyen Ermeni kralı, sultana avcı kuşlar hediye etmiştir. Aslında bu hediye Türkiye Selçuklu sultanlarının ava verdiği önemi gözler önüne sermektedir¹⁰². Avlanmaya giderken kolaylık sağlaması açısından bir takım taktikler olduğunu devrin kaynaklarından bulmak mümkündür. Isık çalma, tuzak kurma, kuşları avlarken taneler koyma¹⁰³ bunlardandır¹⁰⁴. Hatta av için kullandıkları özel köpekler de mevcuttur¹⁰⁵. Bu köpekler avın yakalanmasında kolaylık sağlıyordu¹⁰⁶. Yine önemli bilgiler sunan Kabusnâme'de de avcılığın, at binmenin ve top oynamanın ulular ve beyler işi olduğu vurgulanmaktadır. Yine bu bilgilerin devamında avın özellikle gençken yapılması ve kararında yapılması gerektiği vurgulanmaktadır¹⁰⁷. Zikredilen eserde, avcılığın beylerin ve uluların işi olduğunun söylenmesi bu eğlence türünün genellikle saray eşrafi tarafından uygulanan bir adet olduğunu anlamamıza yardım etmektedir. Aslında avcılık halk nezdinde de uygulanan bir âdetti ama saraydaki kadar yaygın değildi. Türkiye Selçukluları'nda önemli bir devlet adamı olan Melikü'l-ümerâ Seyfeddîn Ay-Aba bir gün sofrasında keklik kebabı görememiş ve avcıların keklik avlayıp avlamadıklarını sormuş, aldığı cevapta havanın aşırı soğuk olması nedeniyle avcıların ava çıkamadığı cevabını almıştır. Avcılık önemli bir meslek olarak da icra edilmekteydi¹⁰⁸.

1.3.2. Oyunlarla İlgili Gelenek ve Görenekler

Türkiye Selçuklularında sarayda oynanan ve eğlencenin önemli bir bölümünü oluşturan oyunlar mevcuttur. Çevgân, satranç, tavla, top oynama bunlardandır. Yine Kaşgarlı Mahmud da Divanü Lûgat-it Türk adlı eserinde Türk çocuklarının ve gençlerinin oynadığı birçok oyunu bize tanıtır. Bu oyunlardan bazılarının adları şöyledir; münğüz münğüz, karagunı, çenğli menğli, köçürme, ötüş, tepük¹⁰⁹. Selçuklu sarayında sıkça oynanan çevgân: “Ortaçağ'da Orta ve Uzakdoğu saraylarında oynanan

¹⁰² Abdülkerim Özaydın, “Av”, *DİA*, IV, (1991), s. 103.

¹⁰³ Ârif Çelebi, Ulu Ârif Çelebi Dîvânı, s. 467.

¹⁰⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 365.

¹⁰⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 1101.

¹⁰⁶ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, VII, s. 234.

¹⁰⁷ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 103.

¹⁰⁸ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 145.

¹⁰⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, III, s. 363, 243, 379, I, s. 491, 60, 386.

ve bugünkü polo oyununa benzeyen atlı top oyunudur¹¹⁰”. Mevlânâ Mesnevî’sinde çevgân oyunundan sıkça örnekler verir. Nasıl oynandığı, hangi şartlarda yenip yenemeyeceğini, oyunu idare eden ve oyunda kullanılan aletler konusuna kısaca değinir. Örnek vermek istediği konulara bu tarz oyunları örnek göstererek okuyucunun daha rahat anlamasını istemiştir¹¹¹. Mevlânâ diğer bir eserinde ise çevgân oyununun padişahlar tarafından meydana oynandığını söylemektedir. Bilgilerin devamında şunu belirtir; çevgân oyununu padişahlar halka gerçek savaşı anlatmak için oynamaktadırlar. Bu oyundan amacın savaşta hazır bulunmayan ahaliye gerçek savaşta süvariler canlarını nasıl ortaya koyuyorlar, şehri nasıl savunuyorlar, düşmanla nasıl mücadele ediyorlar bunu ortaya koymaktır¹¹². Yine devrin kaynakları birkaç oyundan daha bahseder. Bunlardan biri satrançtır ve satranç da yine sarayda oynanan oyunlardandır ve şöyle tanımlanır; “İki kişi tarafından savaş taktiklerinin karelere bölünmüş özel bir tahta üzerinde ve belirli taşlarla uygulanması şeklinde oynanan bir masa başı oyunu”¹¹³. Mevlânâ hayattan örnekler sunmak için çevgân oyununda olduğu gibi satranç oyunundan da örnekler sunmaktadır¹¹⁴. Bahis konusu olan bu iki oyunda dikkat çeken nokta iki oyunda da savaş taktiklerinin olmasıdır. Bu oyunların sarayda sıkça oynanması muhtemelen Türklerin savaşçı özelliklerinin en önemli belirtisidir. Sarayda görevli nedimlerin de satranç ve tavla konusunda bilgili olması ve oyunları para karşılığı kumara çevirmemesi gerektiği vurgulanmaktadır¹¹⁵. Bu oyunların bir diğer özelliği yarışma şeklinde olmasıdır. Bunlar hayata hazırlık ve çocukları savaş hayatı için hem zeka hem de beden yönünden hazırlayan oyunlardır¹¹⁶.

1.3.3. Nevruzla İlgili Gelenek ve Görenekler

Bazı toplumlarda 21 Mart günü kutlanan yılbaşı bayramına nevrüz denir. İran’da hem millî hem dini bir bayram olma özelliği taşıyan nevrüz Ortaçağ’da tabiatın uyanışı ve tarımsal faaliyetlerin başlangıcı olarak Türk boyları tarafından kutlanmıştır. Bu bayram Asya Türk boylarında, Selçuklularda ve Osmanlılarda büyük şenlikler yapılarak kutlanırdı. Hatta Selçuklularda Nevruz resmi bir bayram olma özelliği taşımaktadır¹¹⁷.

¹¹⁰ Feyzi Halıcı, “Çevgân”, *DİA*, VIII, (1993), s.294.

¹¹¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 310, 1310.

¹¹² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 170.

¹¹³ Ramazan Altınay, “Satranç”, *DİA*, (2009), XXXVI, s. 178.

¹¹⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 600; II, b. 613; III, b. 885; IV, b. 2890-2891.

¹¹⁵ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 206.

¹¹⁶ Refik Turan-Güray Kırpık, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat”, s. 28.

¹¹⁷ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, *DİA*, XXXIII, (2007), s. 60.

İslâm öncesi İran'da nevruz bayramı kutlamaları oldukça yoğun geçer ve halk heyecanla bu bayramı beklerdi. İran Şahları münadilerle halka haber gönderir, kimin ne derdi ne sıkıntısı varsa dinleyeceğini duyururdu. Şah bu şikayetleri bizzat dinler ve halletmeye çalışırdı. Eğer şahın kendisinden bir şikayet varsa bu şikayeti de mobez yani İran baş kadısı dinler ve halletmeye çalışırdı. Bu şikayetlerin dinlenmesini engelleyen herkes şah tarafından cezalandırılırdı¹¹⁸. İran'da köklü bir geçmişe sahip olduğunu anladığımız bu bayram saray ve halk tarafından beklenen ve toplumda önemli yeri olan bir ritüeldir. Mevlânâ da eserinde nevruzdan sıkça bahsetmektedir. Nevruzun baharın gelişi olduğunu ve tabiatın yeniden dirilişi olduğunu eserinde işlemektedir¹¹⁹. Yine Nevruz bayramlarında çoluk çocuğa, muhtaçlara hal hatır sorulur, aç olan yedirilir, çıplak olan giydirilirdi¹²⁰. Bayramın bu özelliği halkın birlik ve bütünlüğünü sağlamada, toplumun birbirini maddi ve manevi anlamda kucaklamada büyük etken sahibi olduğunu bizlere göstermektedir. Selçuklularda resmi bayram olması münasebetiyle halk tarafından yüz yıllarca kutlanmış ve bugün de kutlanmaya devam edilmektedir. Türkiye Selçukluları'nda nevruzun gelmesi aslında halkın rahatlaması, çetin kışın ardından naif baharın gelmesi olarak adlandırılırdı¹²¹. Yorucu bir dönemi atlatıp bahara ulaşan halk nevruzu büyük şenliklerle kutlardı.

1.3.4. Nevbetle İlgili Gelenek ve Görenekler

Türkiye Selçuklularında uygulanan askerî bir gelenek olan nevbet vurma geleneği vardır. Nevbet: “Ortaçağ Türk ve İslâm devletlerinde hükümdarlık alametlerinden birisidir”. Aslında nevbeti “Askerî muzıka” olarak isimlendirmek daha doğru olacaktır. Bu geleneğin çok uzun zamandır varlığı bilinmektedir¹²². Türklerde Hunlar ve Göktürklerden itibaren başlamış ve varlığını Osmanlılara kadar devam ettirmiştir¹²³. Selçuklularda da oldukça gelişmiş bir durumda olan nevbetin, İbn Battûta'nın Bağdat'ta karşılaştığı merasim töreninde gördüğü nevbete önemli bir örnek teşkil etmektedir. İbn Battûta Irak Sultanı Ebu Said'in yüz kişiye yakın saz takımının olduğunu bildirir. Bu saz takımı on davulcu, on şarkıcı ve beş zurnacı olarak 25'er kişilik gruplarla sultanın sağında ve solunda emirlerden sonra gelirlerdi. Davul ve

¹¹⁸ Zencanî, *Sultan'a Öğütler*, s. 106-107; Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 54.

¹¹⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 1593.

¹²⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 2445.

¹²¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 935-939.

¹²² Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnâmesi*, haz. Filiz Dokuman, Tercüman Gazetesi yay., İstanbul 1970, s. 201.

¹²³ Abdülkerim Özaydın, “Nevbet”, *DİA*, XXXIII, (2007), s. 39.

zurnalar vurulduktan sonra, saz takımının önündeki on kişilik topluluk marşlar söylemeye başlardı¹²⁴. Savaş alanında hükümdarın askerlere komut vermek için kullandığı yollardan birinin nevbet olduğunu vurgulamak gerekir. Haçlılar ile Türkler arasında yapılan bir savaşta hükümdarın, askere yapacağı duyuruları bildirmek için ordu içerisinde davul ve borazanları çaldırılırdı¹²⁵. Nebbet davulunu vuranlar sultanın kapısı¹²⁶, çadırı veya otağının önünde bu işi icra ederlerdi. Eğer bu iş sultandan veya halifeden habersiz yapılırsa karşı taraf isyan etmiş sayılırdı. Şöyle ki sultan eğer izin verirse devlet adamları veya tabi sultanlar nevbet çaldırabilirlerdi. Savaşa giderken uğur getirmesi için de davullar çalınırdı¹²⁷. Kazanılan bir zaferden sonra veya zaferle dönmüş bir emir de verilen izin ölçüsünde nevbet çaldırabilirdi¹²⁸. Selçuklu sultanları hakimiyet güçlerini göstermek adına nevbet topluluğunu bir an olsun yanlarından ayırmazlardı. Nebbet davullarının fetihlerden sonra savaş hilesi olarak ve savaşta teşkilatlanmayı sağlamak adına, tahta oturma ve cülus merasimlerinde, savaşa giderken¹²⁹, gelin karşılamada ve devletler arası buluşmalarda çalınması bir devlet geleneğiydi. Hatta gezilere katılırken bile nevbet takımı sultanın yanında götürülürdü¹³⁰. Nebbet vurma geleneğini devrin önemli kaynaklarından Mevlânâ da eserinde bizlere sunmaktadır¹³¹. Türk hükümdarları nevbet çaldırma geleneklerini dini bayramlarda da uygulamışlardır. İbn Battûta seyahatnâmesinde şöyle bir bilgi vermektedir: “Mübarek Ramazan Bayramı’nı bu beldede karşıladık, 17 Camie gittiğimizde baktık ki sultan askerleriyle arz-ı endam eylemiş, Ahı yiğitlerden oluşan zanaat erbabı davul-zurna ve borularıyla, kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlanmışlar, tepeden tırnağa silah kuşanarak ihtişam yarışına girmişlerdi”. Bu bilgilerden hareketle dini ve özel günlerde nevbet çaldırma sultanın bir geleneği olduğuna işaret etmektedir¹³².

Nebbet takımıyla yapılan askeri müzikallerin bir benzeri de ordunun naralar atarak ilerlemesidir. Türk askeri naralar atarak düşmana sayılarını çok göstermeyi ve düşmanı bir anda yüksek bir sese maruz bırakarak korkutmayı amaçlıyordu. Nitekim çoğu zaman bunda başarılı olmuşlardır¹³³.

¹²⁴ İbn Fadlan, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s. 326.

¹²⁵ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (Sultan I. Mesud dönemi 1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003, s. 127.

¹²⁶ Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, s. 60.

¹²⁷ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 30-31.

¹²⁸ Abdülkerim Özeydin, *DİA*, XXXIII, “Nebbet”, s. 38-39.

¹²⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilayet-nâme*, s. 9.

¹³⁰ Timur Vural, “Türkiye Selçukluları Dönemi Nebbet Geleneği”, s. 446, 449-451.

¹³¹ Mevlânâ Celalettîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 4090-4099.

¹³² İbn Fadlan, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s. 410.

¹³³ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçukluları*, Kriter yay., İstanbul 2015, s. 284-285.

1.3.5. Sultanın Ziyafet Verme Geleneği

Ziyafet geleneği Türklerde eski ananelerinden kalma köklü bir gelenektir. Aslında ilk dönemlerde dini bir vecibe olan yemek yedirme âdeti sonraları hukuki bir temel almıştır. Sultan ziyafet verdiğinde çağırılması gereken herkesi çağırırdı. Eğer çağırmazsa bu bir isyan sebebiydi. Çağırılan herkesin makam ve mevkisine göre sofrada yeri ve yiyecekleri yemekler hazır edilirdi. Fuad Köprülü sultanın halkını doyurmak, giydirmek ve zengin etmekle yükümlü olduğunu “pederâne velayeti” ile açıklamaktadır. Bu âdetin Orhun kitabelerinde de geçtiğini vurgulamaktadır. Selçuklular ve Karahanlılarda hatta Osmanlılarda bile bu ziyafet geleneği devam etmiştir¹³⁴. Yine bu ziyafetlerde şairler kopuzlarıyla birlikte hazır bir şekilde bulunurdu¹³⁵.

Türkiye Selçuklularında Mevlânâ’nın davet edildiği bir saray ziyafetinde altın ve gümüş kaplarda yemekler sunulmuş ve şarkıcılar şarkılarını söylemeye başlamışlardır¹³⁶. Nizâmü’l-Mülk de devlet büyüklerinin iştirak ettiği ve şarap meclislerinin kurulduğunu ve yine kadehlerin mecliste birkaç kez dolaştığını anlatmaktadır¹³⁷. Yine bu meclislerde içilen şarapların yanında çeşitli mezelerin de konduğunu görmekteyiz¹³⁸. Sarayda yemeklerde ekşi ve tatlının kullanıldığını, pirinç ve etle kebab yapıldığını biliyoruz¹³⁹. Bu meclislerde padişahın özenle seçtiği yetenekli, şiir okuyan, hoşsohbet eden, hizmette kusur etmeyen nedimler hizmet ederlerdi. Nedimler yetenekli kimselerden seçilirdi. Yine nedimlerden siyer, fıkıh ve sultanın istekleri doğrultusunda pek çok konu hakkında bilgi sahibi olması istenirdi¹⁴⁰. Yine şairler güzel şiirler yazar ve sultana sunar, sultan da ona beğenisi ölçüsünde para sunardı. Bu durum şairler tarafından bir gelir kaynağı olarak kullanılırdı. Maddi açıdan zorluk çeken şairler sultanın hoşuna gidecek şiirler yazar ve bunun sonucunda oldukça yüksek miktarlar alırlardı¹⁴¹. Sultanın kendisine sunulan ve hoşuna giden şiirlere para vermesi âdettendi.

Toplumda var olan bir diğer gelenek ise dış kirasıdır. Dış kirası eski ramazanlarda iftara gidilen saray ve konaklarda misafirlere verilen hediyeler için

¹³⁴ Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 155-156.

¹³⁵ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 11.

¹³⁶ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s.104.

¹³⁷ Nizâmü’l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 250-251.

¹³⁸ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 80.

¹³⁹ Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 34-35.

¹⁴⁰ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 205 206.

¹⁴¹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, IV, b. 1166-1174.

kullanılan bir tabirdir. Osmanlıda bu gelenek tamamen yerleşmişti¹⁴². Muhtemelen Selçuklu saraylarında da aynı gelenek mevcuttu. Devrin önemli kaynaklarından Kabusnâme de bu konuyla alakalı Emeviler döneminde yaşanan bir olayı bize aktarmaktadır¹⁴³.

1.4. Düğün Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler

İnsanın hayatındaki en önemli kutlama ve eğlence bölümünü oluşturan geleneklerden biri düğünlerdir. Düğün her toplumda var olan en eski ritüellerdendir. Türklerin de kendine has kız isteme, mihr verme, kına yakma, çeyiz düzme, saçı saçma ve buna benzer daha birçok âdetleri mevcuttur.

1.4.1. Evlilik Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Kız isterken kız görücülerinin huzuruna çıkar ve süslenirdi. Yine gelin adaylarının makyaj yaptığını, süslendiğini ve giderken yanlarında çeyiz götürdüğünü devrin kaynaklarından öğrenmekteyiz¹⁴⁴. Kız isteme merasiminden sonra kız tarafına başlık parası verilirdi. İslâm öncesi Türk geleneklerinde bugün de örneğine rastladığımız, adına başlık diyebileceğimiz bir uygulama mevcuttur. İslâm öncesi Türk âdetlerinde başlık parası kalın ismiyle geçmektedir. Şöyle ki başlık parasının tam olarak içerdiği anlam şudur: “Muhtelif din ve kültürlerde evlenecek erkeğin kız tarafına çeşitli adlar altında belirli bir para veya mal verdiği ve bunun farklı hukuki ve sosyal sonuçlar doğurduğu bilinmektedir”. Yazar kalın konusunda ise kanaatini şöyle belirtir: “Nezaketi için verilen hediye, yetiştirilme masraflarını karşılamak ve babanın hazırlamakla yükümlü olduğu çeyiz için katkıda bulunmaktır”. Kalın yine erkek tarafının maddi durumuna göre değişiklik göstermektedir. Türklerin İslâm’ı kabulünden sonra da kalın geleneği devam etmiş ve bu geleneğe hukuki bir alt yapıya sahip olan mehir de eklenmiştir. Bu iki kavram arasındaki en dikkat çekici fark kalın evlilik öncesi kızın ailesine çeyiz hazırlığı için verilirken, mehir evlilik öncesi verilebileceği gibi evlilikten sonra da verilebilir. Aynı zamanda mehir gelin adayının kendisine verilirken kalın kızın ailesine verilir. Kalın verilen aile çeyiz hazırlamak zorundayken mehir alan gelin adayı

¹⁴² DİA, “Diş Kirası”, *DİA*, IX, (1993), s. 375.

¹⁴³ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 83-84.

¹⁴⁴ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 1435, 1687, 3449.

bu parayla çeyiz hazırlamak zorunda değildir¹⁴⁵. Türkiye Selçukluları zamanında kız görmeye gitmek ve başlık teklifi sunmak bir gelenektir. Mesnevî bu konuyu şöyle açıklar: “Kız, evlenme çağına girince kızını isteyenler, ona ağır nikah parası vermeye başladılar. Her ulu adamdan kız istemeye bir görücü geliyordu”. Bir başka beyitinde ise “Arayıp taramaya giriştiler mi hele nikah parasını getir bakalım diye kapıyı kapar”. Kız isteme ve başlık parası fasıllarından sonra yine bugün hâlâ devam eden ve önemli bir ritüel olan çeyiz kısmına geçilir. Evlenen her kıza çeyiz verildiğini ama bunların sahip olunan maddi imkanlara göre ayarlandığını görüyoruz¹⁴⁶. Mesnevî’de geçen şu beyitler bize maddi imkanların çeyiz diziminde önemli bir etken olduğunu göstermektedir: “Kadın dedi ki: Nerede onda çeyiz olarak verecek şehirler ve kaleler...yahut saçları olarak saçacak inciler, paralar pullar?”¹⁴⁷. Burada verilen örnek çeyiz için maddi değeri çok yüksek örnekler olsa da herkesin maddi imkanına göre çeyiz hazırladığını görüyoruz. Saray eşrafının verdiği çeyizlere örnek olabilecekken halk bu konuda maddi değeri daha az çeyizlere yönelmektedir. Türkiye Selçuklularında durum keza böyleyken bugün Türkiye’de de insanlar maddi imkanlarına göre gelin olacak kızlarına çeyiz vermektedirler. Eflâkî’nin Menâkıbu’l-Ârifin adlı eserinde Şeyh Selâhaddîn’in kızı Hediye Hatun evlendirilmek istendiğinde âdet olan çeyiz namına kızın hiçbir şeyi olmadığını ve aslında bu durumun kız tarafından bir eksiklik olduğunu vurguluyor. Bilgilerin devamında: “Cihanın melikesi Gürcü Hatun hemen kendi hazinedarına emir verdi. Birkaç takım elbise ve her cinsten birer kat çamaşır hazırladı. Yirmi süslü küpe, yirmi tane kıymetli yüzük, inci gerdanlık, altın işlemeli külah ve çok nefis yüz örtüleri, kıymetli bilezikler vs topladılar. Kıymetli halılar ve seccadeler, Gürcü, Şiraz ve Aksaray perdeleri, sini, tepsi, kazan, bakır ve çini kaseler, havanlar, şamdanlardan oluşan tam bir mutfak takımı hazırladılar ve herkes dercesine göre bir şey vererek tam bir çeyiz topladılar. Kerem sahiplerinin adeti olduğu üzere hepsini Usta Hatun’a teslim ettiler ve sonra sultanın katırlarına yükleyerek Mevlânâ’nın medresesine getirdiler” denilmektedir¹⁴⁸. Bu geniş ve oldukça ayrıntı veren bilgiler evlenen bir genç kızın çeyizinin mahiyetini anlamamız açısından önem arz etmektedir. Aslında bu bilgiler saraydan verilen çeyizin madden daha zengin olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü kıza verilen elbiseler, takılar, inciler maddi değeri oldukça yüksektir. Yine bu bilgilerden gelin olacak adayların çeyizlerinde bir eve lazım olacak pek çok alet edevat, mutfak

¹⁴⁵ Ahmet Akgündüz, “Başlık”, *DİA*, V, (1992), s. 131-133.

¹⁴⁶ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 198, 200, 205-209.

¹⁴⁷ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 3136.

¹⁴⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 546.

takımları ve kıza ait kişisel ürünler bulunduğunu anlıyoruz. Bu ana kadar ki hazırlıkları tamamlanan gelin adayı için kına merasimi başlar. Mevlânâ Mesnevî adlı eserinde gelinin eline, bileğine kına yaktıklarını ve bunun bir süs objesi olarak algılandığını vurgulamaktadır¹⁴⁹. Yani kınalanan bir genç kızın olduğundan daha fazla güzel görüldüğünü, kınanın da o devrin süs alışkanlığı olduğunu anlayabiliyoruz. Önceki bilgilerde yorumladığımız gibi bugünde Türkiye’de kına adeti düğün öncesinde devam etmektedir. Kına eğlencesi tamamlandıktan sonra düğün merasimine geçilir. Hem kız hem de erkek tarafı ayrı ayrı kına merasimi yapmaktadırlar. Kınadan sonra düğün merasimine başlanır. Saray eşrafının yaptığı düğünlerin şatafatlı, maddi değeri yüksek olan merasimler olduğunu tahmin edebiliriz. Yukarıda da geçen “Kadın dedi ki: Nerede onda çeyiz olarak verecek şehirler ve kaleler... ” Mevlânâ’nın beyitinden bu hediyelerin yalnızca saraydan verilmesinin mümkün olduğunu anlıyoruz. Sarayda bir düğün olursa tüm halk bu düğün dolayısıyla mutlu olur ve hükümdarın bağışladıklarına mazhar olmak isterlerdi. Sarayda yapılan düğün sırasında düğüne gelenlere yemekler ikram edilirdi¹⁵⁰. Devrin bir başka önemli kaynağında “Yine bir dostun düğününde bulunmuştu. Badem şekeri yok mu? Getirsinler diye bağırdı biri” olarak geçen bölüm düğünde yemek vermenin yanında aynı zamanda şekerlemelerinde verildiğini görmekteyiz¹⁵¹. Türkiye Selçuklularında düğün merasiminde I. Keykavus’un Erzincan meliki Fahreddîn Behramşâh Davud’un kızıyla evlenmesini ele alabiliriz. I. Keykavus Melik Fahreddîn’in kızıyla evlenmeye karar verdi ve Fahreddîn Behramşâh’ın kızından daha uygun birisini bulamadı. Hazineden kıymetli hediyeler çıkarttırarak seçkin kimselerle Erzincan’a yolladı¹⁵². Bu heyet Erzincan’a kızı istemeye gitmiş ve Melik bundan oldukça memnuniyet duymuştur. Gelen elçilerden 3 ay kadar mühlet istemiş ve bu sürede düğün, çeyiz hazırlıklarını tamamlamıştır. Çeyizde mücevher işlemeli başörtüler, kıymetli taşlarla süslenmiş halhallar, yüzükler, küpeler, elbiseler, ev eşyaları, kitaplar, pahalı kokular, kadın ve erkek köleler ve daha birçok eşyanın konduğunu görüyoruz¹⁵³. Yukarıda belirttiğimiz gibi saray eşrafında çeyiz malzemeleri oldukça çeşitli ve pahalıdır. Çünkü çeyizde maddi imkan en önemli safhadır. Çeyiz hazırlanmış ve sultana doğru yola çıkmıştır. Sultan çeyizi ve getiren ekibi oldukça debdebeli bir şenlik içerisinde karşılamıştır. Çeyizi getiren kız tarafına bol ikramlarda

¹⁴⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 303.

¹⁵⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 3170-3180.

¹⁵¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 363.

¹⁵² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 199-200.

¹⁵³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 200-201.

bulunulmuştur¹⁵⁴. Nikah için iki taraftan da şahitler çıkmış ve kızın mehri belirlendikten sonra nikah kıyılmıştır. Şöyle bir ek bilgide mevcuttur İbn Bîbî’de geçen bilgilerde sultan başlığın eksiksiz ve bol bir şekilde kıza teslim edilmesini tembihlenmiştir. Nikah kıyılma işlemi tamamlandıktan sonra halk “Yaşa, var ol”, “Hayırlı olsun”, “Allah düşmanı kahretsin” gibi temennilerde bulunmuş ve sesleri yeri göğü inletmiştir¹⁵⁵. Halk bu noktada sultana ve devletine iyi temennilerde bulunur ve sultanın mutluluğuna mutluluk katarlardı. Yemek verme âdeti üzerine özel sofalar kurulmuş ve yemekler verilmiş, tüm halk bu yemeklerden nasibini almıştır. Yine burada mehirin mahiyetini anlamamız açısından önemli bilgiler mevcuttur. Mehir olarak altın, gümüş, mücevher işlemeli ev aletleri, renkli elbiseler, eyeri, gemi ve örtüsü altından atlar verilmiştir¹⁵⁶. Sultan mehri götürüp kızı getirmek üzere saraydan Erzincan’a bir grup yollamıştır. Melik saraydan gelen bu ekibi bayrak, sancak, davul ve zurnalarla bizzat kendi karşılamıştır. Gelenlere özel sofralar kurulmuş ve hepsinin gönlü hoş tutulmaya çalışılmıştır. Her iki tarafta eğlenmiş ve zevk-i safa içinde vakit geçirmişlerdir¹⁵⁷. Düğünlerde bayrak asma geleneği çok eski bir gelenektir ve bugünde Anadolu’da varlığını devam ettirmektedir. Çeşit çeşit bayraklar düğün evlerine asılmaktadır¹⁵⁸. Eğlencenin sonunda sultanın gönderdiği ekip kızı alıp yola çıkmışlardır. Bunu haber alan sultan gelini karşılamak için şehri süsletip eğlence meclisi kurdurmuştur¹⁵⁹. Eğlence ve kutlamalar bittikten sonra Sultan gerdek öncesi kıza kıymetli mücevherler sunmuştur¹⁶⁰. İbn Bîbî’den aktardığımız bu bilgiler aslında bize Türkiye Selçuklularında hanedan düğünü konusunda âdet, gelenek ve görenekleri bildirmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. II. Gıyâseddîn Keyhusrev’in Gürcü melikesi ile evlenmesi dolayısıyla da eğlenceler yapılmış hatta bu eğlenceler insanları o kadar çok mutlu etmiş ki âbidler bile kendilerini bu eğlenceye kaptırmışlardır¹⁶¹. Bu bilgilerin sonucunda Türkiye Selçukluları hanedanında yapılan düğün merasimlerinin eğlence yönünden oldukça yoğun ve harcamaların da çok fazla olduğunu görüyoruz. I. Kılıçarslan Melik

¹⁵⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 201.

¹⁵⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 203.

¹⁵⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 203-204.

¹⁵⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 203-204.

¹⁵⁸ Ali Esat Bozyiğit, “Düğünlerimizde Bayrak Geleneği”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1987, s. 67-83.

¹⁵⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 204-205.

¹⁶⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 206.

¹⁶¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 466.

Dânişmend'in kızıyla evlenmeye niyetlendiğinde babasından 100 bin âdet nakit ve Elbistan'ı çeyiz olarak vermesini istedi¹⁶².

Hem eğlenme amaçlı olarak hem de düğünlerde kullanılan çalgı aletleri vardı. Büyük Selçuklu sultanı Melikşâh'ın da düğününe çeşitli ülkelerden sanatçılar getirtilmiştir¹⁶³. Yine Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubad'ın Gâziye Hâtun ile ola düğün törenlerine eğlenmek için Anadolu, Mısır, Şam ve Musul memleketlerinden hokkabazlar getirtilmiştir¹⁶⁴. Aynı düğün için aynı memleketlerden hareketli oyuncularda getirtilmişti¹⁶⁵. Sarayda padişahı eğlendirmek, dinlendirmek için çalgı meclisleri kurulurdu. Eğlenceler genellikle gece yarısı yapılırdı¹⁶⁶. Eğlence yapılan bölümler oldukça gösterişli ve süslü olurdu. Büyük Selçuklularda vezirlik yapmış olan Nizâmü'l-Mülk o dönemde de padişahların eğlenmek için çeşitli faaliyetlerde bulunduğunu ve bu meclislerde oldukça mutlu olduklarını bildirir¹⁶⁷. Bu meclislerde şarap kadehleri döner durur ve önemli devlet adamları da sultanla beraber bu meclise iştirak ederlerdi. Devrin önemli kaynaklarından Mevlânâ'nın Mesnevîsi bu meclislerde uygulanan ney, davul, kopuz, def ve mızrak kelimelerinden bahseder. Mesela ney ve def Mevlevî ayinlerinde kullanılan birer çalgı aletleriydi. Sultanın eğlence meclislerinde içkiler içilir, padişah ve etrafındakiler eğlenmeye doyarlardı¹⁶⁸. Eğlenceler sarayın içinde yapıldığı gibi saray dışında da yapılırdı¹⁶⁹. Sarayın dışında yapılan bu eğlencelerde bizzat sultan oyunlara katılır devlet adamlarıyla oyun oynardı.¹⁷⁰

Bugün Türkiye'nin pek çok bölgesinde devam eden saçı saçma âdeti Selçuklularda da mevcuttu. Saçı saçma âdeti sevinç duyulan zamanlarda, uzaktan gelen bir misafir olduğunda, diplomatik görüşmelerde, düğünlerde uygulanan bir gelenektir. Saçılan maddeler bulduğumuz kaynaklarda gümüş para olarak geçmektedir¹⁷¹. Bu mutlu ve sevinçli anların ardından bugünde yine saçı âdeti gibi devam eden alkış âdeti o günde mevcuttu. Türk-İslâm devletlerinden Selçuklularda alkış âdeti mevcuttu ve bu âdetin Abbasilerden Türklere geçtiği düşünülmektedir¹⁷².

¹⁶² Niğdeli Kadı Ahmed, *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidu'l-halik'i (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)*, I, (İnceleme-Tercüme), II, (Farsça Metin), TTK yay., Ankara 2015, s. 438.

¹⁶³ Seyfullah Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", s. 173.

¹⁶⁴ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 129.

¹⁶⁵ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 132.

¹⁶⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 652.

¹⁶⁷ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 251.

¹⁶⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 74.

¹⁶⁹ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâinâmesi*, s. 168.

¹⁷⁰ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 24.

¹⁷¹ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 20-22.

¹⁷² Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 154.

1.4.2. Sünnet Düğünüyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Sünnet merasimleri de düğünler gibi eğlenceli ve kutlamalı bir şekilde yapılırdı. Mevlânâ'nın oğulları Bahâeddîn (Sultan Veled) ve Alâeddîn'in sünnet törenine Alâeddîn Keykubad, emirleri ve naıpları da katılmıştı. Sünnet düğününün yapıldığı kale baştan aşağı süslenmiş, kumaş ve silahlarla donatılmıştı. Düğünün güzelliği ve o dönemde daha önce böyle bir düğünün yapılmadığı kaynakta geçmektedir¹⁷³. Sultanın bizzat kendisi ve adamlarının bu düğüne iştirak etmesi düğünün önemini ortaya koymaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki Mevlânâ'nın devlet adamlarıyla olan ilişkisi oldukça iyi gözükmetedir. Düğün merasimlerinde var olan yemek verme âdeti, sünnet düğünlerinde de uygulanmaktaydı¹⁷⁴.

1.5. Rutin Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler

Sarayda yaşayanların devam ettirdiği günlük hayata dair birçok gelenek vardır. Hayatın genel akışı içerisinde yüz yıllardır var olan ve uygulanan, köklü bir geçmişli olan Türk devlet geleneğinin uzun bir geçmişi vardır.

1.5.1. Sultana Saygı İle İlgili Gelenek ve Görenekler

Sarayda sultanın karşısında oturma adabı ve bir oturma hiyerarşisi mevcuttu. Hatta sağ tarafında, sol tarafında ve karşısında kimlerin nasıl oturacağı herkes tarafından bilinirdi¹⁷⁵. Sultanın yanına girenler sultana olan hürmet ve saygılarından dolayı el, etek öperlerdi¹⁷⁶. el-Hoyi'nin *Günyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib* ile *Rûsûmu'r-resâil ve Nücûmu'l-Fezâ'il* adlı eserlerinde sultana ve eşlerine nasıl hitap edilmesi gerektiği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır¹⁷⁷. Tazimde sultana karşı gerekeni yapmayanların cezalandırılma ihtimali yüksek gözükmetedir. Çünkü bu saygısızlığın bir isyan niteliği taşıdığını öngörebiliriz. Büyüğe, ataya saygı, hürmet edilmesi gerektiği, bu saygının aslında kişinin kendisini saygın yapacağı vurgulanmıştır¹⁷⁸.

¹⁷³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 269.

¹⁷⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 280.

¹⁷⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 310-3154.

¹⁷⁶ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 1767.

¹⁷⁷ Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyi, *Selçuklu İnşâ Sanatı Günyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib; Rûsûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il*, haz. Cevdet Yakuboğlu - Namiq Musalı, TTK yay., Ankara 2018, s. 120, 132-133.

¹⁷⁸ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 42.

1.5.2. Uygulanan Cezalarla İlgili Gelenek ve Görenekler

Bağlayıp tomruğa vurma, çarmıha germe¹⁷⁹ yine Osmanlılarda ve onların öncesindeki birçok İslâm devletinde sakal kesme, eşeğe bindirme, kadın kıyafeti giydirme, zindana atma¹⁸⁰ gibi ceza yöntemleri mevcuttur. Bu ceza yöntemlerinin Roma ve Sâsânîlerde de uygulandığını biliyoruz¹⁸¹. İbn Fadlan eserinde verdiği bilgilerde zina yapanlara da çok ağır cezalar verildiğini yazmaktadır¹⁸².

1.5.3. Sultana Has Uygulamalar

Yine sultanların kendilerine has uygulamaları mevcuttu. Mesela sultan birine kendine ait bir eşyayı alamet olarak verirdi. Kişi bu alametle geldiğinde direk sultanla görüşme hakkına sahip olurdu¹⁸³. Yine devlet yönetiminde de belli başlı gelenekler mevcuttu. Sultan bir memlekete elçi yolladığında bunun pek çok anlamı olurdu. Sultan yolların durumunu, geçitlerin durumunu, düşmanın özelliklerini, karşı tarafın liderinin özelliklerini, zalim mi adil mi olduğunu, ordusunu, maddi durumunu öğrenmeyi planlardı¹⁸⁴.

1.5.4. Sarayda Kaylûle Geleneği

Yine gündüz uyumaya iyi bakılmamış ama Hz. Peygamberden gelen kaylûle geleneği uygulanmıştır. Kaylûle; arapça kayl masdarından türeyen kaylûle ve kâile “öğle sıcaklığının şiddetli olduğu gün ortasında uyuma” anlamına gelir¹⁸⁵. Kaylûle uygulanıp öğlenin en sıcak vakti geçirildikten sonra sarayda dostlarla sohbet ve yapılacak işlere devam edilirdi. Bu devlet ehlinde bir gelenektir¹⁸⁶.

¹⁷⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 1147, 1707; IV, b. 3091-3093.

¹⁸⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 390.

¹⁸¹ Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 161-162.

¹⁸² İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 11.

¹⁸³ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 37.

¹⁸⁴ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 134.

¹⁸⁵ Nebi Bozkurt, “Kaylûle”, *DİA*, XXV, (2002), s. 83.

¹⁸⁶ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 101.

1.5.5. Cûlus Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Şehzadeler tahta çıkarken cûlus törenleri uygulanırdı¹⁸⁷. El öpmek, para saçmak, tebrik gibi cûlus âdetleri vardır¹⁸⁸. Bu konuda İbn Bîbî bize önemli bilgiler aktarır. I. Gıyâsedddîn Keyhusrev'in tahta çıkışı nedeniyle pek çok kutlama yapılmıştır. İbn Bîbî'nin: "Çavuşların tellal sesinden, çalgıcıların sazından ve zurnanın gürlemesinden zamana zelzele, mekana velvele düştü. Cebrail (Ruhü'l-emin), yüce divanın mensuplarıyla birlikte tabakları kıymetli mücevherlerle mutlulukla doldurur gibi doldurarak Sultan'ın devletinin mensuplarının, askerlerinin ve taraftarlarının üzerine saçtı" diye verdiği bilgiler tahta çıkışta yapılan ritüeller hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu bilgilerin devamında askerin ve halkın isteklerini dinlemiş ve devlet işlerini düzene koymuştur¹⁸⁹. Alâeddîn Keykubad'ın Sivas'tan Konya'ya gelişi ve tahta oturması sırasında da halk ve yüksek rütbeli devlet adamları Alâeddîn Keykubad'ı büyük şenlik ve eğlencelerle karşılamıştır. Sultan'ın yürüdüğü güzergahta eğlenceler yapılmıştır. Bu eğlencelere tüm halk ve devlet erkânı katılmış, uzun bir müddet eğlenceler devam etmiştir¹⁹⁰. Karamanoğlu Mehmed Bey'in desteğiyle tahta çıkan Cimri'nin de cûlus töreninde komutanlar hazır bulunmuş, Cimri candar, silahdar ve camedarlarla birlikte süslü bir vaziyette atlarına binmiş ve şehirde dolaşmışlardır.¹⁹¹

1.5.6. Savaş Zamanı Uygulanan Gelenek ve Görenekler

Savaş zamanı da uygulanan gelenekler mevcuttur. Mesnevî'de savaşın zorluklarından ve herkesin savaşa güç yetirip başarılı olamayacağından, savaşın Türklerin işi olduğundan bahsedilmektedir¹⁹². Türk savaşçıların ensesi ve üzeri kazanmış, uzun saçları ve sakalları vardı. O dönemde Asya'da yaşayan savaşçıların saç ve sakallarıyla benzerlik göstermektedir¹⁹³. Sefere çıkarken sultanlar fal veya uğur ölçüleriyle belirledikleri ilk noktalara çadırlarını kurardı. Burası savaşın başlangıç yeri kabul edilirdi¹⁹⁴. Ayrıca savaşın başladığını ilan etmek için kösler vurulurdu. Bu Selçuklu Sultanı'nın her savaşta uyguladığı bir savaş alâmetiydi. Başka bir savaş

¹⁸⁷ Kerimeddin Mahmud Aksarâyî, *Müsameretü'l-ahbar ve Müsameretü'l-Ahyar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2000, s. 7; *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi: Tarih-i âl-i Selçuk*, nşr. ve terc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara 1952, s. 26-29.

¹⁸⁸ Nejat Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn keyhüsrev ve Devri*, TTKB, Ankara 2009, s. 32.

¹⁸⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 118-119.

¹⁹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 236-239.

¹⁹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 636.

¹⁹² Mevlânâ Celaledîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, V, b. 3775-3779.

¹⁹³ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (Sultan I. Mesud dönemi 1116-1155)*, s. 129.

¹⁹⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş (VII)*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1978, s. 242-243.

geleneği ise zafer davuludur. Sultan kazandığı savaşlardan sonra zafer davulu çaldırırdı. Zafer davulu savaş meydanında, yüksek bir tepeye kurulan otağda çalınırdı. Bu savaşın kazanıldığını haber vermekteydi ve bunu gören karşı tarafın askerleri ya teslim olmayı ya da panik ve korku halinde kaçmayı seçerlerdi¹⁹⁵. Nitekim Sultan Alaeddîn Keykubad Eyyubî Sultanını yenmesi üzerine zafer davulu çaldırmıştı¹⁹⁶. Yine savaşta yay kullanımıyla alakalı, sabırla, uzun yıllar yay kurmak gerekir, bu insanın uzun yıllar vaktini alan zor bir uğraştır. Savaşının uzun bir müddet sabır göstermesi gerekirdi. Bu noktada savaşa gidecek kişinin gösterdiği bu sabır ona er meydanında zaferler kazandıracaktır¹⁹⁷. Ok Türklerin yüzyıllardır kullandığı önemli bir silah olması hasebiyle, Selçuklu oku kalkanları ve zırhları delip geçecek güce sahipti. Yabancı kaynaklarda da bu duruma işaret edildiğini Muharrem Kesik *Türkiye Selçukluları* adlı kitabında belirtmektedir¹⁹⁸. Yay ve oku değerinden dolayı sultanlarda birbirlerine hediye olarak gönderiyorlardı. Batu Han Türkiye Selçuklu sultanına hediye olarak ok ve yay yollamıştır¹⁹⁹. Yay kullananlar sağ ellerinin şehâdet parmağına şast denilen iki tarafı delikli yüzük takardı. Bu yüzük, giriş savaşçıların parmağını kesmesin diye alınan bir önlemdi²⁰⁰. Savaşın ardından kazanılan zafer dolayısıyla hükümdar hem tabi olduğu sultana hem de kendisine tabi olanlara çeşitli zafer alametleri yollardı. Nitekim Sultan Kılıçarslan kendisine tabi olan emirlere, Bağdat'taki İslâm sultanına ve Horasan sultanına Grek imparatorunu yendikten sonra kölelerle silah, Greklerin mızrak uçlarına geçirilmiş başlarını göndermiş ve bu durum büyük bir sevinç ile karşılanmış, kutlamalar yapılmıştır²⁰¹. Türkiye Selçuklu ordusunda zırh, askerlerin güvende olması için kullanılan bir savunma biçimidir. I. Kılıçarslan, Habur nehrinde Emir Çavlı'ya karşı savaşırken zırhın verdiği ağırlıktan dolayı boğulmuştur. Yine I. Gıyâseddîn de İznik Rum İmparatoru Laskaris'e karşı savaşırken zırhını kuşanmıştır²⁰². Emir Mübârizeddîn Ertokuş, sultan tarafından Kâhta kalesini kuşatmaya gönderilirken askerine orada, gece boyu zırhı çıkarmamaları gerektiğini tembihlemiştir²⁰³.

¹⁹⁵ Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Akerî Kültür*, Berikan yay., Ankara 2005, s. 216.

¹⁹⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş (VIII)*, s.106-107.

¹⁹⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 406.

¹⁹⁸ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçukluları*, s. 275.

¹⁹⁹ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 37-38.

²⁰⁰ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 1305.

²⁰¹ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâyinâmesi*, s. 250.

²⁰² Muharrem Kesik, *Türkiye Selçukluları*, s. 277.

²⁰³ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçukluları*, s. 277.

1.5.7. Sarayda Misafirperverlik İle İlgili Âdetler

Sultanın sarayında ikramda bulunmak, mükellef sofralar hazırlamak bir gelenektir. Büyük Selçuklularda sultanın sofrası her daim hazır bulunurdu. Hassaten sabahları sofra kurumuna özen gösterilir, eğer sultan ava çıkacak veya at binecek olursa sofrası yanında götürülürdü. Bu sofrada her türlü yiyecek içecek hazır bulunur ve yemek isteyenler davet edilirdi. Bu gelenek Türkistan hanlarından Selçuklu sultanlarına gelen bir gelenektir²⁰⁴. Kutadgu Bilig de misafirperverliğin önemini şu bilgilerle ön plana çıkarmaktadır:

“Bütün misafirlerin sofradan doyararak kalkması için;

Yiyecek ve içeceği olabildiğince iyi ve temiz hazırla.

Dikkat et, herkese yiyecek ve içecek yetiştir;

Geciken varsa, onu da yemeksiz bırakma.

Yemekte misafirin içeceğini eksik etme;

Biri biter bitmez, diğeri hazır bulunsun

Yemek yanında içecek de hazır olmazsa,

O yemek, yiyenler için, zehir olur”²⁰⁵.

Türk geleneklerinde misafir davet edilmeden önce hazırlık yapılması ve misafirin memnun edilmesi büyük önem arz etmektedir. Misafirin davet edileceği mekan temiz, sunulan yemeklerin sıradan olmaması âdetlerdendi²⁰⁶. Misafir ağırlandıktan sonra ev sahibinin maddi gücü doğrultusunda misafire hediyeler ve dış kirası verilmesi öğütlenmiştir²⁰⁷.

Türkiye Selçuklularında et, tirit, mercimek, kebab çokça yenilen yemeklerdendi²⁰⁸. Yine bulduğumuz bilgilerde etin Türkler açısından önemli bir yiyecek olduğunu anlıyoruz²⁰⁹. Sultan sefere çıktığında yol üzerinde yem ve erzak bulundurma geleneği mevcuttu²¹⁰. Harizm Sultanı Sa’id Celaleddin ve Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad arasındaki husumetten dolayı Alâeddin Keykubad casus

²⁰⁴ Nizâmü’l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 185.

²⁰⁵ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s. 336-337.

²⁰⁶ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s. 336.

²⁰⁷ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s. 337.

²⁰⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 718-719.

²⁰⁹ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 29.

²¹⁰ Nizâmü’l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 139.

kılığında Harizm sultanının yanına gitmiş ve sultan onu çok iyi karşılamıştır. Sofralar hazırlanmış emirler, vezirler ve ordu mensupları kendi yerlerinde sofraya hiyerarşik bir sırayla oturmuş ve casus kılığındaki sultanla beraber yardımcılarını yanlarına çağırılmışlardır. Kurulan sofralarda herkes istediği yere oturamaz, sahip olunan makama göre bir sıra izlenirdi. İbn Fadlan da yemek yenirken önce hükümdarın daha sonra sırasıyla yanındakilerin yemek yediğini belirtiyor²¹¹. Sultan Alâeddîn Keykubad casusluk için gittiği Harizm ordusunda, Harizm sultanı tarafından Alâeddîn Keykubad'a ve arkadaşlarına taltif ve ikramlarda bulunulmuştur. Selçuklu sultanı ve adamları Harizm sultanının yanına gittiklerinde sultanın töresine göre emir, vezir ve ordu mensupları kendi yerlerine oturmuşlar ve casus kılığındaki Alâeddîn Keykubad ve yanındakileri huzura çağırılmışlardı. Sultan arkalarda bekleyip etrafı, orduyu ve savaş taktiklerini incelemiştir. Herkes dağıldıktan sonra da Harizm sultanı onlara çadır tahsis edip sofralar hazırlatmıştır²¹². Burada şu hususu tekrar belirtmek gerekir ki sultanın karşısında otururken bir hiyerarşi söz konusudur. Çadır kurma geleneği Türklerde yaygın bir uygulamadır²¹³. Misafir karşılamada ister Müslüman ister gayri Müslim olsun büyük ehemmiyet gösterilirdi. Sultan Kılıçarslan Süryanî Patrik Mihail'i büyük bir törenle bizzat karşılamış, patriğe büyük önem vermiş, patriği samimiyetle kucaklamış ve onu Hristiyan geleneklerine göre kabul etmiştir. Patriği büyük bir saygı çerçevesinde dinlemiş ve bu durum patriği çok mutlu etmiştir²¹⁴. Aslında bu olayda Türklerin misafirperverliğinin yanında, kendilerine gelen herkese hürmet ve ihtiramda kusur etmemeye çalıştıklarını görüyoruz. Sofrada misafir kendini rahat hissetsin diye elden ne geliyorsa yapılırdı. Misafir yemek yerken yüzüne bakılması ayıp karşılanırdı. Lokmalarını sayıyor gibi gözükmek doğru değildi. Yemeği herkesle paylaşmak büyük bir erdem kabul ediliyordu. Yemek hakkında iyi ya da kötü diye yorum yapmak hoş karşılanmazdı²¹⁵. Tüm yeme içme işlemi tamamlandıktan sonra misafirlere gül suyu yada güzel kokulu çiçeklerle bezenmiş sularla ellerini yıkması için yardım edilirdi. Bu işlem statü ayırt etmeden herkes için yapılırdı²¹⁶.

²¹¹ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 22-23.

²¹² Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 31-32.

²¹³ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 525-531.

²¹⁴ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâynâmesi*, s. 264.

²¹⁵ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 77-78.

²¹⁶ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 83.

1.5.8. Eğitimle İlgili Gelenek ve Görenekler

Sarayda eğitim hayatı önemli bir yer tutar. Devleti yönetecek şehzadelerin eğitimi için devletlerin bu işi sıkı tutmuş olmaları yüksek ihtimal dahilindedir. Şehzadelerin eğitiminde Kur'an öğretimi, silah kullanımı, ok atmayı, kılıç kullanmayı, at binmeyi, yüzmeyi, zıpkın atmayı, çevgân ile top oynamayı öğretirlerdi. Yine aynı eserde şehzadelere eğitim verilirken şefkatli ve anlayışlı eğitimciler tarafından eğitilmeleri, yine güç yetirildiği ölçüde çocukların sünnet edilmeleri tavsiye edilmiştir²¹⁷. Selçuklu sarayında, orduda ve halk arasında Türkçe konuşulduğu halde devletin resmi dili Arapça, edebi dili ise Farsça idi. Türkiye Selçuklu sultanları yüksek ilim tahsil etmiş entelektüel kimselerdi. Hepsi Farsçayı çok iyi yazıp konuşabiliyorlardı. Bazıları bununla beraber Arapçayı da çok iyi biliyordu²¹⁸. Annenin yanında çocuk dadı tarafından da eğitilirdi²¹⁹. Şehzadeler eğitilirken birçok zanaatın öğretilmesi gerektiği düşünülmüştür. Yani şehzade sadece sarayla ya da savaşla ilgili bilgileri değil hayatın içinde var olan pek çok bilgiyi öğrenmesi gerektiği düşünülmüştür²²⁰. Bundan hedef şehzadeyi hayata hazırlamak, halktan kopuk bir devlet adamı değil, halkın içinden, pek çok bilgiye vakıf bir sultan yetiştirmektir.

1.5.9. Alimlere Saygıyla İlgili Gelenek ve Görenekler

Sultanlar âlimlere büyük saygı ve hürmet gösterir ve onların hizmetinde olan bir emir olduklarını bildirirler ve bu durum halk tarafından olumlu bir şekilde karşılanırdı²²¹. Sultanların önemli hasletlerini sayan Nizâmü'l-Mülk de bu hasletlerden birinin ilim adamlarına ve din alimlerine saygı olduğunu vurgulamaktadır²²². Bahâ Veled Konya'ya gelmek üzere yola çıktığında Alâeddîn Keykubad onu karşılamak için yola çıkmış, buluştuktan belli bir müddet sonra atından inip yaya yürümüştür. Bu davranış alime saygı ve hürmetin göstergesiydi. Bunun farkında olan Bahâ Veled sultanı engellemeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Sultan misafirini indirdikten sonrada büyük hizmetlerde bulunmuştur. Birbirlerini sık sık ziyaret etmiş ve hatta Bahâ Veled bazen sultanın tahtında onunla beraber oturmuştur²²³. Sultanın gelen misafiri

²¹⁷ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 134.

²¹⁸ Refik Turan-Güray Kırpık, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat", s. 30.

²¹⁹ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, II, b. 1952; III, b. 45-48.

²²⁰ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 137.

²²¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 83.

²²² Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 13.

²²³ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 29.

bizzat karşılaması veya emrindeki önemli şahsiyetlere karşılamalarını emretmesi Türklerde eski bir gelenek olarak gözükmektedir. Nitekim İbn Fadlan Türk memleketini ziyarete gittiğinde Bulgar hükümdarı bir gecelik yol kalınca emrindeki adamlarını İbn Fadlan ve arkadaşlarını karşılamaya yollamıştır. Karşılamaya giden heyet yanlarında çeşitli yiyecekler de götürmüşlerdir²²⁴.

Sarayda dini törenlere de yer verilirdi. Kadir gecesini ramazan ayı içerisinde önemli bir yer tutmaktaydı²²⁵. Sultanlar genellikle cuma namazlarında camiye giderlerdi²²⁶.

1.5.10. Resim Yaptırma Geleneği

Renkli resimler yapan kişilere nakkâş denirdi. Bu kişiler resim yapmanın yanı sıra süslemeyle de ilgilenirlerdi²²⁷. Mevlânâ nakkâş kelimesinden ziyade ressam kelimesini kullanmış ve Mesnevîde bu konuya temas etmiştir. O dönemde mahir ressamlar kağıtlara, hamam duvarlarına resimler yaparlardı²²⁸. Sultan II. Gıyâseddîn Keyhusrev'in eşi Gürcü Hatun Mevlânâ'ya derin ilgi ve muhabbet duyuyordu. O dönemde önemli resamlardan Aynü'd-devle Rumî adında önemli bir ressam vardı. Gürcü Hatun ondan Mevlânâ'nın resmini yapmasını istedi. Ressam bu konuda izin isteyince Mevlânâ “*buna güç yetirebilersen yap*” dedi. Ressam resmi yapmaya karar verdi ve resmi her yaptığında Mevlânâ'nın sureti farklı bir hal alıyordu. En sonunda ressam pes etti ve yaptığı her bir portreyi Gürcü Hatun'a götürüp durumu bildirdi. Gürcü Hatun bütün resimleri alıp, her daim yanında bulundurdu²²⁹. Sultanlar da resimlerini yaptırırlardı²³⁰. Bazen maddi durumu iyi olan kişiler sevdikleri insanı her an yanında hissetmek istedikleri için onların resimlerini yaptırırlardı²³¹. Bu resimlerin bugün ki anlamda bir sanatsal kaygıdan ziyade fotoğraf niteliği taşıdığını söylemek yerinde olacaktır.

²²⁴ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 20.

²²⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 2935-2939.

²²⁶ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 2465-2466.

²²⁷ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 89.

²²⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 2766-2770.

²²⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 348.

²³⁰ Sultan Veled, *İbtida-nâme*, s. 16.

²³¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 348.

1.5.11. Süslenmeyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Rutin hayatta ve sarayda kadınların süslenmek için kullandıkları çeşitli süs eşyaları mevcuttu. Aslında kadınlar her dönemde süs eşyalarına büyük önem vermişlerdir. Türkiye Selçuklu zamanında altından halhal, yüzük, taç, altın gerdanlık ziynet eşyaları arasında sayılabilir²³². İnci²³³, lâ'l²³⁴ dönemin değerli taşlarındandır.

1.6. Hil'at Giydirme Geleneği

“Hil'at, Halife ve hükümdarlar tarafından verilen şeref elbisesidir”. Zaman zaman verilen külâh, kemer, kılıç, at, eğer takımı, bayrak ve para gibi değerli mal ve eşyalar için de hil'at kelimesi kullanılmıştır²³⁵. Hil'at geleneğinin Abbasiler zamanında başladığı büyük çoğunluk tarafından kabul edilse de aslında bu geleneğin Hz. Peygamberin zamanında ünlü kasidesini okuyan Ka'b b. Zühre'ye burdesini vermesiyle başladığını söyleyenler, Emevilere götürenler hatta Bizans ve Sâsânîler zamanından başladığını iddia edenler vardır. Bu gelenek Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Eyyubiler, Sâmânîler, Hârizmşahlar, Memlükler, Fâtımîler, Gazneliler gibi Türk devletlerinin bir kısmında uygulanmıştır. Halife sultan ve kardeşlerine onları yüceltmek için bazı zamanlar hil'at yollamıştır²³⁶. Türkiye Selçuklu devletinde de bu gelenek devam etmiş ve Alâeddîn Keykubad tahta çıktığında Abbasi halifesi ona elçisiyle hil'at yollamıştır²³⁷. I. Kılıçarslan'a da Bağdad halifesi hil'at, alem, davul ve Rum saltanat menşûrunu göndermiştir. Bu hediyelerle I. Kılıçarslan'ın Anadolu'da idareci olmaya lâyık olduğunu ifade etmiştir²³⁸. Yalnız Fuad Köprülü hil'at verme geleneğinin Türklerde İslâmiyet'ten önce var olduğunu ve Çinlilerden geçtiğini iddia etmektedir²³⁹.

Hil'at vermek duruma göre pek çok anlam ifade edebiliyordu. Kişiye hakkını vermek ve onu yüceltmek²⁴⁰, muhatabına verdiği değeri anlatmak²⁴¹, tebrik ve teşekkür etmek²⁴², taltif etmek (ödüllendirme)²⁴³, gönül almak²⁴⁴, sultana tabi emirlerin

²³² Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, IV, b. 999-1001-1652;

²³³ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, s. 19, 87, 89,

²³⁴ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 148.

²³⁵ İsmail Hakkı Mercan, *Selçuklu Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Berikan yay., Ankara 2011, s. 36.

²³⁶ *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi: Tarih-i âl-i Selçuk*, s. 34.

²³⁷ Mehmet Şeker, “Hil'at”, *DİA*, XVIII, (1998), s. 22-23.

²³⁸ Niğdeli Kadı Ahmed, *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidu'l-halîk'i*, s. 438

²³⁹ Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 160.

²⁴⁰ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 32.

²⁴¹ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 71.

²⁴² Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 75.

²⁴³ Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 159.

²⁴⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 60.

savaşmaya giderken sultandan aldıkları hil'at²⁴⁵, İslâm Halifesinin elçi yolladığı hükümdarlara yolladığı hil'at²⁴⁶ bu geleneğe örnek teşkil etmektedir. Ayrıca hil'at takdimi kişilerin rütbesine göre değişiklik göstermektedir²⁴⁷. Rastgele ya da herkese aynı hil'at takdim edilmiyordu.

²⁴⁵ Hacı Bektâşî Velî, *Vilayet-nâme*, s. 76.

²⁴⁶ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 21.

²⁴⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 130.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ DEVLET ERKÂNI, İDARECİLERİ VE SEÇKİN KİMSELERİN GÜNDELİK HAYATINDA GELENEK VE GÖRENEKLER

Türkiye Selçukluları'nda devlet erkânının, idarecilerin ve seçkin kimselerin uyguladığı, doğum, ölüm, düğün, eğlence, kutlama, rutin hayat gibi konuları kapsayan âdetler, gelenekler ve görenekler vardır. Aşağıda bu konuyu detaylandıracağız.

2.1. Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler

Toplumun her kesiminde büyük bir önem taşıyan doğum merasimi için devlet erkânı tarafından da çeşitli kutlamalar yapılırdı. Çocuk doğduktan sonra o sevinç ve mutlulukla yemek törenleri düzenlenirdi²⁴⁸. Çocuğa ve annesine hediyeler getirilirdi²⁴⁹. Çocuğa ad vermek de yine önemli ritüeller arasındadır²⁵⁰. Mevlânâ torunu doğduğunda onun gömleğinin ucuna altın bağlamış ve bu çocuğun hediyesi olmuştur. Bu hediye-i öneminden dolayı çocuğun annesi harcamamış ve altınları ilerleyen yıllarda başka ihtiyaçları için karşılamışlardır²⁵¹. Elde ettiğimiz bilgilerden çocuğa gelen paranın ailesi tarafından tasarruf edildiğini görmekteyiz. Devlet adamları kendi aralarında mektuplaşırlar ve doğan çocuk üzerine tebrik mektupları yazılırdı. Nitekim emîr Bahâüddîn'e doğan çocuğundan dolayı tebrik mektubu yazılmıştır. Mektubun içeriğini, çocuğun doğduğunu haber aldıktan sonra şükür secdesinin yapıldığı, çocuk için iyi temennilerde bulunulduğu ve bu doğumla birlikte şansın, bolluk ve bereketin tekrardan geleceği oluşturuyordu²⁵². Ebu Bekr İbn Al-Zaki bir efendinin doğan oğlundan dolayı yazdığı mektupla bize bu konuda bilgi vermektedir. Mektupta Ebu Bekr, “mübeşşir-i ikbâl ve münhî saâdet'in, gayb aleminden, alında soyluluk izleri görülen bir Konuk'un

²⁴⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 375.

²⁴⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 388.

²⁵⁰ Mustafa S. Kaçalın, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 315.

²⁵¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 614.

²⁵² Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 39.

geldiğini kulağına fısıldadığını, ululuk bahçesinden bir Fidan'ın yükseldiğini, insanların onun gölgesinde, kötülüklerin sıcağından korunacağını âsuman-ı siyâdet'ten bir ay doğdu, cehalet gecesinin karanlıklarında kalanlar onun hidayet nurlarıyla ışıqlanacaklardır. İnşallah onun gelmesi, bu dünya sarayında sevinç vesilesi, karanlık mezarda ise Hudâvend'e nur olur" ifadeleriyle mektubuna son vermiştir. Yine bu mektup edebî bir dille yazılmış, güzel ve hoş sözler kullanılmış, çocuğa ve ailesine methiyeler düzülmüştür. Bu yazışmaların devlet adamları arasında bir gelenek olduğunu anlıyoruz. Çünkü bulduğumuz bilgiler ışığında saray eşrafında ve halk nezdinde böyle bir geleneğin mevcudiyetine rastlamadık.

2.2. Ölümle İlgili Gelenek ve Görenekler

Hayatın doğal akışı içerisinde doğum nasıl ki insana mutluluk, huzur ve yaşama sevinci veriyorsa ölüm de bir o kadar üzüntü, keder ve elem vermektedir. Devrin önemli kaynaklarından Mevlânâ bu konuya temas etmiş ve ölümün insana verdiği hissiyatı eserinde işlemiş, taziye sunulan mektupları, mahşerde günahkarların eline verilen hesap defterine benzetmiştir. Defteri her tarafı siyah ve kasvet veren bir nesne olarak tanımlamıştır. Aslında anlaşılan o zamanlarda yazılan taziye mektuplarının renginin siyah olduğudur. Ölümün hüznünü, tasasını ve verdiği sıkıntıyı anlatmak için siyah renk tercih ediliyordu²⁵³. Bu mektupların varlığını bir başka kaynaktan da öğreniyoruz. Emir Nusretüddîn'e kardeşinin ölümü dolayısıyla yazılan yine aynı emîre, vefat eden başka bir kardeşinin ölümünden dolayı yazılan mektupların varlığını biliyoruz. Bu mektupların birincisinde emîre moral vermek için kısa bir fasıldan sonra Kur'an'dan ayetler sunulmuş, Hz. Peygamber ve diğer İslam bilginlerinden örnekler verilmiş ve sabırlar dilenmiştir²⁵⁴. Diğer mektupta ise vefat edenin genç olmasından dolayı duyulan büyük acı tarif edilmiş ama ölümün insanoğlunun vazgeçilmez bir sonu olduğu vurgulanmış, sabır ve güzel temennilerle mektuba son verilmiştir²⁵⁵. Bir başka mektupta büyük bir insanın ölümü dolayısıyla yazılan taziye mektubudur. Ebu Bekr bu taziye mektubunda ölüm dolayısıyla inanılmaz üzüldüğünü ve ağladığını anlatmaktadır. Mektubu yazdığı kişiye sabrı tavsiye edip ayet ve atasözleriyle mektuba son vermiştir²⁵⁶. Bunlarla birlikte cenazede uygulanan ritüellerde mevcuttu. Ölünün

²⁵³ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, V, b. 2150-2154.

²⁵⁴ Ebu Bekr İbn el-Zekî, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 43.

²⁵⁵ Ebu Bekr İbn el-Zekî, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 44.

²⁵⁶ Ebu Bekr İbn el-Zekî, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 57.

arkasından sela okumak da İslâm diniyle birlikte cenazede uygulanan bir gelenek olmuştur. Mevlânâ'nın ölümü dolayısıyla müezzinler sela vererek öldüğünü bildiriyorlardı²⁵⁷. Cenazede ağıt şeklinde elbiselerini yırtmak, saçlarını yolmak, baş açmak²⁵⁸, çırılçıplak olup feryatlar etmek²⁵⁹, sultan ve emîrlerin kırk gün ata binmemeleri²⁶⁰, büyük bir figanla başa toprak serpmek ve ölünün arkasından onunla alakalı güzel hasletlerinden bahsetmek²⁶¹ buna örnek teşkil etmektedir. Yine ölünün ardından duyulan hüznle birlikte beyitler okunurdu²⁶². Bu durumun en güzel örneğini Mevlânâ'nın ölümü dolayısıyla söylenen beyitlerden görüyoruz. Mevlânâ'nın ölümü dolayısıyla mersiyeler yazılmış ve taziye törenleri düzenlenmiştir²⁶³. Cenazenin teşhiz ve tekfin işlemleri sırasında hafızlar çağırılarak Kur'an okutulur, diğer din bilginleri de dua ve salalarla eşlik ederdi²⁶⁴. Cenazede okuyucu ve müezzinler hazır bir şekilde beklerdi²⁶⁵. Osman Turan'ın verdiği bilgilerde devlet adamlarının gömülmeden önce mumyalandığını biliyoruz. Konya'da rastlanan mumyalı cesetler ve Karatay'a ait olan cesedin de mumyalı olması bu konuda bizi aydınlatmaktadır²⁶⁶. Tekfin işlemi tamamlanınca cenazenin ardından yemek verilirdi. Mesela Mevlânâ'nın ölümü dolayısıyla emirler yedi gün yemek vermişlerdir. Yine bu ölümden dolayı yedi öküz kesilip muhtaç sahiplerine dağıtılmıştır²⁶⁷. Mevlânâ'nın ölümü dolayısıyla müritleri ardından mersiye şeklinde kasideler söylemişlerdir²⁶⁸. Yine Mevlânâ'nın vefatı dolayısıyla Çelebi Hüsameddîn ve tüm müritler Sultan Veled'e taziye için gitmişlerdi²⁶⁹. İbn Fadlan da seyahatnâmesinde duruma göre cenazeden sonra 100, 200 veya 1 hayvanın kesilip baş, ayak, derisi ve kuyruğu hariç bütün yerlerini yediklerini bildirir. Yine verdiği bilgilerin devamında bu öldürülen hayvanların ölünün cennete giderken üzerine bindiği hayvan olduğuna inanıldığını vurgulamıştır. Ayrıca ölen kişi önemli bir şahıssa ona toprak altında bir çukur kazılır ve ev şeklinde yapılır, ölüye savaş kıyafetleri giydirildikten sonra oraya bırakılırdı²⁷⁰. Taziye ile ilgili daha ilginç bir durum ise şöyledir, Mevlânâ vefat ettikten sonra cenazesine gayri Müslimlerin de

²⁵⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 451.

²⁵⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 111.

²⁵⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 431.

²⁶⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 453.

²⁶¹ Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 153-154.

²⁶² Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 431.

²⁶³ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 175.

²⁶⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 111.

²⁶⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 222.

²⁶⁶ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddîn Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 209.

²⁶⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 453.

²⁶⁸ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 175.

²⁶⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 585.

²⁷⁰ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 15.

katılmasıdır. Gayri Müslimler Mevlânâ'nın ölümü dolayısıyla çok üzülmüş ve cenazede hazır bulunmuşlardır²⁷¹. Hayatına son veren bir vezir için Arap, Rum, Kürt ve Türklerden oluşan bir grup cenaze törenine gitmiş ve başlarına toprak saçarak üzüntülerini dile getirmişlerdir²⁷². Bugünün şartlarında yadırganacak bir durum olarak görülebilecek cenaze töreninde müzikli ve çalgılı bir ritüel, Mevlevî etkisinin yoğun olarak yaşandığı Anadolu şehirlerinde görülebilen bir durumdu. Nitekim Mevlânâ'nın isteğiyle yakın arkadaşının cenaze töreninde beşaret ve nekkâreciler bulunmuştur. Bu durum o günde ulema tarafından tartışılan ve yadırganan bir konu olmuş ve tartışmalar ortaya çıkmıştır²⁷³. Bu durum çalışmanın dışında kaldığı için kısaca değinilmiştir.

2.3. Eğlence ve Kutlamalarla İlgili Gelenek ve Görenekler

İnsanoğlunun hayatında önemli bir yer tutan eğlence kültürü saray eşrafında olduğu gibi devlet erkânında da önemliydi. Devletin yönetimi, savaşlar ve daha birçok işlemler dolayısıyla yorgun düşen devlet erkânı eğlence hayatına önem vermiştir. Türkiye Selçuklularında devlet adamları da eğlence hayatına düşkündü. Bu devlet adamlarından biri de vezir Sahip Şemseddîn Isfahânî'dir. Vezir akşam namazından sonra eğlenmek amacıyla meclisler kurar ve bu mecliste şarkıcı da bulundururdu²⁷⁴.

2.3.1. Avcılıkla İlgili Gelenek ve Görenekler

Av, savaşçı toplumların en önemli hasletlerindendir. Saray erkânında olduğu gibi devlet adamlarında da avcılık önemli meşgalelerdendir. Karahanlı ve Selçuklu gibi Türk devletlerinde av törenleri büyük bir merasimle yapıldı. Avlandıktan sonra sultan umumi ziyafetler verir ve eğlenceler düzenlerdi. Bu eğlenceler İslâm öncesi Türk geleneklerinin hâlâ devam ettiğinin bir göstergesidir. Selçuklu sultanları bu eski geleneğe çok bağlıydılar. Nizâmü'l-Mülk de Siyasetnâme adlı eserinde avlanmayı anlatmış ve bir eğlence türü olarak ele almıştır²⁷⁵. Bu geleneğin Gazneli, İlhanlı, Türkiye Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı devletinde de devam ettiğini görüyoruz. Türkiye Selçuklu devletinde sultanın av işleriyle ilgilenen nüfuz sahibi ve çok iyi bir askeri alt yapısı olan kişiler vardı. Mesela Sâdeddîn Köpek I. Alâeddîn Keykubad'ın av

²⁷¹ Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 153-154.

²⁷² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 665-666.

²⁷³ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, s. 58-59.

²⁷⁴ Seyfullah Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", s. 175.

²⁷⁵ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 29.

işlerini tanzim ederdi. Tanzim işini yapan görevlilere emir-i şikâr denirdi. Emir-i şikârların kontrol ettiği av işlerinde görevli askerler de mevcuttu. Avcı kuşların bakımı ise gulamlara verilirdi²⁷⁶. Ava çıkarken ısıklık çalma, tuzak kurma gibi teknikler kullanılırdı²⁷⁷. Yine avcılıkta kullanılan özel eğitilmiş köpeklerin olduğunu biliyoruz²⁷⁸. Türkiye Selçuklularında yılda iki kez umumi ava çıkılır ve bu av merasimine bütün devlet adamları iştirak ederdi²⁷⁹. Kabusnâme avcılığın beylerin işi olduğunu vurgulamaktadır. Ama avlanırken aşırıya kaçmanın doğru olmadığını savunmaktadır. Sürekli avlanmak, her gün avlanmak doğru karşılanmazdı²⁸⁰.

2.3.2. Oyunlarla İlgili Gelenek ve Görenekler

Saray eşrafında olduğu gibi devlet erkânında da oyunlar yaygın şekilde oynanırdı. Devlet adamları sultanla yakın oldukları için sultanların katıldığı pek çok eğlence ortamında bulunmaları çok doğal gözükmemektedir. Oyun âdetleri çok eskilere dayanan bir Türk kültürüdür. Bunu Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgat-it Türk adlı eserinde Türk çocuklarının ve gençlerinin oynadığı oyunları bize tanıtırken görmekteyiz. Bu oyunlardan bazılarının adları şöyledir: münğüz münğüz (boynuz boynuz) , karagunı, çengli menğli, köçürme, ötüş ve tepük²⁸¹. Divanü Lûgat-it Türk'te münğüz münğüz oyununun oynanması şöyle açıklanmaktadır: *“Bu bir çeşit çocuk oyunudur. Irmağın kenarına diz çökerek otururlar. Bacaklarının arasına akıcı yaş kum doldururlar, sonra elleriyle kuma vururlar. Onlardan birisi (ebe) “münğüz münğüz” der ve çocuklar “ne münğüz” diye sorarlar. Birisi (ebe) boynuzlu hayvanları birer birer söylemeğe başlar. Çocuklarda bunu tekrar ederler. (Ebe) bu arada deve ve eşek gibi boynuzsuz bir hayvanın da adını söyler. Çocuklardan birisi bu hayvanı veya başka boynuzsuz bir hayvanın adını söylerse çaya atılır”*²⁸². Karagunı ise: *“Akşamlayın çocukların oynadıkları bir oyunun adı”* olarak geçmektedir²⁸³. Çengli menğli oyunu çocukların oynadığı bir salıncak oyunudur²⁸⁴. Köçürme oyunu ise şöyle tanımlanır: *“Öndört adı dahi verilen bir oyun. Yerde kale gibi dört çizgi çizilir, sonra ona on kapı*

²⁷⁶ Abdülkerim Özeydin, “Av”, *DİA*, IV, (1991), s. 102-103.

²⁷⁷ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 365.

²⁷⁸ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 1101.

²⁷⁹ Abdülkerim Özeydin, “Av”, *DİA*, IV, s. 103.

²⁸⁰ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 103.

²⁸¹ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, III s. 363, 243, 379; a.g.e., I, s. 491, 60, 386.

²⁸² Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, III s. 363.

²⁸³ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, III s. 243.

²⁸⁴ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, III s. 379.

yapılır. Fındık ve fındığa benzer şeylerle bu kapılar üzerinde oyun oynanır”²⁸⁵. Ötüş oyunu ise: “Oyunda ütme, yutma (Bu kelime Batı Anadolu’da “ütmek”, Güney Anadolu’da ve İstanbul’da “yutmak” şeklinde kullanılır, “oyunda kazanmak” demektir). Bu oyun şu şekilde oynanır: “Çocuklar halka yaparak otururlar. Bir çocuk - çocuklardan birini- yanındaki çocuğu iter ve ona “ötüş ötüş” diye söyler, ona “arkadaşını, yanındakini it” demek ister”²⁸⁶. Tepük oyunu da çocuklar tarafından şöyle oynanır: “Kurşun eritilerek iç ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar”²⁸⁷.

Dönemin en önemli oyunlarından biri olan satrancın kökeninin Hindistan olduğu kabul edilmektedir. Satrancın Hindistan’dan İran’a oradan da Arabistan’a geçtiği düşünülmektedir. Dönemin önemli kaynaklarından Mevlânâ’nın Mesnevîsi satranç hakkında bilgiler vermektedir. Eserin pek çok bölümünde konunun daha iyi anlaşılması için bu oyun örnek gösterilmiştir²⁸⁸. Mevlânâ’nın bu oyunu örnek göstermesi aslında herkesin yakından bu oyunu bildiğini gösteriyor. Oyunda her bir oyunun faydasını kendinden sonraki oyunda görüleceği anlatılmıştır. Oyun oynanırken dikkat edilmesi gereken hususları bize metin içinde sunmaktadır²⁸⁹. Mevlânâ torunu Ârif Çelebi’nin eğlenmesi ve mutlu olması için onun medresenin etrafında dolaştırılmasını ve öküzçülük oynamasını istemiştir. Mevlânâ torununun bu oyundan çok zevk alacağını düşünmüş, Ârif Çelebi de çok eğlenmiştir²⁹⁰. Nizâmü’l-Mülk sarayda satranç oynadığını ve bu oyunun sonunda rakibini yenip yüzüğünü rehin aldığını anlatmaktadır²⁹¹. Satrancın sarayda oynanması bir gelenektir ve devlet adamları da bu tarz oyunları eğlence amaçlı oynarlardı. Tavla²⁹², çevgân²⁹³ da yine devrin kaynaklarında geçen oyun türlerindendir. Bu oyunların saray eşrafı tarafından oynanması bizi devlet adamları tarafından da oynandığı sonucuna götürmektedir.

²⁸⁵ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, I, s. 491.

²⁸⁶ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, I, s. 60.

²⁸⁷ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat-it Türk*, I, 386. Tepük oyununun futbola öncülük ettiğini ileri süren görüşler mevcuttur. Fakat oyun aracı ve oyunun oynanış şekli bunun mümkün olamayacağını ortaya koymaktadır; Bkz. İbrahim Yıldırım, “Tepük Futbol Mudur? XI. Yüzyıl Türk Spor Faaliyetlerinden “Tepük” Oyununun Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”, *Bed. Eğt. Spor Bil. Der.*, 2, 1, (1997), s. 54-62.

²⁸⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 600; a.g.e., III, b. 885; a.g.e., II, b. 130.

²⁸⁹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, IV, b. 2885.

²⁹⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 618.

²⁹¹ Nizâmü’l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 135.

²⁹² Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 2002; a.g.e., II, b. 613.

²⁹³ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, II, b. 310, 1310.

2.3.3. Nevruzla İlgili Gelenek ve Görenekler

Nevruzun mahiyetini yukarıdaki başlıkta ayrıntılı bir şekilde verdiğimizden dolayı burada tekrardan anlatmayı gerekli görmüyoruz. Tabi beylerin nevruz kutlama âdetleri vardı. Bey bizzat bu kutlamalara katılırdı²⁹⁴. Nevruz kutlamalarında insanlar hediyeleşirdi. Tüm insanların birbirine hediyeler, armağanlar alması âdettendi. Türkiye Selçuklularında nevruzun resmi bayram olması²⁹⁵ dolayısıyla tüm halk tarafından yoğun bir coşkuyla kutlanır ve çoluk çocuğa da hediyeler alınırdı. Mevlânâ nevruz bayramı dolayısıyla çocuklarına hediye almayanları kınamıştır²⁹⁶. Yine devrin kaynaklarında nevruz âdetleri sıkça anılmaktadır. Nevruz baharın gelişini ve doğanın tekrardan canlanmasını ifade eder²⁹⁷. Yine nevruzla halkın mutluluğa, refaha ulaştığını anlatan Mevlânâ o günün toplumunda nevruz algısını da bizlere sunmaktadır²⁹⁸.

2.3.4. Nevbetle İlgili Gelenek ve Görenekler

Tabi devlet adamları sultanın verdiği izin ölçüsünde davul veya nevbet çaldırabiliyorlardı. Bazen izne gerek kalmadan da nevbet vurulabiliyordu. Dönemin siyasi otoritesinin uygulaması ve sultanın olaylara bakış açısı bunu etkiliyordu²⁹⁹. Selçuklu Türkiye’inde en büyük ve yetkili kişi olan vezirin heybetini ortaya koyan iki önemli ana unsur nevbet takımı ve ihtişamlı bayraklarıydı³⁰⁰.

2.3.5. Dini Ritüellerle İlgili Âdetler

Ramazan İslâm dünyasında her daim önemli bir gelenek olarak anılmıştır. Devlet adamları böyle özel ve dini günlere önem vermişler ve ihya etmeyi görev bilmişlerdir. Türkiye Selçuklu devlet adamı Celaleddin Müstevfi de ramazan ayında ziyafet düzenlemiş ve tüm ileri gelenleri iftara davet etmiştir³⁰¹. Devlet adamları her daim böyle ziyafetler verip önemli şahsiyetleri yemeğe çağırmışlardır. Nitekim Emîr Muineddîn Pervane yaptığı toplantıya önemli şahsiyetlerin yanında Mevlânâ’yı da

²⁹⁴ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 129.

²⁹⁵ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, s. 60.

²⁹⁶ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, III, b. 2445.

²⁹⁷ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, II, b. 1593.

²⁹⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, VI, b. 935-939.

²⁹⁹ Abdülkerim Özeydin, “Nevbet”, *DİA*, XXXIII, s. 39.

³⁰⁰ Timur Vural, “Türkiye Selçukluları Dönemi Nevbet Geleneği”, s. 452.

³⁰¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 437.

çağırıştır³⁰². Regaip ve Şaban'ın ortası, Kadir Gecesinde de medreselerde mumlar yakılırdı³⁰³. Mum o dönemin şartlarında bezire göre bir kat daha lükstü³⁰⁴. Özellikle Kadir Gecesine önem verilirdi. Kadir Gecesi günler içinde saklı olduğu için özellikle özen gösterilir ve bolca ibadet edilir, ibadet edilmesi tavsiye edilirdi³⁰⁵. Ramazanda yaygın olarak uygulanan bir gelenek olan “diş kirası eski ramazanlarda iftara gidilen saray ve konaklarda misafirlere verilen hediyeler için kullanılan bir tabirdir”. Emevilerden Osmanlılara kadar devam eden bu geleneğin Türkiye Selçuklularında da var olduğunu tahmin etmek çok güç değildir³⁰⁶. Ramazanın sonunda tüm Müslümanlar tarafından büyük bir şevk ve istekle bayramlar kutlanırdı. O döneme ait bir kaynakta ramazan bayramlarında devlet adamlarının birbirlerine tebrik mektupları yazdığını görmekteyiz. Ebû Bekr İbn el-Zeki eserinde ramazan bayramı dolayısıyla Melikü's-sevâhil emir Bahâüddîn'e yazdığı kutlama mektubundan bahsetmektedir. Mektubun içeriği edebi bir üslupla başlayıp şöyle devam etmektedir “Ay ve yıllar dizisinin değerli bir incisi Ramazan Bayramı'nın gelişi Hudâvend'e kutlu olsun”. Bayramda hizmetkarların efendilerine hediye almalarının bir gelenek ve töre olduğundan bahsedilmektedir. Fakat yazar dünyevi hizmetler yerine bu büyük devlet adamına dua ve senalar göndermenin daha isabetli olacağını bildirip mektubuna son vermiştir³⁰⁷. Ramazanın hemen akabinde Kurban Bayramı'nda da çeşitli ritüeller uygulanırdı. Kurban Bayramında da kutlama mektupları yazılırdı. Ebû Bekr İbn el-Zeki eserinde Kurban Bayramında yazdığı bir mektuptan bahsetmektedir. Mektubu emîr Seyfüddîn'e yazmış, selam ve hürmetle başlayıp 10 beyitlik bir şiir eklemiştir. Yine hediyeleşmenin bir gelenek olduğundan bahsetmiş ve bu 10 beyitlik şiiri emîre hediye ettiğini söyleyerek emîr tarafından kabul edilmesini dileyip mektubuna son vermiştir³⁰⁸.

2.4. Düğün Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Bir erkek ve kadının hayatındaki en önemli mutlu günü ifade eden düğün töreni devlet erkânı tarafından da çeşitli törenlerle kutlanırdı. Düğünler halkın her kesiminden insanın uyguladığı bir kutlama törenleri olsa da devlet erkânında uygulanan bazı farklı

³⁰² Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 103.

³⁰³ Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 76-77.

³⁰⁴ Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 203.

³⁰⁵ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, II, b. 2935-2939.

³⁰⁶ DîA, “Diş Kirası”, *DîA*, IX, s. 375.

³⁰⁷ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 39-40.

³⁰⁸ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 46.

ritüeller mevcut olması mümkündür. Aslında bu konuda maddi durum ve kişilerin yaşadığı sosyal çevre daha fazla etki etmektedir.

2.4.1. Evlilik Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Düğünler eğlencenin had safhada olduğu, çeşitli çalgı aletleriyle davetlilerin eğlendiği ve herkesin faydalanabileceği bir yemek töreniyle devam ederdi³⁰⁹. I. Keykâvus'un Erzincan meliki Fahreddîn Behramşâh Davud'un kızıyla evlenmesi ve yapılan merasimler burada devlet erkânının düğün töreni açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. İbn Bîbî bu düğünü ayrıntılarıyla anlatmış ve yoğun bir eğlence yapıldığını, bunun tüm halka açık olduğunu bildirmiştir³¹⁰. Kız isteme merasimi, kıza verilen çeyiz, nikâh merasimi, eğlenceler, hediyeler ve daha birçok ritüel uygulanmıştır. Bu konunun yukarıda ayrıntılı bir şekilde işlenmesinden dolayı burada özetle yetinilecektir³¹¹. Toplumun her kesiminde olan çeyiz düzme³¹², mehir³¹³, saç saçma³¹⁴, görücü gelmesi ve kızın istenmesi³¹⁵ devlet erkânında da mevcut ritüellerdir. Eflâkî sultanın hazinedarı Kadı Şerefeddîn'in bir hanıma aşık olduğunu ve onunla evlenmek istediğini, hanıma elli bin dinar ve daha nice sayısız hizmetlerde bulunulduğunu kaydetmektedir. Hatta Kadı Şerafeddin güvendiği adamlarını bu hanımın hizmetine yollamış, düğün öncesi onu hamama yollamıştır³¹⁶. Anadolu'da "gelin hamamı" denilen bir âdet mevcuttur. Düğünden iki gün önce kız "gelin hamamı" na götürülür, hamama kız ve erkek tarafı, yakın akrabalar ve eş dost davet edilirdi. Hamamı kız tarafı tutar ve ücretleri öderdi. Gelin adayı herkesten önce hamama gider hazırlanır ve tüm misafirleri karşılardı. Kıza çeşitli ritüeller uygulanırdı. başına çarşaf tutulur avluda dolaştırılırdı. Ardından kız hamamda görevli kişiler tarafından yıkanır ve göbek taşına oturtulurdu. Bunun akabinde eğlenceler yapılırdı. Yemekler yenir, çalgı aletleri çalınır ve daha birçok eğlenceler tertip edilirdi. Maniler eşliğinde geline ve davetlilere kına yakılırdı. Genel olarak bahsettiğimiz saç adetini burada da görmekteyiz. Kına yakma işlemi tamamlandıktan sonra gelinin başına saç saçıldı, genç kızlar nasipleri açılsın diye saçılan şeylerden almaya çalışırdı. Anadolu'da "gelin hamamı"na "kına hamamı" da

³⁰⁹ Mehmet Eran, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI, I (2006), s. 81.

³¹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 203.

³¹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 199-206, a.g.e., s. 466.

³¹² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 205-209 ; a.g.e., IV, b. 198-200.

³¹³ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 48.

³¹⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 3136.

³¹⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 253-254; Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 56-57.

³¹⁶ Ahmed Elâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, s. 315-316.

denirdi³¹⁷. Bu uygulama gelin ve güvey hamamı olarak da geçmektedir. Gelin kendi yakınlarıyla güvey kendi yakınlarıyla hamama gider yer, içer, eğlenirdi³¹⁸. Yine hazinedarın verdiği başlık parası devlet erkânının verdiği miktarı ve maddi durumu anlatması açısından önemli bir örnektir. Mevlânâ'nın müritlerinden Şeyh Selâhaddîn'in kızı Hediye Hatun evlenmek istediğinde çeyiz namına hiç bir şeyi yoktu. Kız Mevlânâ'nın harem dairesinde yaşıyordu ve bu durum Mevlânâ'ya bildirilince araya Gürcü Hatun girdi ve kız için ihtişamlı bir çeyiz hazırlattı. Hazırlattığı bu çeyizde ziynet eşyaları, halılar, seccadeler, mutfak araç-gereçleri değerli kumaşlar ve bir genç kızın istediği, hayal ettiği pek çok değerli eşya vardı. Bu eşyalar kıza ulaştırılıp evlenmesine yardım edilmiştir³¹⁹. Çeyizin içeriği açısından bakmak gerekirse oldukça zengin bir içerik gözümüze çarpmaktadır. Bu da çeyizin devlet erkânı tarafından verilmesiyle alakalıdır. Çünkü çeyiz ve mehir gibi ritüellerde en önemli etken maddi imkanlardır. I. Keykâvus da Erzincan melikinin kızına verdiği mehirleri Emîr-i Meclis'e yazdırmış ve melike yollamıştır³²⁰. Mehirin kayıt altın alınması ileride çıkabilecek olumsuzluklarda kullanılmak için olabilir. Gelinin şık olması, süslenmesi o günde özen gösterilen bir durumdu. Geline bugünkü tarzda makyaj gibi çeşitli uygulamalar yapılır, gelinin yüzü boyanır ve elleri kınalanırdı³²¹. Düğünlerde eğlence adına büyük törenler düzenlenirdi. Çeşitli çalgı aletleriyle düğünde yoğun bir kutlama yapılırdı. Mesnevîde mızrak³²², ney³²³, davul³²⁴ eğlenirken kullanılan çalgı aletlerine örnek teşkil etmektedir. Şehirde eğlence kasırları (kasr-ı azin) kurulur ve herkes bu eğlencelere davetli olurdu³²⁵. Gelin ve damadın başına saçı saçılırdı. Bu gelenek oldukça eski bir gelenektir³²⁶. Aslında saçı saçma insanların mutlu olduğu her anda yapılan ve gümüşlerin saçıldığı bir âdettir³²⁷. Aynı döneme ait diğer bir kaynakta ise Malatya emîri Ebulkasım'ın Hısnızıad emîri Karaarslan'ın kızı ile evliliğinde yemekler verilmiş ve Türklerin âdeti olduğu üzere askerler oyun oynamışlardı. Hatta bu oyun esnasında emîr atından düşüp vefat etmiş, düğün mateme dönmüştü³²⁸. O dönemde sıkça oynanan çevgân oyunu oynanırken

³¹⁷ Mustafa Uzun-Nurettin Albayrak, "Hamam", *DİA*, XV, s. 430-433.

³¹⁸ Bayram Durbilmez, *Türk Dünyası Kültürü I*, Ötüken neşr., 2. Basım, İstanbul 2018, s.201.

³¹⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 546.

³²⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 204-205.

³²¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 3449; a.g.e., VI, b. 303.

³²² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 598-599.

³²³ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 598-599; a.g.e., II, b. 1793.

³²⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 2024.

³²⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, s. 466.

³²⁶ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 20-21.

³²⁷ Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 56-57.

³²⁸ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâynâmesi*, s. 220.

emîrin düşüp vefat ettiği tahmin edilebilir. Çünkü çevgânın tehlikeli bir oyun olduğunu biliyoruz.

2.4.2. Sünnet Düğünüyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Mevlânâ Nureddîn oğlu Kemaleddîn'in sünnet törenine katılmış, düğün merasiminde sema düzenlenmiş ve insanlar düğünü ziyaret için sürekli gelip gitmiştir. Düğünde 16 gün kalmıştır. Düğünlerin günlerce yapıldığı olabiliyordu. Evlilik için yapılan törenlerde verilen yemek, sünnet düğünü yapılırca da veriliyordu³²⁹. Ayrıca sünnet törenlerinde, törenin yapılacağı davullarla halka ilan edilirdi³³⁰.

2.5. Rutin Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler

Sarayda yaşanan rutin hayatla beraber devlet adamlarının da yaşadığı günlük hayatları vardır. Misafir ağırlama, hasta ziyareti, din alimleriyle olan ilişkiler, giyim kuşam, ziyafetler ve daha birçok adet mevcuttur.

2.5.1. Devlet Erkânında Aile Mefhumu

Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Toplumu oluşturan en önemli ögedir. Türkler de aileye önem vermişler, büyüklere olan saygıdan geniş aile mefhumunu oluşturmuşlardır. Bunun bir gereği olarak da Türk beyleri büyük çadırlarında geniş aileleriyle birlikte yaşamışlardır³³¹. Büyüğe, ataya saygı, hürmet edilmesi Türklerin dikkat ettiği hususlardandır³³². Aileyi çekip çeviren kadındır. Mevlânâ'nın soyundan gelen Âbid Çelebi yaptırdığı hayratını ölümünden sonra eşine onun ölümünden sonra da kardeşine bırakması Türk toplumunda kadına verilen değeri göstermektedir³³³. Aslında kadın aileyi ayakta tutan çekip çeviren bir rol üstlendiği için kadına verilen değer aileye verilen değeri göstermektedir. Kadınların süs eşyasına düşkün olduğunu her dönemden bilmekteyiz. Türkiye Selçuklu döneminde de kadınlar altın, halhal, yüzük, taç ve

³²⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 280.

³³⁰ Seyfullah Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", s. 178.

³³¹ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 16.

³³² Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 42.

³³³ Yusuf Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevi Vakfesi", s. 81.

gerdanlık gibi birçok süs eşyasını kullanmaktaydılar³³⁴. Lâl ve mercan da kullanılan değerli mücevherlerdendi³³⁵.

2.5.2. Devlet Erkânında Misafirperverlikle İlgili Gelenek ve Görenekler

Misafir ağırlamanın Türklerde her daim çok önemli olduğunu ve toplum olarak misafir ağırlamaya önem verildiğini biliyoruz. Misafirin dili, dini, ırkı ne olursa olsun asla ayırım yapılmaz, misafire Tanrı misafiri denir ve en iyi şekilde ağırlanırdı³³⁶. Anadolu Selçuklu dönemi vakfiyelerinden bir vakfiyede düşkünler için bir ev tahsis edildiğini, bu ev evin ihtiyaçları için gelir kaynakları bulunduğu ve kimsesizlerin en iyi şekilde ağırlanması gerektiği yazmaktadır³³⁷. Et, tirit, mercimek ve kebabın yanında³³⁸ misafir ağırlanırken çeşitli yemeklerle birlikte helva da yapılırdı³³⁹. Helva özel bir yiyecekti ve özel misafirlere ikram edilirdi³⁴⁰. Yine yemek yerken, özel misafirleri ağırlarken uygulanan belli başlı kurallara uyulurdu. Yemek yerken utanmasın diye misafirin başında durulmaz, sofrada biten yemekler takip edilir ve yerine yenileri konur, yemeği bitenlerin ellerini yıkaması için temiz ve güzel kokulu sular hazır bulundurulurdu. Misafiri memnun etmeye ehemmiyet gösterilir ve ziyafetten memnun bir şekilde ayrılması için ne yapılması gerekiyorsa yapılırdı³⁴¹. Yemek yerken bedeninin sıhhati düşünülür ve fazla yememeye özen gösterilirdi³⁴². İbn Fadlan Türk ülkelerinden geçerken yanlarına ekmek, karaca darı ve kurutulmuş et aldıklarını söylemektedir³⁴³. Yine Türklere konuk olmak isteyen onlardan bir arkadaş edinir ve ona misafir olurdu. O Türk de çadır kurar ve kesmesi için misafirine koyun verirdi³⁴⁴.

2.5.3. Devlet Erkânında Hasta Ziyareti İle İlgili Gelenek ve Görenekler

Misafire verilen önemin aynısı hasta ziyaretine de veriliyordu. Hastalanan kişi ziyaret edilir, nasıl olduğu konusunda hasta yakınlarından bilgi alınırdı. Dönemin din alimleri de hasta ziyaretinin önemi vurgulamış ve insanları hasta ziyaretine teşvik

³³⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 999, 1001, 1652.

³³⁵ Aksarâyî, *Müsameretü'l-ahbar ve Müsameretü'l-Ahyar*, s. 239.

³³⁶ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâinâmesi*, s. 264.

³³⁷ Refet Yinanç, "Mengüceklere Ait Bir Vakfiye Sureti", s. 17-21.

³³⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 718-719.

³³⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 352.

³⁴⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 244.

³⁴¹ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 83.

³⁴² Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 77.

³⁴³ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 8.

³⁴⁴ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 12.

etmişlerdir³⁴⁵. Ölüm döşeğinde olan hastanın ağzına su verilmesi de yine âdettendi³⁴⁶. Hastalara şifa olması açısından alternatif tıbbın oldukça gelişmiş olduğunu görüyoruz. Hamile kadınlar ağır yiyeceklerden sakınır, çocuğu koruması için kurbanlar kesilir, sadakalar dağıtılırdı³⁴⁷. Bitkilerden ilaçlar yapılır ve faydalı olan bitkiler ehline bilinirdi³⁴⁸. Sıtma hastalığına yakalanan hastalara Mevlânâ suya dua yazılıp atılmasını, suyun içilmesini tavsiye etmiş ve sıtmanın geçeceğini iddia etmiştir³⁴⁹. Diğer bir sıtmalık kişiye de sarımsak tanelerini ezip yemesini tavsiye etmiştir. Doktorlar bunu duyduktan sonra hastanın tamamen fenalaşacağını düşünmüş ama hasta iyileşmiştir³⁵⁰. Yine sıtma hastalığına tutulan bir başka hastaya da sarımsak veya badem üzerine bir dua yazıp vermiştir³⁵¹. Nezle veya menenjit oldukları zaman kan aldırmanın ve hamama gitmenin hastayı iyileştireceğine inanılırdı³⁵². Toplumda önemli bir kanaat önderi olan Mevlânâ hastalıklarda çokça danışılan biriydi. Gözleri çok ağrıyan oğlunun dermanını doktorlarda bulamayan bir baba, çocuğunu alıp Mevlânâ'ya götürmüş ve Mevlânâ tükürüğünü çocuğun gözlerine sürmüştür³⁵³.

2.5.4. Giyim Kuşamla İlgili Gelenek ve Görenekler

Giyim kuşam her devirde önemli olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da önemliydi. Günlük hayatta bile insanlar özenle giyinmeye çalışırlardı. Hoca Ekmeleddîn Tabip Mevlânâ'yı ziyarete geldiğinde giyimine özen göstermiş, “samur kürklü kırmızı bir ıskarlat çuhasını omzuna atmıştır” diye ifade edilmiştir³⁵⁴. Din âlimleri de halkın giydiği gündelik kıyafetlerin dışında farklı giyinebiliyorlardı. Türkiye Selçuklu zamanında din âlimleri sarık sarar ve kolları geniş hırka giyinirlerdi. Böyle giyinenlerin gerçek âlim olduklarına inanılırdı³⁵⁵.

³⁴⁵ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiye'den Öğütler Pınarı*, Erkam yay., İstanbul 2005, s. 50.

³⁴⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 452.

³⁴⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 614.

³⁴⁸ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 121-122.

³⁴⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 249.

³⁵⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 287; Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 121.

³⁵¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 249.

³⁵² Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 336.

³⁵³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 349.

³⁵⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 335.

³⁵⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 124.

2.5.5. Hamam Kültürüyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Türklerin büyük devletler kurmaları ve yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte temizlik Türklerde önemli bir mesele halini almıştır. Yaptırdıkları büyük yapılarda ve evlerinin içinde yıkanmak için bölümler ayırmışlardır. Bu bölümlere çimek, yumak, yıkak veya yunluk denirdi³⁵⁶. Hamam kültürü Türkiye Selçukluları'nda da oldukça yaygındı. Hamama giderken belli başlı eşyalar götürülürdü. Hamam tası, peştemal, havlu, kil bunların başında gelirdi. Anadolu'da pek çok kil çeşidi mevcuttur. Bu kiler sabun yerine geçer ve saçları yıkamak için kullanılırdı³⁵⁷. Bu Beyler hamama gidecekleri zaman hizmetkârlarını da yanlarında götürür ve hizmetçiler lazım olan tüm alet edevatı yanlarında hazır bulundururlardı³⁵⁸. Kadınlarda hizmetçileriyle hamamlara gider, gümüş taslar alır ve bu kültüre özen gösterirlerdi³⁵⁹. Hamamların şöyle bir özelliği daha var ki duvarlarına çeşit çeşit resimler yapılırdı³⁶⁰. Resim geleneği çok yaygın olmamakla birlikte bu sanatla ilgilenildiğini biliyoruz. Tabiat ve insan resimleri yapılır hamam duvarlarıyla birlikte resimler kağıtlara nakşedilirdi³⁶¹.

2.5.6. Kaplıca-Ilıca Âdetleri

Sıcak su kaynaklarından faydalanıp bu kaynakların mimari yapılarla bütünleştirilerek hamam haline getirilmesi çok eski bir geleneğe dayanmaktadır. Bu gelenek Hititlerden başlayıp günümüze kadar devam etmiştir. İlk başlarda yerin altından gelen bu sıcak suların şifa kaynağı olduğu bilinmiyordu. Masrafsız bir şekilde yıkanma ihtiyacı karşılanıyordu. Sıcak su kaynaklarının bulunduğu yerlere tüm dünyada hamam denilmesine rağmen kaplıcalar hamamlardan farklı işlevler görmektedir. Kaplıcalardaki sular yerin derinliklerinden gelen magmaya yakın, radyoaktif özelliği bulunan ve mineralli sulardır. Buraların işlevi hamamlarda olduğu gibi sadece yıkanmak değil aynı zamanda şifa bulmaktır. Anadolu'da yapılan eski kaplıcaların yerine Selçuklular ve Beylikler döneminde Türk hamamı formatında yeni inşalar yapılmıştır³⁶². Mevlânâ ve müritleri de neredeyse her yıl ılıcalara giderdi. Orada bir, bir buçuk aya yakın kalırlardı. Samimi arkadaşlar ve güzel sesli dostlar beraber

³⁵⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş(III)*, s. 107.

³⁵⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş(II)*, s. 73.

³⁵⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 3055.

³⁵⁹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, V, b. 2165-2169.

³⁶⁰ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 2770.

³⁶¹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 1020, 2766, 3035; a.g.e., II, b. 2537; a.g.e., III, b. 937, 1372-1373.

³⁶² Enis Karakaya, "Kaplıca", *DİA*, XXIV, s. 351-353.

götürülürdü³⁶³. Ilıcada Mevlânâ ve müritleri sema ayinleri düzenlerlerdi. Bazen halktan kimseler de Mevlânâ'nın geldiğini haber alı ona yiyecek bir şeyler sunardı³⁶⁴. Ilıcada kaldıkları her gün onlar için mutluluk ve sevinç veren bir dinlenme olurdu³⁶⁵.

2.5.7. Eğitimle İlgili Gelenek ve Görenekler

Devlet adamları ve din adamları işlerinin bir gereği olarak eğitime önem verirlerdi. Eğitimde öğretmenlerin uyguladığı belli başlı metotlar mevcuttur. Öğrenciye konu nasıl anlatılmalı, daha iyi nasıl kavrar bunlarla alakalı bir gelenek mevcuttu. Öğrenciyi kırmadan, incitmeden hatalarını söyleyerek ders anlatılırdı³⁶⁶. Eğitimle uğraşanlara, ilim tahsil edenlere maddi yardımda bulunulurdu. Medreselerde okuyan çocukların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılırdı³⁶⁷. Medreselerde halka ziyafetlerde verilir ve özel olarak keşkekler kaynatılırdı³⁶⁸. Okula giden çocuklara beslenme konur bu maddi duruma göre değişiklik arz ederdi. Medreseye giden bey çocukları, diğer sıradan insanların çocuklarına göre daha zengin yiyecekler götürebiliyordu³⁶⁹. Medreselerin bir çok fonksiyonu vardı. Bunlardan biri misafir gelen ilim adamları buralarda ağırlandı. Devlet erkânından biri misafir olmak istediğinde ise zaviyelere indirilir, ağırlandı³⁷⁰. Kadınlar eğitimden uzak değildi ve dileyen aileler kız çocuklarına eğitim verdirebiliyordu. Eflâkî Bahâeddîn Veled'in süt annesinin oldukça bilgin, ilmi tetkik gücü yüksek ve fetva ehli bir kadın olduğunu yazar³⁷¹. Yine tasavvuf çevrelerinde münazara çok tercih edilen bir tarz değildi³⁷².

2.5.8. Din Adamlarına Saygıyla İlgili Gelenek ve Görenekler

Türkiye Selçuklu devlet adamları alimlere hürmet ve saygı gösterirler, hizmette kusur etmemeye ayrıca özen gösterirlerdi. Ziyafetler tertip edilir ve âlimler de bu ziyafetlere özel davetli olurlardı. En güzel yemekler ikram edilir ve alimlerin memnun kalması için elden ne geliyorsa yapılırdı. Bir memnuniyetsizlik olmaması için devlet

³⁶³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 183.

³⁶⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 359.

³⁶⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 568.

³⁶⁶ Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 165.

³⁶⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 238.

³⁶⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilâyet-nâme*, s. 85.

³⁶⁹ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 247.

³⁷⁰ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 80.

³⁷¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 73.

³⁷² Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 176.

adamları bizzat ziyafetle ilgilenirlerdi³⁷³. Türkiye Selçuklu topraklarında çok ilginç bir ayrıntı daha mevcuttur ki o da gayri Müslimlerin bile İslâm âlimlerine büyük saygı gösterdiği gerçeğidir³⁷⁴. Özellikle alimlere ve devlet adamlarına nasıl hitap edilmesi gerektiği el-Hôyî'nin *Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib ile Rûsûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il* adlı eserlerinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır³⁷⁵.

2.5.9. Devlet Erkânında Mektuplaşma Geleneği

Devlet adamları kendi arasında mektuplaşırdı. İsyandan sonra gelen sükûnet ortamında ya da kazanılan bir zafer dolayısıyla devlet adamlarına yaptıkları işlerden dolayı tebrik mektupları yazılırdı. Tabi mektubu yazan da yine bir edip ya da devlette üst düzey görevli biri olurdu³⁷⁶. Yeni bir göreve başlayan devlet adamlarına tebrik mektupları yazılırdı. Melikü's-sevâhil Bahâüddîn'e aldığı yeni görevden dolayı yazılan mektubun içeriğinde dua, niyaz ve emîrin pek çok işi yapmaya ehil olduğu, çözmesi gereken çok işlerin bulunduğu ve makam ve mevkisinin yükselmesi için temennilerde bulunuluyor. Mektupta daha önce emîrden iş istendiği ve bunun tekrardan hatırlatıldığı dikkat çekiyor. Mektubu sonlandırırken emîre dualarda bulunulup mektup bitiriliyor³⁷⁷. Emîr Nusretüddîn'e yazılan bir mektupta onunla geçirilen güzel vakit, hoş sohbet, dostluk ve muhabbetten, ayrıca emîrin gösterdiği iyi muamelelerin unutulmadığı anlatılıyor³⁷⁸. Yine anarşi içinde bulunan ve o bölgeye yeni atanan bir Türkiye Selçuklu emîrine yazılan bir tebrik mektubu da bu konuya örnek teşkil etmektedir³⁷⁹.

2.5.10. Günlük Hayata Dair Uygulamalar

Yine hayatın bir getirisi olarak günlük hayatta sütü yetmeyen veya hiç sütü gelmeyen kadınlar çocuklarına süt anne tutardı³⁸⁰.

³⁷³ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 261.

³⁷⁴ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 170.

³⁷⁵ Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyî, *Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib; Rûsûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il*, s. 120, 125-126, 133, 138-140.

³⁷⁶ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 36.

³⁷⁷ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 41.

³⁷⁸ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 46-47.

³⁷⁹ Ebu Bekr İbn el-Zeki, *Ravzat el-Kuttâb*, s. 61.

³⁸⁰ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, II, b. 1952; a.g.e., III, b. 45-48.

Devlet ehlinde var olan bir diğer gelenek yukarıda da açıkladığımız kaylûledir. Aynı zamanda Peygamberin de sünneti olan bu gelenek devlet erkânında da gelenektir³⁸¹.

Ressamlık ya da diğer bir adıyla nakkâşlık Türkiye Selçuklularında bir meslek olarak devam ettiriliyordu. Sadece insan portresi değil her türlü süs sanatına dair nakışlar ve çiçekler yapıyorlardı³⁸². Nitekim Gürcü Kraliçesi, II. Kılıçarslan'ın oğullarının resmini çizmesi için Anadolu'ya ressam yollamış ve her birinin resmini ayrı ayrı çizdirmişti³⁸³. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu resim çizdirme işlemi aslında bugünkü fotoğraf işlemini görüyordu diyebiliriz.

Yine dönemin önemli mesleklerinden biri marangozluktu³⁸⁴. Marangozların kullandığı aletlerden bazıları şunlardır: keser, testere, törpü, balta, rende, tahta ve çividir³⁸⁵. Bir gün semâ ayininden çıkan Mevlânâ, ölçüm yapıp, evlerin damını örtmeye çalışan ve kalasın birinin kısa geldiğini söyleyen ustalardan kalası alıp okşayıp ve tekrar ölçüm yapmasını istedi. Ustalar tekrar ölçüm yaptığında kalasın boyunun kısa olmadığını fark ettiler ve işlerini daha çabuk tamamladılar³⁸⁶. Bu ölçümler yapılırken o dönemde de gez tabiri kullanılıyordu³⁸⁷.

Attar³⁸⁸, koku satıcısı³⁸⁹, ayakkabıcı³⁹⁰, sarraf³⁹¹, bakırcı³⁹² da devrin diğer meslek grupları içerisinde yer almaktadır.

³⁸¹ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 101.

³⁸² Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 89.

³⁸³ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 91.

³⁸⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, III, s. 192, 246.

³⁸⁵ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 97.

³⁸⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 229.

³⁸⁷ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 98.

³⁸⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, V, s. 390.

³⁸⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, V, s. 145.

³⁹⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, III, s. 392.

³⁹¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 7.

³⁹² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Dîvân-ı Kebîr*, IV, s. 49.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE REAYANIN GÜNDELİK HAYATINA DAİR GELENEK VE GÖRENEKLER

Toplumdaki tüm tabakalarda ayrı ayrı uygulanan âdetler mevcuttur. Halkın uyguladığıyla sarayda devam eden âdetler, gelenek ve görenekler doğal olarak farklılık arz etmektedir. Bugün dahi toplumun tüm tabakaları aynı ritüelleri uygulamaz, çeşitli farklılıklar söz konusudur. Türkiye Selçukluları'nda reayanın gündelik hayatına dair uygulanan, doğum, ölüm, düğün, eğlence, kutlama, rutin hayat gibi konuları kapsayan âdetler, gelenekler ve görenekler aşağıda incelenecektir.

3.1. Doğumla İlgili Gelenek ve Görenekler

Doğum, uzun yıllar boyunca toplumun her tabakasında özenle kutlanan bir ritüel olmuştur. Her aile doğacak çocuk için kutlamalar hazırlar hatta bu kutlamalara çocuk doğmadan başlanır. Selçuklu toplumunda da çocuk ailelerin huzurunu ve neşesini daima canlı tutan yegane varlık olarak görülürdü. Bu neşe kaynağı için aileler hediyeler hazırlayıp dağıtır ve sevdikleri insanları çağırarak kutlamalar yaparlardı³⁹³. Anneler doğacak çocuklarına örgüden elbiseler dikerlerdi. Doğuma az bir süre kala çocuğun beşiği hazırlanır ve kundak takımı hazır hale getirilirdi³⁹⁴. Çocuk doğduğunda rahat etmesi için her türlü hazırlık noksansız yapılırdı³⁹⁵. Yunus Emre'nin şu dizeleri de çocuk için yapılan bazı ritüeller hakkında bilgi vermektedir:

“Beni beşiğe urdılar elüm ayağüm sardılar

Öndin acısm virdiler tuz içine düşdi gönül

Günde iki kez çözerler başma akça dizerler

³⁹³ Refik Turan-Güray Kırpık, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat”, s. 27.

³⁹⁴ Orhan Acıpayamlı, *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnografik Etüdü*, TTKB, Ankara 1961, s. 39.

³⁹⁵ Sinan Gönen, “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Doğum Âdetleri”, *TÜBAR*, XVIII, (2005), s. 104.

Ağzuma emcek virdiler nefis kabzına düşdi gönül”³⁹⁶.

Türk geleneklerinde çocuğa ad vermek de önemli bir ritüeldir. Dede Korkut hikâyelerinde bu konuyla alakalı, Dirse Hanın oğlu Boğaç Han’ın isminin nasıl verildiği anlatılır. Dirse Han’ın oğlu gösterdiği kahramanlık neticesinde Dede Korkut tarafından isimlendirilmiştir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde verdiğimiz için burada bu bilgiyi kısaca özetledik³⁹⁷. Bu geleneğin toplumun her kesiminde olduğunu tahmin etmek zor gözükmemektedir.

3.2. Ölümle İlgili Gelenek ve Görenekler

Doğumun neşe ve sevinç veren evlere getirdiği huzurdan ziyade, ölüm insanlara hüznün ve keder verir. Fakat her ikisinin de hayatın bir gerçeği olduğunu kabul etmek hayata bu yönde devam etmek en mantıklısı gibi görünmektedir. Tarih boyunca da insanlar bunu uygulamışlar ve ölümden dolayı bazı ritüeller ortaya çıkmıştır. Eski Türklerde ölüm dolayısıyla ölünün konduğu çadır etrafında sür’atli atlarla koşulur, saçlar kesilir, üst baş parçalanır, ölenin atlarının kuyrukları kesilerek kurban edilir ve ölü için yemek verilirdi. Bu törenlere yoğ denirdi³⁹⁸. 13. yüzyıl şairlerinden Yunus Emre dizelerinde ölen kişinin yıkanmasıyla ilgili şu bilgileri verir:

“...Evvel gele şol yuyıcı ardmca şol su koyıcı

İledüp kefen sancı bımlar hâlün bilmez ola

Ağaç ata bindüreler sinden yana göndereler

Yır altına indüreler kimse ayruk görmez ola... ”³⁹⁹.

Cenaze yıkanır, kefenlenir ve özenle tabuta yerleştirilirdi. Ölen kişi kadın yada erkek fark etmez eğer genç ise cenazesi süslenir, ipek bezlerle örtülürdü. Genç olan cenazeye bugünde olduğu gibi daha fazla ağıt yakılır, verdiği acının daha fazla olduğu söylenirdi⁴⁰⁰. Yunus Emre başka dizelerinde şunları ifade etmektedir:

“Uş biçildi kefen donum hazrete yöneltdüm yönüm

Aceb nice ola hâlüm Allah sana sundum elüm

³⁹⁶ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, s. 97.

³⁹⁷ Mustafa S. Kaçalın, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, s. 314-315.

³⁹⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987, s. 91.

³⁹⁹ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, s. 136.

⁴⁰⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 488.

Urdılar suyum ılıdı kavum kardaş cümle geldi
Esen kalsun kavum kardaş Allah sana sundum elüm
Geldi salacam sarılır dört yana salâ virilür
İl namâzuma dirilür Allah sana sundum elüm
Salacamı götürdiler makbereme yîtürdiler
Halka olup oturdılar Allah sana sundum elüm
Çün cenâzeden şeşdiler üstüme toprak aşdılar
*Hep koyubanı kaçdılar Allah sana sundum elüm*⁴⁰¹.

Bu dizelerde cenazede yapılan birçok ritüel hakkında bilgi edinmekteyiz. Cenazeyi yıkamak için cümle dostlar gelir, cenazenin yıkanması için sular hazırlanır, namazının kılınıp defin işlemlerine geçilirdi. Cenazede ağıt eski Türk geleneklerinden beri var olan bir durumdur. Ölümün gerçekleşmesinin ardından cenazede ağıtlar yakılmaya başlanıyordu. Bununla birlikte ağlayan insanlarda bu törende hazır bulunuyorlardı⁴⁰². Cenazede duyulan derin üzüntü insana ister istemez değişik duygular yaşatabilir. Türkiye Selçuklu döneminde de cenazede uygulanan saçları yolma, kıyafetler parçalama⁴⁰³, kendini yerlere vurup elleri ısırma⁴⁰⁴, tabutun önüne geçip dövünmek, ölenin sahip olduğu güzel hasletleri sıralamak⁴⁰⁵, feryat edip başına topraklar saçmak⁴⁰⁶ gibi çeşitli ritüeller vardır. Defin işlemlerinden sonra kırk gün yas devam eder. Cenazenin ardından yas tutmak için kırk gün matem içinde yaşanır⁴⁰⁷.

“...Bu hal böylece kırk gün sürdü; yanıp yakılma bir an dinmedi.

*Kırk gün sonra evlerine döndüler; hepsi bu efsaneyle meşgul oldular...”*⁴⁰⁸.

Mevlânâ, Şemsî Tebrizî'nin ölümünden kırk gün sonra duman rengi bir sarık takmış ve bir daha beyaz renkli bir sarık giyinmemiştir⁴⁰⁹. Yine cenazenin kırkıncı gününde yemek verilirdi⁴¹⁰. Cenaze defnedildikten sonra kurbanlar kesilir, yemekler

⁴⁰¹ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, s. 106-107.

⁴⁰² Jean - Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, s. 244.

⁴⁰³ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 664.

⁴⁰⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 2184.

⁴⁰⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 3116-3119.

⁴⁰⁶ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 2427, a.g.e., VI, b. 538.

⁴⁰⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 103.

⁴⁰⁸ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 136-137.

⁴⁰⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 517.

⁴¹⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 655.

hazırlanır ve bunlar gelene gidene, fakir fukaraya ve hayvanlara bile yedirilirdi⁴¹¹. Hatta bazı zamanlarda yemeği tam bir hafta boyunca verirlerdi. Cümle halk bu yemekten faydalanırdı⁴¹². Yemek vermek isteyen kimse maddi durumuna göre istediği gibi yemek verebilirdi⁴¹³. İbn Fadlan'ın verdiği bilgilerden ölünün ardından kurban kesme âdetinin İslâm öncesine dayandığını söyleyebiliriz. Nitekim İbn Fadlan Seyhatanâmesinde şu bilgileri vermektedir: “Bazen hayvanları öldürmeyi [ölü için] bir-iki gün geciktirirler. Büyüklerinden bir yaşlı onları hayvanlarını öldürmeye teşvik eder. Ölüyü kastederek “Falanı rüyamda gördüm. Bana işte görüyorsun! Arkadaşlarım beni geçtiler. Yalın ayak yürümekten, onları takip etmekten ayaklarım çatladı. Onlara yetişemiyorum. Tek başıma kaldım dedi” der. Bunun üzerine hayvanlarının yanına varırlar onları öldürürler, kabrinin yanında sırığa asarlar. Bir-iki gün geçtikten sonra yaşlı adam gelir. “Falanı rüyamda gördüm. Bana Aileme arkadaşlarıma söyle. Beni geçenlere yetiştim. Yorgunluktan dinlendim dedi” der”⁴¹⁴. Orta Asya’da yuğ törenleri diye adlandırdığımız kurban kesme ve kurban etlerinin taziye sunmak için gelenlere ikram edilmesi geleneği Anadolu’da da devam etmiştir⁴¹⁵. Bugün de devam eden cenazenin ardından helva yapma geleneği Türkiye Selçuklu zamanında da devam ediyordu⁴¹⁶.

Cenazede uygulanan bir başka ritüel de ağlaması için parayla tutulan kadınlardır⁴¹⁷. Para harcanarak matem törenleri yaptırılır, hafızlara hatimler indirtilirdi⁴¹⁸. Bugünde Anadolu’da varlığına rastladığımız bir diğer cenaze ritüeli ölünün eşyalarının dağıtılmasıdır. Ölen kişinin eşyaları ihtiyaç sahiplerine veya isteyenlere verilirdi⁴¹⁹. Cenazeden belli bir müddet sonra taziye için ölenin yakınlarına gidilirdi⁴²⁰. Türkiye Selçuklularında toplumsal açıdan pek çok faaliyet gösteren vakıflarda cenaze işlemleri içinde insanlara yardımcı oluyorlardı. Yoksul insanların cenazesinin teçhiz ve tekfin işlemlerini Altun-aba vakfiyesinden öğrendiğimiz gibi kimi zaman vakıflar yapmışlardır⁴²¹. Devlet adamlarında var olan mumyalama geleneğinin halk tarafından da uygulandığını biliyoruz. Yine aynı vakfiyede fakir olan ölümlere de

⁴¹¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 3343-3347.

⁴¹² Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 348.

⁴¹³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 453.

⁴¹⁴ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 15.

⁴¹⁵ Süleyman Özbek, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlânâ’nın Fihi Mâfih ve Mesnevi’sine Göre)” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III, Afyonkarahisar 2001, s. 50.

⁴¹⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 716.

⁴¹⁷ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 496.

⁴¹⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 111.

⁴¹⁹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 111; Kadri Kemal Kop, *Anadolu’nun Doğu ve Güneydoğusu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982, s. 44.

⁴²⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 585.

⁴²¹ Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddîn Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, s. 208.

mumyalama yapıldığı yazmaktadır⁴²². Yunus Emre de cenaze hakkında ilginç bir ayrıntı sunmaktadır:

“Üç güne dek oturalar hep işini bitüreler

Ol dem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola”⁴²³.

Cenazede duyulan üzüntünün ve acının sadece üç gün süreceği, sonra herkesin unutup hayatına aynen devam edeceği bildiriliyor. Buradaki üç gün mecazi anlamdadır ve kısa bir müddet kastedilmektedir. Aslında bugün durum bundan çok farklı gözükmemektedir. Psikolojik olarak da insan ne kadar kendini yıpratırsa, cenazenin ardından çok acı çekip o anki acıyla gözünde her şeyi karartsa da bir müddet sonra hayatına aynen devam etmek zorunda olduğunu bilir.

3.3. Eğlence ve Kutlamalarla İlgili Gelenek ve Görenekler

Eğlence insanın hayatında her daim var olan, hayatın sıkıntısından ve yorucu temposundan bir müddet uzaklaşmak adına insanların arzuladığı ve istediği bir aktivitedir. Sarayda ve halkın gündelik hayatında çeşitli aktiviteler mevcuttur.

3.3.1. Avcılıkla İlgili Gelenek ve Görenekler

Halk avcılığı daha çok ekonomik kaygılarla yapardı. Avcılık sarayda ve devlet erkânında eğlence için, halk tarafından ise maddi gelir getirmesinden dolayı yapıldı⁴²⁴. Halkın bu kaygısıyla birlikte avcılığın Türklerde gelişmiş olması ve en önemlisi bu işi meslek edinenlerin de olabileceğini bize düşündürmektedir. Av Türklerde köklü bir kültür ve yaşamın gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı yediklerinin çoğu av etidir⁴²⁵. Avcılık yaparken çeşitli taktikler uygulanırdı. Islık çalma, tuzak kurmak bunların başında gelmektedir⁴²⁶.

⁴²² Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, s. 209.

⁴²³ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, s. 136.

⁴²⁴ Refik Turan-Güray Kırpık, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat”, s. 28.

⁴²⁵ Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017, s. 185.

⁴²⁶ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 365.

3.3.2. Oyunlarla İlgili Gelenek ve Görenekler

Oyunların mahiyeti hakkında yukarıda ayrıntılı bilgiler verdiğimiz için burada tekrar tanıtım yapmayacağız. Devrin önemli oyunları arasında çevgân⁴²⁷, satranç⁴²⁸, tavla⁴²⁹ bulunmaktadır. Oyunlar insanların boş vaktini eğlenceli şekilde değerlendirmek ve zekalarını geliştirmek için eğlence durakları olmuştur. Gündelik hayatta çocuklar tahta sopalarla savaşırlar, tahtadan sopalara binerler ve ata binmiş gibi davranırlardı⁴³⁰. Yine Mevlânâ'nın verdiği bilgilerde çocukların “dükkâncılık” olarak adlandırdığı bir oyunu⁴³¹, bugün de Anadolu’da önemli bir yeri olan güreşi⁴³², kız çocuklarının bez bebeklerle oynadığını⁴³³ devrin önemli bir kaynağı olarak bize haber vermektedir. Yine Mevlânâ oyun oynayan çocukların ya da bireylerin bunu devam ettirdikleri süreçte zihinsel gelişimlerini geliştireceklerini ifade etmiştir⁴³⁴. Bununla beraber çocuklar cevizlerle oynamayı ve cevizin çıkardığı sesi çok severdi⁴³⁵.

3.3.3. Nevruzla İlgili Gelenek ve Görenekler

Nevruz Selçuklularda resmi bayram olarak kutlanırdı⁴³⁶. Halk da bu bayramı baharın gelmesi, çiçeklerin açması ve çimenlerin yeşillenmesi sebebiyle mutlulukla kutlardı⁴³⁷. İnsanlar bu mutlu ve sevinçli günde hediyeleşirlerdi. Mevlânâ insanlar tarafından büyük bir coşkuyla kutlanan bu mutlu günde hediye almayanları kınamıştır⁴³⁸.

Türklerin Anadolu’da kutladıkları bir diğer şenlik ise Hıdırellez’dir. Hıdırellez Mayıs ayı içinde büyük şölenlerle kutlanırdı. En önemlisi bu gelenek XII. yüzyılda Anadolu’da yaşayan Türkler tarafından bilinip kutlanıyordu. Hatta zamanla Hristiyanlara da bu eğlence öğretilmiştir. Mayıs ayı gelince kalede hem Müslüman hem

⁴²⁷ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 310, 1310.

⁴²⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 130.

⁴²⁹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 613.

⁴³⁰ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 3435-3439; a.g.e., II, b. 2340.

⁴³¹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 2598.

⁴³² Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 2850.

⁴³³ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, V, b. 3597.

⁴³⁴ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 2255-2256.

⁴³⁵ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 120.

⁴³⁶ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, s. 60.

⁴³⁷ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 1593.

⁴³⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 2445.

de Hristiyan halk kırlara çıkar ve şenliklere katılırdı⁴³⁹. Bu gelenek Anadolu’da bugün hâlâ varlığını devam ettirmektedir.

3.3.4. Reayanın Gündelik Hayatına Dair Çeşitli Eğlenceler

Mesnevî’de geçen ilginç bir eğlence yılan oynatıcılığıdır. Yılan sahipleri yılanları eğitir ve çeşitli akrobasi hareketleri öğretip halka şov yaparlardı. İnsanlar bu ilginç hareketleri izlemeyi sever ve eğlenirlerdi. Bu aynı zamanda yılan sahibine ekonomik olarak da katkı sağlar, para kazanmasına vesile olurdu⁴⁴⁰.

Pazar yerlerinde büyü yapan insanlar vardı. Yaptıkları büyülerle insanları etkiler ve para kazanırlardı⁴⁴¹.

Reaya bazen de kendi arasında çeşitli çalgı aletleri çalarak eğlenirdi. Bu çalgı aletlerine şarkılar söyleyerek eşlik ederlerdi⁴⁴². Yine bu çalgı meclislerinde kaliteli, ipek kumaşlardan elbiseler giyilir, lezzetli yemekler yenirdi⁴⁴³.

3.3.5. Dinî Bayramlarda Uygulanan Gelenek ve Görenekler

Arife günlerinde özel olarak pişi [mayalı hamurun yağda kızartılması biçiminde yapılan bir tür börek] yapılırdı. Yine et de her zaman olduğu gibi özel günlerde pişirilen bir yemektir⁴⁴⁴. Bayram günlerinde halk her şeye noksansız hazırlanırdı⁴⁴⁵. Özel bir gün olması dolayısıyla özenle kutlanırdı. Kurban Bayramında tatlı yapmak gelenekler arasındadır. Mevlânâ’nın müritlerinden bir tacirin karısı kurban bayramı dolayısıyla helva yapmış ve fakir fukaraya dağıtmıştı⁴⁴⁶. Yine bir Kurban Bayramında halk sokaklara çıkmış ve salavatlar getirmiş ve tüm süvarilerden atlarından inip halka eşlik etmişlerdir⁴⁴⁷.

⁴³⁹ Tuncer Baykara, *Türk Kültürü*, IO Kültür Sanat yay., İstanbul 2003, s.306-309.

⁴⁴⁰ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, II, b. 135-140.

⁴⁴¹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, V, b. 1035-1040, 2760-2764.

⁴⁴² Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, IV, b. 730-734.

⁴⁴³ Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 97.

⁴⁴⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilayet-nâme*, s. 6.

⁴⁴⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 352.

⁴⁴⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 180.

⁴⁴⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 382.

3.4. Düğün Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler

İki insanın hayatındaki belki de en önemli günü ifade eden düğün törenleri, toplumun her tabakası tarafından oldukça şatafatlı ve eğlenceli şekilde kutlanır. Gelin ve damat hatta tüm akraba, eş dost en güzel kıyafetlerini giyinir ve düğünün yapılacağı yerde hazır bulunur. Türkiye Selçuklu reayasında da sünnet ve düğün törenleri büyük eğlencelerle kutlanırdı.

3.4.1. Evlilik Töreniyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Gelinin istenmesi⁴⁴⁸, çeyiz hazırlanması⁴⁴⁹, gelinin makyaj ve kınayla süslenmesi⁴⁵⁰, erkek tarafının başlık vermesi ve saçını saçılması gibi kökeni Orta Asya'ya dayanan pek çok ritüel mevcuttur⁴⁵¹. Kız isteme merasimlerinde ailenin büyüklerinden yardım istenirdi. Kızın iyi huyları sayılır, hünerleri damat tarafına sunulurdu⁴⁵². Yukarıda ayrıntılı bir şekilde verdiğimiz başlık parası halk tarafından da uygulanan bir gelenektir. Başlık ve kalın eski Türk geleneklerinde de mevcuttur⁴⁵³. Kalın veya başlık diye geçen bu gelenek İslâm'ın kabulüyle birlikte mihr adını almıştır. Kalın İslâm'ın kabulüyle birlikte bir müddet daha devam etmiştir⁴⁵⁴. Türkiye Selçuklu zamanında da kız tarafına başlık parası ya da nikâh parası dediğimiz bir para sunulurdu⁴⁵⁵. Bu paranın miktarında ailelerin maddi durumu en önemli etkeni. İbn Fadlan'ın verdiği bilgiler konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir: “Buhara'da çok çeşitli paralar gördüm. Bunlar arasında ğıtrifiyye denen bakır, sarı bakırdan imal edilmiş dirhemler vardı. Tartılmadan 100 tanesi 1 gümüş dirheme satılıyordu. Onlar kadınlarına mihr verirken “Falan oğlu falan, falan kızı falanla şu kadar bir ğıtrifiyye dirhemine evlendi derler”⁴⁵⁶. Yine İslâm öncesi kalın diye adlandırdığımız bu geleneğe bir başka örneği İbn Fadlan Seyahatnâmesinde bulmaktayız: “Biri diğerinin hareminden bir kadını belli bir Harezm elbisesi karşılığı ister. Bu işi kızı, kız kardeşi veya velayeti üzerinde olan başka biri olabilir. O kişi teklifini kabul ederse, mihrli veliye götürür. Bazen mihr deve, at, sığır ve başka bir şey olabilir. İsteyen kişi anlaştığı mehri kızın

⁴⁴⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 1435.

⁴⁴⁹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 1687.

⁴⁵⁰ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 3449.

⁴⁵¹ Süleyman Özbek, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlânâ'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre)”, s. 49.

⁴⁵² Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, IV, b. 205-209.

⁴⁵³ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 403.

⁴⁵⁴ Ahmet Akgündüz, “Başlık”, *DİA*, V, s. 131-133.

⁴⁵⁵ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, IV, b. 48.

⁴⁵⁶ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 5.

velisine teslim etmedikçe kıza yaklaşamaz. Teslim ederse gelir, rahat bir şekilde kızın evine girer, anasının, babasının, kardeşlerinin huzurunda kızını alır gider. Kimse engellemez”⁴⁵⁷. Mesnevî’de de bir beyin güzel ve alımlı bir kızını için ağır nikâh parası vermek isteyenlerin olduğu vurgulanmaktadır⁴⁵⁸. Mehir gibi çeyiz de toplumda önemli bir yere sahipti. Gelin olacak kızlara ailesi tarafından, maddi durumlarına göre çeyiz verilirdi⁴⁵⁹. Mehir ve çeyizde miktarı ailenin maddiyatı belirliyordu. Kızın ailesi ne kadar zenginse çeyiz o kadar fazla, damat tarafı ne kadar zenginse mehirden o kadar fazla olurdu. Bir devlet adamıyla halkın verdiği mehirden aynı miktarda olmuyordu⁴⁶⁰. Eski Türk geleneklerine ait bir diğer önemli ritüel de saçını saçma âdetidir. Gelin ve damadın başından para atılırdı⁴⁶¹. Saçılan bu nesneler bazen farklılık göstermekteydi. İnci gibi değerli maddelerde saçılabilirdi⁴⁶². Bu gelenek oldukça eski bir Türk geleneğidir⁴⁶³.

Kız isteme merasimlerinde kızın ahlaki duruşu, namusu ve temiz olması hassaten önem taşırdı. Kız istenirken bu hasletler sıralanırdı⁴⁶⁴.

Düğün merasimlerinde diğer iki bölümde de gördüğümüz yemek verilir, tüm halk bu yemeklerden faydalanırdı. Bu düğünlerde badem şekeri de misafirlere sunulan özel ikramlar arasındadır⁴⁶⁵.

Düğünlerin bugün de vazgeçilmez çalgı aletleri o günde kullanılmaktaydı. Ney⁴⁶⁶, davul⁴⁶⁷, çenk [telli bir çalgı]⁴⁶⁸, ney⁴⁶⁹, def⁴⁷⁰, kopuz⁴⁷¹, tanbur⁴⁷² Türkiye Selçuklularında düğün ve eğlence amaçlı kullanılan çalgı aletleridir.

3.4.2. Sünnet Düğünüyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Sünnet merasimlerinde tıpkı düğünlerde olduğu gibi eğlenceler yapıldı. Gelenlere ikramlarda bulunulurdu. Devrin önemli kanaat önderleri, seçkin kimseler bu

⁴⁵⁷ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 11.

⁴⁵⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 249-254.

⁴⁵⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 198-199, 3136.

⁴⁶⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 546.

⁴⁶¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 363.

⁴⁶² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 3136.

⁴⁶³ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 20-21.

⁴⁶⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 200.

⁴⁶⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 363.

⁴⁶⁶ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 598-599.

⁴⁶⁷ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 2024.

⁴⁶⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 496.

⁴⁶⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 1793.

⁴⁷⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 98.

⁴⁷¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 3201; Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, s. 81; a.g.e., s. 132.

⁴⁷² Sultan Veled, *İbtida-Nâme*, s. 97.

törene davet edilirdi. Sünnet için bu işle uğraşan sünnetçiler olur ve çocuğu sünnet ederlerdi⁴⁷³.

3.5. Rutin Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler

Hayatın akışı içerisinde rutin devam eden gündelik alışkanlıklar vardır. Türkiye Selçuklu halkının da hayatın içinde uyguladığı, uzun ve köklü bir geçmişe sahip olan gelenek görenek haline gelmiş alışkanlıkları mevcuttur.

3.5.1. Eğitimle İlgili Gelenek ve Görenekler

Devrin önemli bir kaynağı Kabusnâme’de avam veya havas hiç fark etmez herkese çocuğunu eğitmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çocukların eğitimiyle ilgilenirken kız ve erkek ayrımı yapılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Fakat burada bir noktaya ayrıca vurgu yaparak kızlara sadece dini eğitim verilmesi gerektiği, yazı yazmayı öğretmemek gerektiği vurgulanmıştır. Ve yine kız çocuklarının tez elden evlendirilmesi öğütlenmiştir. Yine eğitim konusunda hiç bir ayrım gözetmeden herkese eğitim verilmesi gerektiği, sultan veya şehzade ya da halktan herhangi biri olsun bir gün eğitimin lazım olacağı belirtilmiştir⁴⁷⁴. Bir çocuk doğduğunda ona iyi bir ad koymak, iyi bakıcılarla büyümesini sağlamak, ibadet edecek kadar iyi Kur’an okuması için hocaya göndermek, sünnetini yaptırmak, iyi bir savaşçı olması için o işte mahir olanlardan ders almasını sağlamak, at binmesini ve hatta iyi yüzmesini öğretmek ana babanın bir görevi olarak addediliyordu⁴⁷⁵. İslâm öncesi gelenekte de babalar oğullarına yay ve ok verir, çocuğa kendisini savunması ve savaşçı bir yapıya bürünmesi için her türlü imkan sağlanırdı⁴⁷⁶. Çocuklar okula giderken yanlarına yiyecek bir şeyler koyulurdu. Bir bey oğlu beslenmesine helva koyarken bir derviş oğlu daha basit yiyecekler götürüyordu⁴⁷⁷. Çocuklar okulda acıkırlar diye çantalarına ceviz, üzüm ve fıstık gibi çeşitli yiyecekler konulurdu⁴⁷⁸. Öğretmen çocuklara öğretmesi gerekeni sabırla öğretir asla kırmak istemez ve çocuğa vermesi gerekeni iyice kavratırdı⁴⁷⁹. Arap alfabesi öğretilirken harfler kodlanır, noktalarından hareketle çeşitli isimler takılır ve çocukların tanınması

⁴⁷³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 280.

⁴⁷⁴ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 137.

⁴⁷⁵ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 134.

⁴⁷⁶ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 52.

⁴⁷⁷ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 247.

⁴⁷⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, IV, b. 2577-2580.

⁴⁷⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 165.

için kolaylaştırılırdı⁴⁸⁰. Derslerinde başarılı olan öğrencilere medrese tarafından diploma verilirdi⁴⁸¹.

3.5.2. Dini Ritüeller ve Batıl İnançlarla İlgili Âdetler

Paleolitik çağdan günümüze ulaşan Orta Asya topluluklarında varlığını sürdüren inanış ve merasimlere Şamanizm denir. Bu inancın din görevlisi şamandır ve temelinde ruhlara inanç söz konusudur. Şamanların görevi ruhlar alemiyle bağlantı kurup insanları kötü ruhların etkisinden kurtarmaktır. İnsanlar hastalandığı zaman da şamanlardan yardım isterdi. Orta Asya şamanlarının giydikleri özel elbiseler yoktu ama kullandıkları özel enstrümanlar mevcuttu. Bunlar kopuz, domra, dütar ve gıcaktır. Bu enstrümanların temelini kendisinin de şaman olduğuna inanılan Dede Korkut'un kopuzu teşkil etmektedir⁴⁸². Türkler Orta Asya'da yaşadıkları inançlarından bazı kalıntıları Anadolu'ya taşımışlardır. Şaman inancında çam ağacı ve diğer tüm ağaçlar önemli bir yer tutar ve hatta ağaca tapılırdı. Osman Turan 14. yüzyılda Niğdeli Kadı Ahmed'in Mecusi olarak adlandırdığı grubun şaman inancını hâlâ devam ettirenler olduğunu iddia etmektedir⁴⁸³. Yine Türk kültüründe tabiat üstü güç, sırları olan nesne, çözülemeyen düğüm anlamına gelen tılsım olarak adlandırılan bir takım ritüeller mevcuttur. Tılsımlar Anadolu'da kapalı kapıları açmaya yarayan söz, kadınların nazardan ve kötülüklerden korunmak için başlarına taktıkları metal süs eşyası gibi anlamlara gelmektedir. Türk toplumunda tılsımlar İslâm öncesine dayanmaktadır. Anadolu'da var olanlar ise Hristiyanlık ve öncesinde bulunan pagan inancının devamıdır⁴⁸⁴. Bununla birlikte Şamanizm, Budizm, Maniheizm ve Zerdüştilik gibi inançlara mensup din adamları cahil halk tarafından benimsenen hurafelerden faydalanarak kendi inançlarında bulunan hurafeleri getirmiş ve bunlara dinî bir kılıf uydurmuşlardır. Bunu yapmalarındaki asıl amaç ise eski inançlarındaki mesleklerini devam ettirmek istemeleridir. Bu hurafelerden belli başlıları ölümlerden medet ummak, cinlerle ilgili hurafeler, uğur, uğursuzluk ve gayb bilgisidir⁴⁸⁵. İslâm öncesi Türk inançlarında köpeklerin ulumasını toplumsal ve maddi açıdan iyiye yorarlardı⁴⁸⁶. Bu da inanılan hurafelere örnektir. Eski Türklerde çocuklara nazar değmesin cinler musallat olmasın diye ilaçla afsunlanırdı. Göz değmesine karşı

⁴⁸⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 3084.

⁴⁸¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 341.

⁴⁸² Harun Güngör, "Şamanizm", *DİA*, XXXVIII, s. 325-328.

⁴⁸³ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 219-220.

⁴⁸⁴ İlyas Çelebi, "Tılsım", *DİA*, XLI, s. 91-94.

⁴⁸⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Hurafe", *DİA*, XVIII, s. 382-384.

⁴⁸⁶ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 28.

bağ bahçeye korkuluk dikilir, cin çarpanların yüzüne soğuk su serpilirdi. Dudakta çıkan uçuk kötü ruhlardan bilinirdi ve özel törenle afsunlanırdı. Büyü “tabiat üstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağan üstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılan bir terim”dir. Eski Türkçe’de ise büyü sihirbaz, din adamı anlamına gelmektedir. Hunlar’dan günümüz Türklerine kadar devam eden büyü bugün daha çok kötü niyetle yapılmaktadır. Kişinin kendisini, ailesini ve malını korumak için yaptırdığı ak büyü, karı-kocayı ayırmak, sakat bırakmak, hasta etmek hatta öldürmek gibi kötü niyetle yapılan kara büyülerde mevcuttur⁴⁸⁷.

Kandil günleri mescitlerin aydınlatılması Hz. Peygamber döneminden bize kalan bir gelenektir. Bu gelenek Türkiye Selçuklu döneminde de devam etti⁴⁸⁸. Kadir Gecesi Müslümanlar tarafından çok önemsenen ve bütün gece ibadetle geçirilen bir gece olmuştur. Gününün tam olarak bilinmemesi onu aramak için daha çok gayret sarf edilmesini gerektirmiştir⁴⁸⁹.

Her yıl aşure günlerinde Hz. Hüseyin’i anmak için insanlar toplanır, feryatlar ederdi. Mesnevî’nin verdiği bilgilerde aşure günlerinde yas tutulur, Ehl-i Beyt anılırdı. Mevlânâ Hz. Hüseyin için yas tutmanın yüzlerce yıl yaşamadan daha hayırlı olduğunu bildirmiştir⁴⁹⁰.

Muharrem ayının başlangıcında din alimleri tarafından dualar okunurdu. Mevlânâ bu ayda şu duayı okumuştur: “Ey benim Tanrım! Sen ezeli, ebedi ve kadimsin. Bu, yeni yıldır. Ben senden, beni taşlanan şeytandan koruyacak doğruluk, temizlik ve kötülük yapmayı çok emreden nefsi yenmek beni sana yakınlaştıracak şeylerle uğraşmak, senden uzaklaştıracak şeylerden çekinmek için yardım isterim. Ey Tanrı! Ey rahman ve rahim ve celal ve ikram sahibi! Rahmetinle bu duamı kabul et”⁴⁹¹.

Türkiye Selçuklularında varolan türbe geleneği İran’daki Selçuklu türbelerinin bir devamıdır. İran’daki türbeler genelde tuğladan yapılırken Anadolu’da kırma taştan yapılmıştır. Anadolu’da bugün hâlâ Türkiye Selçuklularından kalma pek çok türbe bulunmaktadır. Divriği’deki Sitte Melik türbesi, Konya’da II. Kılıçarslan türbesi, Sivas’ta Keykâvus türbeleri en iyi örneklerindendir⁴⁹². Selçuklu geleneğinde türbeler tuğla, alçı, çini, ahşap, kalemişi gibi malzemelerle süslenirdi. Türkiye Selçuklularında

⁴⁸⁷ Hikmet Tanyu, “Büyü”, *DİA*, VI, s. 501-506.

⁴⁸⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 233.

⁴⁸⁹ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, II, b. 2935-2939.

⁴⁹⁰ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 777-792.

⁴⁹¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 249.

⁴⁹² Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimârîsi*, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü yay., Ankara 1959, s. 200-201.

türbeler iki katlı olup alt kısımda ceset muhafaza edilirken üst tarafta ölüye dua edilir, Fatiha okunurdu⁴⁹³. Yine türbelerde kurbanlar kesilir ve fakir fukaraya sayısız bağışlarda bulunulurdu⁴⁹⁴. Bugünde Anadolu’da izlerine rastladığımız mezarların, türbelerin başında mum yakma ve çaput bağlama o dönemde de zaman zaman uygulanan bir gelenektir⁴⁹⁵.

Mevlânâ ve bir grup arkadaşının Hızır’ı gördükleri hücrede insanlar gider dilek tutar ve dileklerinin kabul olduğuna inanılırdı⁴⁹⁶.

Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi’nde Ermenilerin Türklere karşı yenilgisini anlatırken Türkler sayısız Hristiyan esiri alıp esir etmiş ve İran’a doğru yola çıkmıştır. Müslümanlar esir olanlara kendinizi bu kadar muhafaza ederken neden bu duruma düştüklerini sormuş, esirler de böyle olacağını bilemedik demişlerdir. Müslüman kadınlar “Akıbetinizin alâmeti şu idi: Horozlarınızın akşamleyin ötmesi veya öküzlerinizin ve koyunlarınızın oturmuş vaziyette gübrelemesi, size gelecek felaketin nişanesi idi” dediler. Esirler de onlara “Memleketimizde bunlar çok defa vukubuldu, fakat biz onun bir felaket nişanesi olacağını anlayamadık” demişlerdir⁴⁹⁷.

Ay ve güneş tutulunca halk tarafından ilginç ritüeller uygulanırdı. Ellerindeki kap kacakları birbirine vurup gürültü çıkarıyorlardı⁴⁹⁸. Bunu yapmalarının sebebi ay tutulmasının geçeceğini düşünmeleri idi⁴⁹⁹.

Mevlânâ’nın eşi onun üzerinde yırtılan feracesini dikiyordu. Halk tarafından birinin üzerinde bir şey dikilince ağza yaprak, saman parçası veya kağıt almak dikişi yaparken uğursuzlukları götürdüğüne inanılırdı⁵⁰⁰.

3.5.3. Misafirlerin Ağırlanması ve Yemeklerle İlgili Gelenek ve Görenekler

Misafir ağırlamak Türk geleneklerinde önemli bir âdettir. İslâm öncesi Türk geleneklerinde de misafir ağırlamak, yolda kalanı Tanrı misafiri olarak görüp evine davet etmek bir gelenektir⁵⁰¹. Fakiri yoksulu doyurmak toplumsal bir görev olarak

⁴⁹³ Hakkı Önköl, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, AKM yay., Ankara 2015, s. 23-25.

⁴⁹⁴ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 123.

⁴⁹⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 233.

⁴⁹⁶ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 43.

⁴⁹⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi*, s. 115.

⁴⁹⁸ Mevlânâ Celaleddin Rumî, *Mesnevî-i Şerif*, I, b. 2453-2454.

⁴⁹⁹ Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilayet-nâme*, s. 39.

⁵⁰⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 235.

⁵⁰¹ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 7.

addediliyordu. Dönemin medreselerinden olan Şemseddîn Altun-Aba medresesinde bile fakirlere ekmek dağıtımı için kayıtlar tutulurdu⁵⁰². Türk gelenek ve göreneklerinde sofrada uygulanan belli başlı örf ve âdetler mevcuttu. Sofraya otururken ve kalkarken elleri yıkamak, besmele çekmek, ekmeğe hürmet etmek âdettendi. Sofraya oturulacağı zaman önce gençlerin, kalkılacağı zaman da önce yaşlıların ellerini yıkaması sofrada yaşlıları bekletmemek içindi⁵⁰³. Hayatlarını göçebe olarak sürdüren Türkler genelde koyun eti yerdî. Koyun etinden bugünde Türkler tarafından bilinen yahni yaparlardı. Bir başka et yemeği de küle gömülerek yapılan etlerdir. Bu et yemeklerine oğlak gömmesi veya çebiş gömmesi denirdi. Yine küle gömülerek yapılan ve Anadolu'da varlığını devam ettiren bir ekmek çeşidi mevcuttur. Bu ekmeğe gömeç, kömme veya kömbe denilmektedir⁵⁰⁴. Bunun yanı sıra ekmekçilerin her daim hazır bulundurduğu sıcak ekmeklerden de tüketilirdi⁵⁰⁵. Bununla birlikte Türklere ait pek çok yemek bulunmaktadır: Tutmaç, gömeç, güllâç, çörek, kıyma, katık ve kavud bunlardandır⁵⁰⁶. İslâm öncesi bir diğer gelenek ise ikram edilen ikram edene secde ederdi. İbn Fadlan Türklerin reisine sunduğu ikramlardan dolayı reisin kendilerine secde ettiğini bildirmiştir⁵⁰⁷. Halk da bu geleneğe riayet edip evine gelen her misafiri eksiksiz ağırlamaya özen gösterirdi. Misafir gittiği yerde günlerce kalır ve ağırlanırdı. Kendini misafir gibi hissetmez en güzel yiyeceklerle ağırlanırdı⁵⁰⁸. Türklenden eti ve etli yemekler sever, misafirlerine de bu yemeklerden yaparlardı⁵⁰⁹. Nohut⁵¹⁰, tutmaç⁵¹¹, kebab, mercimek, tirit⁵¹², bugün hâlâ şifa kaynağı olarak Anadolu'da yapımına devam edilen pekmez ki bu pekmezin içine Anadolu Selçuklusu'nda havuç, elma, ayva ve ceviz de katılırdı⁵¹³. Bağlarda üzümler olmaya başlayınca kadınlar da pekmez yapmaya başarlardı⁵¹⁴. Bal ve yağ bugünde olduğu gibi sevilen yiyecekler arasındaydı⁵¹⁵. Kapıya gelen fakir fukaraya da evin hanımı tarafından ekmek verilir ve karnı doyurulurdu⁵¹⁶. Gündelik hayatta yoğurdun içine ekmek doğrayıp yenirdi⁵¹⁷. Yine çocuklar ellerinde

⁵⁰² Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddîn Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 203.

⁵⁰³ DOhsson, M.de M., *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetler*, s. 16.

⁵⁰⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş(IV)*, s. 339.

⁵⁰⁵ Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, s. 779.

⁵⁰⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 392-393.

⁵⁰⁷ İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, s. 14.

⁵⁰⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 236-280.

⁵⁰⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 3745-3749.

⁵¹⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 4162.

⁵¹¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 2630-2639.

⁵¹² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 718-719.

⁵¹³ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, V, b. 2485-2489.

⁵¹⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 624.

⁵¹⁵ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, s. 65.

⁵¹⁶ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 80.

⁵¹⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 335.

simit yemeyi çok severlerdi⁵¹⁸. Türkiye Selçukluları zamanında yenilen pek çok ekmek çeşidi mevcuttu. Buğday, arpa, darı, çavdar, mısır ve kepek ekmeği çokça tüketilirdi⁵¹⁹. Arpa ekmeği ve kepek ekmeği⁵²⁰ fakirlik alameti olarak görülürdü⁵²¹. İnsanlar bugün de olduğu gibi maddi durumlarına göre yiyip içiyorlardı ve yedikleri yiyecekler maddi duruma göre şekilleniyordu. Selçuklu toplumunda kadınlar yardımlaşma ve dayanışma içerisindeydi. Bir kadın eğer ekmek pişirecekse arkadaşları ve komşuları yardım ederdi⁵²².

Türkiye Selçuklu köylerinde misafirler en iyi şekilde ağırlanır, memnun edilir, onlara özel odalar ayrılır ve her türlü güzel yiyecekler sunulurdu⁵²³. Köy yerlerinde misafir ağırlamak önemli bir âdettir. Misafire bal helvası ki helva önemli bir yiyecektir ve sıcak ekmek sunulurdu⁵²⁴. Helva genelde özel bir misafir geldiğinde evin hanımı tarafından hazır edilirdi⁵²⁵. Yine özel misafirlere kaz eti ve pirinç pilavı yapılırdı⁵²⁶. Misafire sunulan ikramlar ne kadar önemliyse misafiri tatlı dille ağırlamak, gönlünü hoş tutmak, güler yüzlü davranmak da o kadar önemliydi⁵²⁷. Misafirden önce sofraya oturmak, misafirden yukarda oturmak doğru değildi. Misafiri ululamak ve yüceltmek gerekirdi⁵²⁸. İslâmî gelenekte de misafire hürmet gösterilir ve memnun edilmesi için sultan dahi herkes misafirle özel ilgilenirdi⁵²⁹. Konuklar yemek yerken ne yediğini ve ne kadar yediğini takip etmek, yemek yerken yüzüne bakmak ayıp olarak karşılanıyordu⁵³⁰. Sofrada yemek hakkında iyi yada kötü diye yorum yapılmaz ve sofrada bulunan yemeklerin herkes tarafından tadılması istenirdi⁵³¹. Yemekler yendikten sonra konuğa ellerini yıkaması için gül kokulu sular hazırlanırdı⁵³².

Yeme içme kültüründe çeşitli baharatlar da kullanılırdı. Düğünlerde kullanılan kına, ödağacı, şeker, amber aktarlarda satılan malzemelerdir⁵³³.

⁵¹⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 362.

⁵¹⁹ Osman G. Özgüdenli-Ömer Uzunağaç, “Selçuklu Anadolu’sunda Ekmek”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I, İstanbul 2014, s. 52.

⁵²⁰ ez-Zencanî, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 57; Osman G. Özgüdenli - Ömer Uzunağaç, “Selçuklu Anadolu’sunda Ekmek”, s.53-55.

⁵²¹ Nizâmü’l-Mülk, *Siyasetnâme*, s. 22.

⁵²² Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilayet-nâme*, s. 35.

⁵²³ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 2400-2404.

⁵²⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 2395-2399.

⁵²⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 244; Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fih*, s. 214.

⁵²⁶ Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 120.

⁵²⁷ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 82.

⁵²⁸ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 82.

⁵²⁹ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 126.

⁵³⁰ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 77-78.

⁵³¹ Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 78.

⁵³² Keykâvus, *Kabusnâme*, s. 83.

⁵³³ Sultan Veled, *İbtid-Nâme*, s. 11.

3.5.4. Hamam Kültürüyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Hamam kültürü Türkiye Selçuklularda oldukça yaygın bir gelenektir. Kadınlar ve erkekler hamama giderken yanlarına hamam taşı, peştamal, havlu ve kil alırlardı⁵³⁴. Hamama giderken kullanılan malzemeler gösterişli olur, hamam tasları genellikle gümüşten yapılırdı. Kadınlar toplanır, kendi aralarında hamama giderlerdi⁵³⁵. Hamamlarda isteyenleri belli bir ücret karşılığında yıkayan, tellak olarak adlandırılan görevliler bulunurdu⁵³⁶. Hamamların duvarlarına genellikle kadın resimleri yapılır ve hamamın duvarları süslenirdi⁵³⁷.

3.5.5. Kadınlarda Süslenmeyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Altından küpe⁵³⁸, inciden gerdanlık⁵³⁹, halhal ve yüzük⁵⁴⁰, taç⁵⁴¹, altın gerdanlık⁵⁴² kadınlar tarafından kullanılan takı malzemeleridir. Yine kadınlar gündelik hayatta gözlerine sürme çekerlerdi⁵⁴³. Allık ve pudra da Türkiye Selçuklu kadınları tarafından kullanılan makyaj malzemeleri arasında yer almaktadır⁵⁴⁴. Sultan Veled makyaj yapan, boya süren kadınları eleştirmekte ve en güzel boyanın insanın kendi doğal boyası olduğunu savunmaktadır⁵⁴⁵.

3.5.6. Kadınların Gündelik İşleriyle İlgili Gelenek ve Görenekler

Kadınlar yukarıda belirttiğimiz gibi kendi aralarında hamama gidiyor ve eğleniyorlardı. Yine kadınlar toplanıp kıra, bayıra gezmeye gidebiliyorlardı⁵⁴⁶. Türkiye Selçuklularında kadınlar üzerlerine yuvarlak bir çarşaf alarak dışarı çıkıyorlardı⁵⁴⁷. Nasıl ki kadınlar ekmek pişirirken komşularının, arkadaşlarının yardımını alıyorsa çamaşır yıkamaya giderken de yardımlaşıyorlardı⁵⁴⁸.

⁵³⁴ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, III, b. 3055.

⁵³⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, V, b. 2165-2169.

⁵³⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 108.

⁵³⁷ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, VI, b. 142.

⁵³⁸ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 2912-2913.

⁵³⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 2937.

⁵⁴⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 999.

⁵⁴¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 1001.

⁵⁴² Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, IV, b. 1652.

⁵⁴³ Sultan Veled, *İbtid-Nâme*, s. 34.

⁵⁴⁴ Sultan Veled, *İbtid-Nâme*, s. 224.

⁵⁴⁵ Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, s. 200.

⁵⁴⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 487.

⁵⁴⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 375.

⁵⁴⁸ Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilayet-nâme*, s. 27.

3.5.7. Halk Tarafından Önemli Görülen Renkler

Mesnevî, Türkiye Selçuklularda önemli kabul edilen renklerin sarı, kırmızı⁵⁴⁹, yeşil⁵⁵⁰ önemli renklerdi. Kırmızının önemi gülden gelirdi. Gül, İslâm toplumlarında sevilen bir çiçektir⁵⁵¹.

3.5.8. Gündelik Hayat İçerisinde Tuz - Ekmek Hakkı

Sözlükte tuz - ekmek hakkı şöyle geçmektedir: “Sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak, duygusal borç”⁵⁵². Tuz - ekmek hakkı deyimini Türk tarihinde kadim dönemden beri kullanılmıştır. Türklerde dostluk, vefâ, arkadaşlık, sadâkat, insanlık, samimiyet, mertlik ve dürüstlük gibi anlamları kapsayan geniş bir kavramdır. Birbirine ikramda bulunan iki arkadaş artık ömür boyu birbirlerine minnet duyup, bir ömür bu ikramın getirdiği samimiyeti devam ettirmek ister. Ve bu şekilde aralarında tuz - ekmek hakkı oluşur.⁵⁵³ Tuz - ekmek hakkı edebi eserlerde ve halk edebiyatında da sık sık kullanılan bir deyim olmuştur⁵⁵⁴. Türkiye Selçuklu zamanında Mevlânâ tarafından kaleme alınan *Mesnevî-i Şerîf*’de beraber zaman geçirilen, beraber yemek yenilen insanların birbirleri üzerinde tuz - ekmek hakkı olduğu vurgulanır⁵⁵⁵. Yine Hacı Bektâşî Velî *Vilayet-nâme* adlı eserinde: “Tuz ekmek hakkı için dedi, lütfet, beni Hünkâr’ın eşiğinin altına göm” diyerek birlikte ekmek yediğin insanla bir muhabbet ve samimiyet kurulacağını, hatır - gönül ilişkisi kurulabileceğini anlatmaktadır⁵⁵⁶. Türk gelenek ve göreneklere misafirperverlik ve dostluğa verdiği önemi sadâkat ve vefâyâ da vermiştir. Hatta bu hakka riayet etmeyenleri anlatmak amacıyla dilimizde tuz - ekmek haini diye bir deyim de oluşmuştur. Bu kavram sözlükte şöyle ifade edilmektedir: “Sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimseye kötülük eden”⁵⁵⁷. Türkler arasında tuz-ekmek hakkını gözetmeyen kişilere güvenilmezdi. Onlardan gelebilecek kötülüklere karşı dikkatli olunurdu⁵⁵⁸.

⁵⁴⁹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 764; a.g.e., II, b. 1098-1099.

⁵⁵⁰ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 1121; a.g.e., II, b. 1600.

⁵⁵¹ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 1098-1099.

⁵⁵² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, II, TDK yay., Ankara 1976, s. 913.

⁵⁵³ Şükrü Elçin, “Tuz - Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1988, s. 373-374.

⁵⁵⁴ Şükrü Elçin, “Tuz - Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, s. 376-379.

⁵⁵⁵ Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf*, I, b. 165, 226.

⁵⁵⁶ Hacı Bektâşî Velî, *Vilayet-nâme*, s. 92.

⁵⁵⁷ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*, s. 913.

⁵⁵⁸ Salim Koca, *Selçuklular’da Ordu ve Askerî Kültür*, s. 203.

SONUÇ

Bir toplum ve o toplumda yaşayan insanları daha iyi tanıyabilmek için o bölgedeki gelenek ve görenekleri, kültürel faaliyetleri ve yerleşmiş inanışları bilmek önem arz etmektedir. Anadolu'da uzun yıllardır devam eden bir gelenek ve görenek kuşağı vardır. Türkiye Selçukluları dönemi saray eşrafı, devlet erkânı ve seçkin kimseler, reayanın uyguladığı gelenek ve görenekler o dönemde yazılmış kitapların satır aralarında dönemin yazarları tarafından verilmiştir. Gelenek ve göreneklerin anlatıldığı müstakil bir eserin bulunmamasından dolayı siyasi tarih kitapları, vekâyinâmeler, seyahatnâmeler, edebi eserler gibi farklı kaynaklar taranarak bu çalışma yapılmıştır. Türklerin Anadolu'ya başlayan göçleri ve nihayet tamamen Anadolu'nun Türk toprağı haline gelmesiyle birlikte Anadolu yeni bir kültürel yaşantıyla tanışmıştır. Türkler Orta Asya'dan aldıkları ve yüzyıllardır devam ettirdikleri gelenek ve göreneklerini Anadolu'da da yaşatmaya devam ettirmişlerdir. Bununla birlikte Anadolu topraklarında pek çok millete ait çeşitli kültürel etkileşimler de olmuştur.

Anadolu'da yaşayan gelenek ve görenekler hatta bununla birlikte kültürel faaliyetler o toplum hakkında bize en iyi bilgileri verecektir. Çünkü sarayın, devlet erkânı ve seçkin kimselerin, reayanın uyguladığı gelenek ve görenekler benzerlik gösterse de ayrıldığı noktalar mevcuttur. Bu konuya örnek vermek gerekirse sarayda uygulanan düğün geleneği aslında diğer tabakalarda da benzerlik gösterse de tamamen ayrıldığı ritüeller de vardır. Bu durumun en önemli nedeni toplumsal statü ve en önemlisi de maddi gelirdir. Toplumlarda gelenek ve görenekler kısmen maddi durumlara göre de şekillenebilirler.

İnsanların hayatlarında önemli dönüm noktaları mevcuttur. Doğum, ölüm, düğün buna en iyi örneklerdir. İnsanoğlunun yaratıldığı günden beri devam eden bu ritüeller zamanla çeşitli geleneklerle süslenmiştir ve bugün hâlâ aynı önemini koruyarak devam etmektedir.

Türkiye Selçukluları'nda doğum törenlerinde çocuğa kıymetli hediyeler sunulurdu. Çocuk doğduğu için ahaliye ziyafet verilirdi. Yine hayatın bir gerçeğı olan ölüm dolayısıyla da halka yemek verilir ve ölü için dua edilirdi. Ayrıca matem ve yas

tutma da yapılırdı. Yas tutarken saç yolma, üst-baş yırtma, feryat figan ederek ve bağırarak ağlama vardı.

Düğünlerde yerleşmiş belli başlı âdetler mevcuttu. Kıza verilen başlık parası, mehir, çeyiz dizme, düğünde dans etme, bayrak asma gibi pek çok ritüel mevcuttur. Sünnet düğünlerine ise büyük din âlimleri dahil pek çok seçkin kimse ve eş-dost akraba çağırılırdı. Bu mutlu gün çeşitli törenlerle kutlanırdı. Bu ritüellerden bazılarının günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır.

Hayatın yorucu ve bunaltıcı havasından çıkıp eğlenmek insanlar için vazgeçilmez bir aktivitedir. Türkiye Selçuklu sarayında ve toplumunda çok çeşitli eğlence türleri mevcuttur. Satranç, tavla, çevgân, gibi oyunlar, avcılık nevrüz ve dini bayramların kutlanması, günün belli vakitlerinde nevbet vurulması, çocukların günlük hayatta oynadıkları oyunlar Türkiye Selçuklu toplumunda var olan eğlence türlerindendir. Divan-ı Lügati't-Türk de oyunlar hakkında bilgi verilmiş ve Türk toplumunda oyunların önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır.

Eğitimle ilgili öğretmenin ders anlatırken uyguladığı kurallar, uygulamalar mevcuttu. Çocuklar okula giderken beslenme götürme alışkanlığına sahipti ve bu maddi duruma göre değişiyordu. Bir bey oğlu çantasına helva koyarken, fakir bir aileye mensup çocuk kuru ekmekle idare ediyordu. Özellikle sarayda şehzadelere çok iyi eğitim verilir, özel hocalardan yardım alınırdı. Okulunu bitiren öğrencilere de bugün olduğu gibi diploma verildiği tespit edilmiştir.

İslâm'ın kabulü ve Anadolu'nun Türkleşme sürecinden önce de Türkler misafir ağırlar ve misafirin memnuniyetini sağlamada hassaten özen gösterirlerdi. Misafir ağırlanırken geleneksel belli başlı kurallar olmuşmuş ve herkesin bu kurallara uyması toplum tarafından istenen bir durum olmuştur. Mesela misafirin baş köşede oturtulması ve yemeğin en güzel ve lezzetli bölümünün misafire sunulması buna örnek teşkil edebilir. Yine hasta ziyareti ve hastanın gönlünü hoş tutma da Türk gelenek ve göreneklerinde önemli bir yer tutar.

Büyüklerle saygı bugün dahi devam eden bir husustur. Sarayda sultana, toplumda büyüklerle ve ailede ailenin en büyük bireyine saygı göstermek önemli bir ritüeldir. Türkiye Selçuklu toplumunda da bu gelenek devam edip günümüze kadar ulaşmıştır.

Devlet erkânında var olan önemli geleneklerden bir tanesi mektuplaşma

geleneğidir. Yeni bir atamada, doğum ve cenaze gibi önemli durumlarda devlet adamları mektuplaşırlardı. Bu mektuplar edebi bir dille yazılırdı.

Sarayda gelenekselleşmiş hil'at giydirmeye veya hil'at sunma ritüeli vardı. Sultan fetih zamanı hak edenlere, gönlünü almak istediklerine hil'at armağan ederdi.

Giyim kuşamda maddi duruma göre tabakalar farklılık göstermekteydi. Sarayda daha pahalı, işlemeli kumaşlar giyilirken halk tarafından giyilen kumaşlar daha basit ve ucuzdu. Aslında bugün de Türkiye'de durum çok da farklı gözükmemektedir.

Toplumda büyük bir öneme sahip olan kadınların gündelik hayatına dair birlikte ekmek pişirmeleri, çamaşır yıkamaları, gezintiye çıkmaları ve birlikte hamama gitmeleri gibi sosyal aktiviteler mevcuttu. Bunlar aslında toplumda yerleşmiş ve herkes tarafından uygulanması gereken bir gelenek niteliğindeydi. Yardımlaşma, toplumsal birlik ve bütünlüğün gereği olarak Türkiye Selçuklularında uygulanıyordu. Kadınların bugün de olduğu gibi takı malzemelerine olan merakı o günde mevcuttu.

Bu araştırmada Türkiye Selçuklu döneminde ve öncesinde uygulanan gelenek ve görenekler ulaşılabilen kaynaklar ışığında toplu bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Acıpayamlı, Orhan, *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnografik Etüdü*, TTKB, Ankara 1961.
- Aka, İsmail, “Kerîmüddin Aksarâyî”, *DİA*, (1989), s. 293.
- Akgündüz, Ahmet, “Başlık”, *DİA*, V, (1992), s. 131-133.
- Akkuş, Zekerya-Aslan, Hasan-Mindivanlı, Esra, Divânu Lugâtî’t-Türk’te Yer Alan “Müngüz Müngüz” Oyunu’nun Sosyal Bilgiler Öğretimine Uyarlanması: Örnek Bir Uygulama, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33 (2013), s. 189-205.
- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü’l-Ahbâr ve Müsameretü’l-Ahyar*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- Aksoy , Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*, TDK yay., Ankara 1976.
- Altınay, Ramazan, “Satranç”, *DİA*, XXXVI, (2009), s. 178-181.
- Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi: Tarih-i âl-i Selçuk*, neşr. ve terc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara, 1952.
- Ârif Çelebi, *Ulu Ârif Çelebi Divânı*, Tenkitli Metin ve Tercüme haz. İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, Konya 2013.
- Ayan Hüseyin-Ayan Gönül-Erol Erdoğan, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, Rumi yay., Konya 2007.
- Aykut, A. Sait, “İbn Battûta”, *DİA*, XIX, (1999), s. 361-364.
- Azamat, Nihat, “Kalenderiyye”, *DİA*, XXIV, (2001), s. 253-256.
- Bayındır, Abdülaziz, “Âdâb”, *DİA*, I, (1988), s. 334.
- Baykara, Tuncer, *Türk Kültürü*, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul 2003.
- , *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul 2004.
- , *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1985.
- , *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, AKM yay., Ankara 2009.

- Bıçak, Sedat, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Bilgin, İlhami, “Selçuklular ve Beylikler Devrine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe”, *Vakıflar Dergisi*, XIX, (1985), s.267-270.
- Bilgin, Orhan, “Ayinnâme”, *DİA*, IV, (1991), s. 253.
- Bozkurt, Nebi, “Kaylûle”, *DİA*, XXV, (2002), s. 83.
- Bozyiğit, Ali Esat, “Düğünlerimizde Bayrak Geleneği”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, s. 67-83.
- Çağrııcı, Mustafa, “Edep”, X, (1994), s. 412-414.
- Çayırdağ, Mehmet, “Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitâbe ve Mezartaşları”, *İ.Ü.E.F Tarih Dergisi*, 34, (1984), s. 495-532.
- Çelebi, İlyas, “Tılsım”, *DİA*, XLI, s. 91-94.
- DİA, “Diş Kirası”, *DİA*, IX, (1993), s. 375.
- DİA, “Kutadgu Bilig”, *DİA*, XXVI, (2002), s. 478.
- Dikici, Abdullah, “Geleneklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XI, 2 (2001), s. 251-258.
- DOhsson, M.de M., *XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Âdetler*, çev. Zehran Yüksel, Tercüman yay., İstanbul 1980.
- Doğruyol, Adnan, “Türk İktisat Tarihi Açısından Bir Anadolu Selçuklu Dönemi Vakfiyesi ve Mülknâmesi: Hacı İbrahim Sultan Vakfı ve Zaviyesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 211, (2014), s. 35-58.
- Duran, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Tamir)*, TTK yay., Ankara 2001.
- Durbilmez, Bayram, *Türk Dünyası Kültürü I*, Ötüken neş., 2. Basım, İstanbul 2018.
- Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, Farsçadan çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 2011.
- Elçin, Şükrü, “Tuz - Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1988.

- Erim, Deniz, *Türkiye Selçuklu Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007.
- Ertuğrul, Ali, “Niğdeli Kadı Ahmed”, *DİA, Ek-2*, (2016), s. 359-360.
- Eroğlu, Erol, “Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar”, *Akademik Barış Dergisi*, 50 (2015), s. 299-308.
- Ersan, Mehmet, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI, I, 2006, s. 73-106.
- el-Hôyî, Hasan b. Abdülmü'min, *Selçuklu İnşâ Sanatı Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib; Rûsûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il*, haz. Cevdet Yakuboğlu-Namiq Musalı, TTK yay., Ankara 2018.
- ez-Zencanî, Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. Abdi's-Samed el-Osmânî, *El-Letâifü'l-Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye (Sultan'a öğütler Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyasetnâme)*, çev. H. Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe yay., İstanbul 2005.
- Gönen, Sinan, “Dede Korkut Hikâyeleri'nden Günümüze Yansıyan Doğum Âdetleri”, *TÜBAR*, XVIII, (2005), s. 103-112.
- Gündüz, Şinasi, “Nevruz”, *DİA*, XXXIII, (2007), s. 60.
- Güngör, Harun, “Şamanizm”, *DİA*, XXXVIII, (2010), s. 325-328.
- Grigor, Aknerli, *Okçu Milleti Tarihi*, çev. Hrand D. Anreasyan, Yeditepe yay., İstanbul 2007.
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilayet-nâme (Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî)*, haz. Abdulbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958.
- Halıcı, Feyzi, “Çevgan”, *DİA*, VIII, (1993), s. 294.
- Hinz, Walter, “Ortaçağ Yakın Şarkına Aid Vergi Kitabeleri”, çev. Fikret Işıltan, *Belleken*, XII, 52, 1949, s.771-793.
- İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiye'den Öğütler Pınarı*, Erkam yay., İstanbul 2005.
- İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, II, *Tercüme*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2014.

- İbn el-Zeki Ebu Bekr, *Ravzat el Kuttab va Hadikat el-elkuttap*, çev. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2011.
- İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I-II*, Türkçe terc. A. Sait Aykut, İstanbul 2004.
- İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi ve Ekleri*, haz. Ramazan Şeşen, Yeditepe yay., İstanbul 2013.
- Kaçalin, Mustafa S., *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, TDK yay., Ankara 2017.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken neş., İstanbul 2017.
- , *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987.
- , *Selçuklu Tarihi*, MEB, İstanbul 1972.
- , *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1980.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987.
- Kara, Seyfullah, “Selçuklu Türkiye’inde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 68, 2014, s. 169-182.
- Karakaya, Enis, “Kaplıca”, *DİA*, XXIV, (2001), s. 351-353.
- Karaman, Hayreddin, “Âdet”, *DİA*, I, (1998), s. 369-373.
- Karadeniz, Sıtkı, “Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi”, *Milel ve Nihal Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, IV, 2 (2007), s. 29-47.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, çev. Besim Atalay, TDK yay., Ankara 2013.
- Kaya, Emin Erdem, “Anadolu Selçuklu Medeniyetinde Türk Müzik Kültürü”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Bilim ve Düşünce Sempozyumu*(19-22 Ekim 2011), Konya 2011, s. 159-165.
- Kaymaz, Nejat, *II. Gıyâsü’l-dîn keyhüsrev ve Devri*, TTKB, Ankara 2009.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (Sultan I. Mesud dönemi 1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003.
- , *Türkiye Selçukluları*, Kriter yay., İstanbul 2015.

- Keykâvus, *Kabusnâme*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı yay., İstanbul 2007.
- Koca, Salim, *Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür*, Berikan yay., Ankara 2005.
- Kop, Kadri Kemal, *Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982.
- Köprülü, Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Alfa yay., İstanbul 2013.
- , *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB yay., 3. Basım, Ankara 1976.
- , “Türk-Moğol Şamanizminin Tasavvufî İslâm Tarikatları Üzerindeki Tesiri”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, I, Ankara 1996, s. 1-8.
- Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK yay., Ankara 2013.
- Kucur, Sadi S., “Selçuklu Şehir Tarihi Açısından Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Vakfıyesi”, *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu Bildirileri* 7-8 Ekim 2008, Konya, 2009, s. 337-349.
- Küçükdağ, Yusuf, “Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevi Vakfıyesi”, *Vakıflar Dergisi*, 23, (1994), s. 75-102.
- Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnâmesi (I-II)*, haz. Filiz Dokuman, Tercüman Gazetesi yay., 1970 İstanbul.
- Mecit, Songül, *Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi*, çev. Özkan Akpınar, İletişim yay., İstanbul 2017.
- Mercan, İsmail Hakkı, *Selçuklu Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Berikan yay., Ankara 2011.
- Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, TTKB, Ankara 2000.
- Mevlânâ Celaleddîn Rumî, *Mesnevî-i Şerîf (I-VI)*, çev. Veled İzbudak, Gözden geç. Abdülbaki Gölpınarlı, Doğan Egmont yay., İstanbul 2012.
- , *Dîvân-ı Kebîr (I-VII)*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 2000.
- , *Fîhi Mâ Fih*, çev. Meliha Ülker Ambarcıoğlu, Ataç yay., İstanbul 2013.

- Niğdeli Kadı Ahmed, *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledu's-şefik ve'l-hâfidu'l-halîk'i (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak I), (İnceleme-TercümeII), (Farsça Metin)*, TTK yay., Ankara 2015.
- Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, İstanbul 2018.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kalenderîler (XIV-XVII Yüzyıllar)*, Timaş yay., İstanbul 2016.
- Odabaşı, Zehra, "Türkiye Selçukluları'ndan Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi", *Vakıflar Dergisi*, (2015), 44, s. 95-103.
- Oral, M. Zeki, "Ahi Ahmet Nahcivanî Vakfıyesi", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1954), 3, 3, s. 57-65.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş (I-IX)*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1978.
- , *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen yay., 2. Baskı, Ankara 1979.
- , *Türk Mitolojisi (I-II)*, TTK yay., Ankara 1993.
- Öngül, Ali, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca yay., İstanbul 2017.
- Önkal, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, AKM yay., Ankara 2015.
- , *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, Vakıflar Genel Müd. yay., Ankara 1999.
- Özaydın, Abdulkirim, "Av", *DİA*, IV, (1991), s. 103.
- , "Nevbet", *DİA*, XXXIII, (2007), s. 38-39.
- Özbek, Süleyman, "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlânâ'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre)" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III, (2001), s. 41-58.
- Özgüdenli, Osman G., "Türk Ad Verme Geleneklerine Kısa Bir Bakış" *Bozkırdan Batıya, Prof. Dr. Hüseyin Salman'a Armağan*, Epsilon yay., İstanbul 2017, s. 75-76.

- , “Türkiye’de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, IV, (2017), s. 463-512.
- , “İşkân”, *DİA, EK-1*, (2016), s. 657-659.
- , “*Târîh-i Âl-i Selçûk*”, *DİA*, (2011), s. 72-73.
- Özgüdenli, Osman G. - Uzunağaç Ömer, “Selçuklu Anadolu’sunda Ekmek”, *M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I, 1 (2014), s. 43-72.
- Paydaş, Kazım, “Eflaki’nin Menakıb’ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 y.y.da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 8, 2013.
- Peacock, A.C.S, Yıldız, Sara Nur, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum*, Ed. A.C.S Peacock, Sara Nur Yıldız, çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2018.
- Radloff, Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, Örgün yay., İstanbul 2008.
- Rásonyi, László, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1971.
- , *Dünya Tarihinde Türklük*, Ankara 1942.
- , *Doğu Avrupada Türklük*, Selenge yay., İstanbul 2006.
- Roux, Jean - Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı yay., İstanbul 1999.
- Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Türkçe terc. Erendiz Özbayoğlu, haz. Tufan Karasu, Antalya 2006.
- Sipehsâlâr, Ferîdûn Bin Ahmed-i, *Mevlânâ ve Etrafindakiler (Sipehsâlâr Risâlesi)*, Farsçadan çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 2011.
- Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, çev. Şadi Aydın-Elvir Musiç, (I-II), Konya 2015.
- , *İbtida-Nâme*, Türkçe terc. Abdulbâki Gölpınarlı, Ankara 1976.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ana yay., İlâvelerle 3. Basım, İstanbul 1980.
- Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları (I-II)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.

- Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâyinâmesi*, Türkçe terc. Hrant D. Andreasyan, (TTK Kütüphanesi, Basılmamış Tercüme), 1944.
- Samsakçı, Mehmet, “Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36 (2007), s. 181-199.
- Şeker, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi İslâmlaşması*, Ötüken yay., İstanbul 1973.
- , “Hil'at”, *DİA*, XVIII, (1998), s. 22-23.
- Şeşen, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017.
- Taneri, Aydın, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Bilge yay., Konya 1977.
- Tanyu, Hikmet, “Büyü”, *DİA*, VI, (1992), s. 501-506.
- Tatar, Taner, “Gelenek ve Gelecek”, *Sosyoloji Konferansları*, 26 (2000), s. 199-215.
- Türk Din Müsikisi El Kitabı*, 2. Baskı, Ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker yay., Ankara 2017.
- Türkçe Sözlük, TDKY, Ankara 2011, s. 920-967.
- Türktaş, Metin, “Divani Lügatit-Türk'te Yer Alan Ve XI. Yüzyılda Türkler Arasında Oynanan Oyunlar”, *PAÜ. Eğitim Fak. Derg.*, 5, (1999), s. 61-65.
- Turan, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddîn Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI, 42, 1947, s. 197-236.
- , “Selçuk Devri Vakfiyeleri II, Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi ”, *Belleten*, XI,43, 1947, s. 415-429.
- , “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, XII, 45, Ankara 1948, s. 17-221.
- , *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken neş., 21. Basım, İstanbul 2017.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neş., 15. Basım, İstanbul 2017.
- , *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK yay., 3. Basım, Ankara 2014.

- , *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken neş., 21. Basım, İstanbul 2012.
- Turan, Refik-Kırpık, Güray, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat”, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 2007, s. 19-47.
- Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi yay., Ankara 1990.
- Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişimleri*, MEB, İstanbul 1969.
- Uludağ, Süleyman, *İslâm ve Musiki*, Dergâh yay., İstanbul 2015.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, Türkçe terc. Hrant D. Andreasyan, Ankara 2000.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi(1220-1237)*, TTKB, Ankara 2003.
- Uzun, Mustafa-Albayrak, Nurettin, “Hamam”, *DİA*, XV, (1997), s. 430-433.
- Vural, Timur, “Türkiye Selçukluları Dönemi Nevbet Geleneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V, 23, (2012), s. 445-454.
- Yaşar, Fatma Tunç, “Âdâb-ı Muâşeret”, *DİA*, Ek-1, (2016), s. 34-36.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Hurafe”, *DİA*, XVIII, (1998), s. 382-384.
- Yazıcı, Tahsin, “Dîvân-ı Kebîr”, *DİA*, IX, (1994), s. 432-433.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca yay, İstanbul 2009.
- Yetkin, Suut Kemal, *İslâm Mimârîsi*, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü yay., Ankara 1959.
- , *Türk Mimarisi*, Bilgi yay., Ankara 1970.
- Yıldıran, İbrahim, “Tepük Futbol Mudur? XI. Yüzyıl Türk Spor Faaliyetlerinden “Tepük” Oyununun Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”, *Bed. Eğt. Spor Bil. Der.*, II, 1, (1997), s. 54-62.
- Yinanç, Refet, “Mengüceklere Ait Bir Vakfiye Sureti”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8, 14, (1963), s. 17-21.
- Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı*, haz. Faruk K. Timurtaş, Tercüman yay., İstanbul 1972.
- Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, terc. Reşit Rahmeti Arat, TTKB, Ankara 1959.

Zorlu, Abdülkadir, “Toplumsal Kuramda Topluluk, Geleneksel Toplum ve Gelenek”,
Muhafazakar Düşünce Dergisi, 3, (2005), s. 137-152.

